

**T. C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**AKSARAY AZMİ MİLLİ TÜRK
ANONİM ŞİRKETİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Mustafa Fırat GÜL**

2012-NİĞDE

**T. C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**AKSARAY AZMİ MİLLİ
TÜRK ANONİM ŞİRKETİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Mustafa Fırat GÜL**

**Yöneten
Yard. Doç. Dr. Nevzat TOPAL**

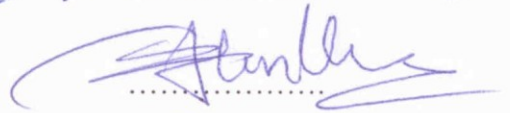
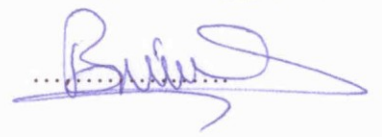
2012-NİĞDE

ONAY SAYFASI

Yrd.Doç.Dr. NEVZAT TOPAL danışmanlığında **MUSTAFA FIRAT GÜL** tarafından hazırlanan "**Aksaray Azmi Milli Türk Anonim Şirketi**" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, TARİH Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih:16.03.2012

JÜRİ :

Danışman : **Yrd.Doç.Dr. Nevzat TOPAL**
Üye : **Yrd.Doç.Dr. Efkân Uzun**
Üye : **Yrd.Doç.Dr. Bayram Polat**

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Mehmet ÖZEL
Enstitü Müdürü

ÖZET

Aksaraylılar, Milli Mücadele yıllarında Kuvayı Milliye'ye destek vermek için Azmi Milli Cemiyeti'ni kurarak faaliyete geçirmişler, ülkenin kurtuluşunda etkin olmuşlardır. Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı varlık-yokluk mücadelesinden alınının akıyla çıkan Türkiye'nin, önünde yeni bir mücadele daha vardı: İktisadi yönden de bağımsız ve kendi kendine yetebilen bir ülke olabilmek.

Bunun için ülkede iktisadi kalkınmanın gerektirdiği işlere bir an evvel başlanacaktı. İzmir İktisat Kongresi de bu amaçla toplanmıştır. Bu kongrede alınan kararlar, devlete özgüven, halka moral, müteşebbislere fırsat vermiştir. Bir milletin ölüm-kalım mücadelesinde kurulan Azmi Milli Cemiyeti, İzmir İktisat Kongresi'nden yaklaşık bir yıl sonra kurulan şirketin de ismi olmuştur.

Azmi Milli T.A.Ş. 1924 yılında iş adamı Mustafa Vehbi Çorakçı'nın önderliğinde halkın gayreti ile kurulmuştur. 250.000 TL sermaye ile kurulan şirket 1926 yılında hidroelektrik enerjisiyle elektrik ve son sistem teknoloji ile un üretimine başlamıştır.

Fabrikanın açılışına katılamayan Türkiye Cumhuriyeti reisicumhuru, başvekili ve ticaret bakanı telgraf göndermişlerdir. Kullanılan elektrik şehrin gecesini gündüze çevirirken, üretilen kaliteli unlar Aksaray'ın her yerde adını duyuran markası olmuştur. Kızılay, askeri birlikler başta olmak üzere Türkiye'nin önemli kurumları ve şirketleri Azmi Milli T.A.Ş. unlarını tercih etmişlerdir. Şirket ayrıca buzdolabının olmadığı yıllarda halkın gıda maddelerinin bozulmaması için soğuk hava deposunu faaliyete geçirmiştir. Şirket bu depolarda buz kalıpları da üretmiştir.

Anadolu'nun ortasında, yolların kavşak noktasında, kadim bir şehir olan Aksaray'daki bu iktisadi hareketlilik cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin vitrinlerinden birisini oluşturmuştur. Elbette bu başarıda Aksaray'ın ilk mebuslarından Vehbi Çorakçı'nın gayreti inkar edilemez. Kurtuluş Savaşı'nda ordunun ihtiyacı olan develeri üzerindeki buğdaylarla birlikte orduya bağışlayacak kadar cömert olan Vehbi Bey, cumhuriyetin ilk yıllarında Aksaray'a birçok yenilik getirmiştir. Aksaray'ın müstakil bir vilayet olması hakkında çıkan kararda Vehbi Bey'in katkısı ve gayreti inkâr edilemeyecek kadar açıktır. Aksaray Halk İktisat Bankası'nın hizmete girmesi de onun

abalarıyla olmuştur. Vehbi orakı'nın çalışmalarını, cömertliğini unutmayan Aksaraylılar adını bir caddeye vermişlerdir.

Aksaray'ın iktisadi yönden kalkınmasının yanında, sosyal yaşamda da etkin olan şirket 2002 yılına kadar faaliyetini sürdürdükten sonra kapanmıştır. Aksaray Belediyesi'ne geçen tarihi bina, yakın zamanda sanayi ve bilim müzesi olarak hizmete devam edecektir.

ABSTRACT

The people of Aksaray have established and activated the community of ‘ Azmi Milli ‘ to support national struggle and became active on salvation of the country. Turkey , won by hard work from the struggle of existence , had a struggle again that had to win it ; to be able to have capability of itself and the independence in term of industry.

It was going to being started the important works that were necessity of industry in the country. İzmir Industry Congress was held for that purpose too. The decisions that were taken in that congress caused self-confidence for government, morale for public and opportunity for entrepreneurs. The ‘ Azmi Milli ‘ community that was founded in the time of struggle of existence of a nation has also got the name of the company that had been founded almost a year after İzmir Industry Congress. Azmi Milli T.A.Ş was founded by the public’s will with the leadership of Mustafa Vehbi Çorakcı in 1924. Company ,founded by 250.000 TL capital , started to wheat and produce flour by the means of hydroelectric electricity and the last system technology.

The president of Turkish republic, prime minister and minister of commerce who couldn’t attend the opening of the factory sent telegraph. While the used electricity lighting the city’s night, Meanwhile quality flours became the trademark of Aksaray in country. The important institutions and companies of Turkey especially Kızılay, military units preferred flours of Azmi Milli T.A.Ş. Moreover the company activated the cold storage to ignore of spoiling of foodstuffs of the public in the years of refrigerator wasn’t available. The company also produced huge iceboxes in those storages.

These industrial movements in Aksaray which is a ancient city in the middle of Anatolia and also in crossroads point of roads have founded one of the visions in the first years of Republic. Absolutely the enthusiasm of Vehbi Çorakcı who was one of the first representative of Aksaray can’t be denied. Sir Vehbi , generous as to donate the camels with the wheats on them as for the needs of army in the Turkish was of Independence met Aksaray with a lot of improvements. It is so clear of Sir Vehbi’s contribution and effort that about the decision of Aksaray’s being separate a city. Moreover, Aksaray Public Industry Bank’s opening was also a final of his efforts.

Today, the people of Aksaray remember the workings and generosity of Vehbi Çorakçı and gives his name for a street in memory of him.

‘Azmi Milli’ company, not only has been active in term of industrial and also in social life too , resumed its activities and closed in2002.Then, acquisition of property of that historical building passed to Aksaray municipality and that historical place will keep up serving as industry and science museum soon.

ÖNSÖZ

Tarihte bilinen ilk tahıl öğütme işi eyer taşıyla yapılıyordu. Orta Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden Aşıklı Höyük'ten de çıkarılan bu taşlar ekmeğin tarihinin ne kadar eski olduğunu kanıtlamaktadır. Bu eski tekniğin uzantısı olarak dibek taşları, daha sonra Pompei taşları denilen taş değirmenler kullanılmaya başlandı. Strabon'dan öğrendiğimize göre M.Ö. 1. yüzyılın sonunda Tokat civarında su değirmenleri kullanıldı. Peygamber Efendimiz Muhammed Mustafa'nın (S.A.V.) altta sabit üstte ise dönen bir taştan oluşan, kol gücüyle hareket eden bir mekanizmayı kullandığını hadis ve siyer kitaplarından öğreniyoruz. Sonrasında ise İslam dünyasında değirmencilik epeyce gelişmiştir.

Buharın teknolojiye kullanılmasıyla fabrikalaşma hızlanmıştır. Bu sanayi hamlesinden elbette un sektörü de nasibini almıştır. Anadolu dahil olmak üzere dünyada yaygın olarak kullanılan kara değirmenler suyla çalışıyordu.

Sultan Beyazıt halkın en önemli gıdası ekmek hakkında 1502'de çıkardığı “Kanunname-i ihtisabı Bursa” fermanıyla halkın ekmeğine güvence vermiştir.

Evliya Çelebi'den öğrendiğimiz kadarıyla 17. yy'ın ortalarında İstanbul'da 925 at değirmeni bulunmaktadır ve buralarda 9 bin 800 kişi çalışmaktadır. Devlet-i Aliye'de bilinen ilk un fabrikası ise II. Abdülhamid döneminde İstanbul-Ayvansaray'da inşa edilmiştir. Bu dönemde Sultan II. Abdulhamid'in fırıncıların zam tekliflerini çevirdiğini yine arşiv belgelerinden öğrenmekteyiz.

Cumhuriyetin ilk yıllarında halkın en önemli ihtiyaçlarından unun üretildiği fabrika 1926 yılında Aksaray'da açılmıştır. Azmi Milli T.A.Ş. ismiyle açılan bu fabrika, Aksaray'ın iktisadi kalkınmasında lokomotif bir rol üstlenmiştir. Aksaray genelinde uzun yıllar Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan sadece bu fabrika istifade edebilmiştir. Azmi Milli T.A.Ş.'nin ürettiği kaliteli unlar özellikle Kızılay ve askeri birlikler tarafından tercih edilmiştir.

Aksaraylı ünlü işadamı Vehbi (Çorakçı) Bey'in gayretleriyle halkın ortaklaşa kurmuş olduğu bu şirket aynı zamanda elektrik üretmiştir. Zeyrekten, ızgından, bezirden vs. zorluklarla yağ üretip gaz lambalarına mecbur olan halkın elektrikle tanışması

elbette çok önemli bir hadisedir. Üretilen elektrikten komşu şehirler de istifade etmek istemiştir ama bu mümkün olmamıştır. Uzun yıllar şehrin elektriğini temin eden şirket, Hirfanlı Barajı'nın faaliyete geçmesiyle ürettiği elektriği şirket bünyesinde değerlendirmiştir.

Aksaray'ın olduğu kadar cumhuriyetin ilk yıllarında devletin de önemli vitrinlerinden olan Azmi Milli T.A.Ş. bu yüksek lisans teziyle anlatılmaya çalışılmıştır. Yüksek lisans tezimizde bu konuyu seçmemizin asıl sebebi de cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu'nun ortasında bir şehirdeki önemli bir sanayi hamlesinin anlatılabilmesidir. Kaynakların yetersizliği ve tarihi şirkete ait birçok evrakın bilinçsiz kişilerce soba tutuşturmakta kullanıldığını öğrendikten sonra araştırma şevkimiz daha çok arttı. Aksaray'ın hafızasında önemli bir bölümü teşkil eden Azmi Milli T.A.Ş.'ni araştırmak, eski fotoğraflara ulaşmak, tozlu-küflü depolarda kirlenmek, şirketten emekli işçilerle, müdürlerle sohbet etmek... Tüm bunların hepsi çok güzeldi. Yorulmaya değdi. Tek kelimeyle: Mutluyum!

Çalışmamız giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Girişte; çalışmanın amacı, kaynakları anlatılmıştır. Akeramik neolitik dönemden cumhuriyete kadar Aksaray'ın genel olarak tarihi özetlenmiştir.

Birinci bölümde; Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin ve Aksaray'ın iktisadi durumu tablolar ve istatistikî bilgilerle desteklenerek ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde; Azmi Milli Türk Anonim Şirketi'nin kuruluş aşaması, sermayesindeki değişiklikler, şirketin kurucuları ve açılışı hakkında bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümde; Azmi Milli T.A.Ş.'nin faaliyetleri anlatılmıştır. Özellikle un ve elektrik konusu dünyadaki gelişimleriyle birlikte anlatılmaya çalışılmıştır. Buzhane, kara değirmen ve nakliye işletmesi de dâhil olmak üzere tüm faaliyetler Aksaray Belediyesi'ne geçen şirketin evraklarına göre anlatılmıştır.

Son bölümde ise; şirketin kurucusu olan Mustafa Vehbi Çorakçı'nın hayatı belgeler eşliğinde anlatılmıştır.

Danışman Hocam Yrd. Doç. Dr. Nevzat TOPAL'a; tez yazımında yardımlarını gördüğüm Yrd. Doç. Dr. Serdar SARISIR'a; Osmanlıca uzmanı Ekrem TAŞDEMİR'e; polis memuru ve tarihçi Süleyman AK'a; Ata Barış ÇORAKÇI'ya; Tarık

ÇORAKÇI'ya; Semih KULAK'a, Savaş ULUKAYA'ya; Nizamettin ARSLAN'a; Zekai ERDAL'a; Mali Müşavir Melih ÖZAN'a; Aksaray Belediyesi Eski İmar Müdürü Mustafa KARAHANCI'ya; Aksaray Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü Hakan ERLİ'ye; Almanca belgelerin çevirilerini yapan Zehra MAYACI'ya ve Ahmet BAŞBUĞ'a, rahat bir çalışma imkânı sağlayan Aksaray Belediye Başkanı Nevzat PALTA'ya, tez yazma sürecindeki sabır ve desteklerinden dolayı eşim Ayşe hanıma, Annem ile Babam'a ve hak ettikleri ilgiyi çoğu zaman ihmal ettiğim kızlarım Şame ile Betül'e teşekkür ederim.

Mustafa Fırat GÜL

Niğde 2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VIII
ÖNSÖZ.....	X
İÇİNDEKİLER.....	XIII
TABLO LİSTESİ	XV
KISALTMALAR.....	XVI
G İ R İ Ş.....	1
1. ÇALIŞMANIN AMACI	1
2. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI	1
3. AKSARAY TARİHİ	2
BİRİNCİ. BÖLÜM.....	10
CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TÜRKİYEVE AKSARAY'IN GENEL DURUMU	10
1. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TÜRKİYE'DE İKTİSADİ DURUM.....	10
2. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA AKSARAY'DA İKTİSADİ DURUM	14
3. ÇİFTÇİ KARDEŞLER KOOPERATİFİ.....	17
İKİNCİ BÖLÜM	22
AZMİ MİLLİ T.A.Ş.	22
1. ŞİRKETİN KURULUŞ AMACI.....	22
2. ŞİRKETİN SERMAYESİ	23
3. MÜEŞSİSLER (ŞİRKETİN KURUCULARI)	25
4. ŞİRKET YÖNETİCİLERİ	28
5. ŞİRKETİN DEVRİ	35
ÜÇÜNCÜ. BÖLÜM.....	36
ŞİRKET İŞLETMELERİ	36
1. ELEKTRİK SANTRALİ	36
1.1. Dünyada ve Türkiye'de Elektrik Tarihine Kısa Bir Bakış.....	36
1.2. Azmi Milli Elektrik Fabrikası'nın Faaliyete Geçişİ	41
1.3. Aksaray'da görülen ilk elektrik kazası	46
1.4. Elektrik tesisatında meydana gelen arızalar.....	47
1.5. İstifa eden görevlinin yerine yeni birinin bulunması.....	47
1.6. Nevşehir'in Aksaray'dan Elektrik Talebi.....	49
1.7. Elektrikle Gazın Mukayesesi.....	52
2. UN FABRİKASI.....	52
2.1. Buğday ve un sektörünün tarihi gelişimi.....	52
2.2. Un Fabrikası Açılmadan Önce Aksaray'da Tahıl Kırma ve Değirmencilik	54
2.3. Un Fabrikasının Açılışı.....	55
2.4. Un Fabrikasının Üretimi.....	60
3. SOĞUK HAVA DEPOSU VE BUZ İŞLETMESİ	61
4.KARA DEĞİRMEN İŞLETMESİ.....	62
5. KAMYON İŞLETMESİ	63
DÖRDÜNCÜ. BÖLÜM.....	64
VEHBİ (ÇORAKÇI) BEY'İN HAYATI VE FAALİYETLERİ.....	64
1. HAYATI, KİŞİLİĞİ, ÖLÜMÜ	64
2. SİYASİ FAALİYETLERİ:	71
2.1. Aksaray Kazası'nın Vilayet Olması Hususunda Yaptığı Faaliyetler	71
2.2. Buğday Resmi Hakkında Kanun Teklifi	73

2.3. Kanunlar Üzerine Verdiği Takrirleri	73
2.3.1. Genel Gelirler ve Devletin Vergi Gelirlerine Mahsus Beş Aylık Geçici Bütçe Kanunu Layihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatasına Dair	73
2.3.2. Anadolu ve Bağdat Demiryolları Nakliyat Tarifinin Altı Misline İbلاغı Hakkında Kanun Layihası Hakkında	74
2.3.3. Musakkafat Vergisinin ve Ağnam Resmiyle Gümrük Tarifesinin Tadili Hakkında	75
2.3.4. İzin Talebine Dair Takrirleri	76
2.4. Mecliste Değişik Konularda Yaptığı Konuşmalar	76
2.4.1. Askerî Bedeli Nakdî Usulünün Kısmen İade Edilmesine Dair Takrir	76
2.4.2. Postanelerce Havale Muamelesinin Tekrar Tesisine Dair Takriri	76
2.4.3. Şimendiferlerde Kömürün Mevcut Olup Olmadığına Dair Nafia Vekâletinden Şifahi Sual Takriri ..	78
2.4.4. Adliye ve Maarif Vekaletine Yapılacak Seçimler Hakkında	81
2.4.5. Konya Valisi Haydar Bey Hakkında takibatı kanuniye icra edilmesine dair takrir	81
2.4.5. Hıyanet-i Vataniye'den Mahkûm Olan Aksaray'da Eski Karyesinden Hacı Recep Bey ve Arkadaşları Hakkında.....	82
2.4.7. Bütçede Tevazünü Temine Matuf Takrir.....	83
2.4.8. Lozan Konferansındaki Devam eden Müzakerelerle İlgili Olarak verdiği Takrir	83
3. TİCARİ FAALİYETLERİ:	84
3.1. Aksaray Halk İktisat Bankası	84
3.2. Aksaray Azmi Milli T.A.Ş.	85
SONUÇ	86
EKLER:.....	102
ÖZGEÇMİŞ.....	127

TABLO LİSTESİ

Tablo: 1 1923-1937 yılları arasında Aksaray ve komşularının nüfusu

Tablo: 2 Aksaray'ın 1927 sonlarındaki zirai durumu

Tablo: 3 1928 Yılında kuraklık dolayısıyla Ziraat Bankasının Çiftçilere Yapmış Olduğu Yardım Yerleri ve Miktarı

Tablo: 4 Aksaray'ın 1927 sonlarındaki ürettiği mahsuller

Tablo: 5 Aksaray'ın 1928 başlarındaki sanayi durumu

Tablo: 6 1957 Yılı Aksaray Azmi Milli Hissedarlarının Sermaye Durumu

Tablo: 7 1994 Yılı Aksaray Azmi Milli Hissedarlarının Sermaye Durumu

Tablo: 8 1860–1918 Yılları Arasında Gaz ve Elektrikle Aydınlatma amacıyla kurulan Şirket Merkezlerinden Bazıları

Tablo: 9 1933 Yılına Kadar Elektrik Santralı Kurulan Yerleşme Merkezlerinden Bazıları

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı Eser
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.	: Devre
edt.	: Editör
Nr.	: Numara
NSD	: Numaralı Sicil Dosyası
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.A.Ş.	: Türk Anonim Şirketi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Zb. C.	: Zabıt Cerideleri

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN AMACI

Aksaray'ın sanayi hamlesinde en önemli ve ilk adımlarından olan Aksaray Azmi Milli T.A.Ş. aynı zamanda Cumhuriyet Türkiye'si'nin vitrinlerinden birisidir. 1923'te ilan edilen Cumhuriyet ve yine aynı yıl gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nin müşahhas örneklerinden olan fabrika, açıldığı günkü gibi kalabilen ender fabrikalardan birisidir. Cumhuriyet idaresinin üretmek istediği üç beyazdan birisi olan 'un'u üreten bu fabrikanın elbette hem tarihi, hem iktisadi, hem de içtimai birçok cephesi vardır. Fakir düşen bir halkın, anonim ortaklığı ile meydana getirdiği bu fabrikanın araştırılması hem Cumhuriyet Türkiye'si adına, hem de Aksaray adına önem arz ettiğini bildiğimizden bu çalışmayı yapmaya karar verdik.

Türkiye'de son zamanlarda tarih bilimindeki gelişmeler, şehir tarihçiliğinin de öneminin kavranmasını sağlamıştır. Özellikle, orijinal çalışmalar üretme gayretinde olanların bolca malzeme bulabildiği bu alanlar önümüzdeki yıllarda kanaatimizce daha çok araştırılacak, tüm yönleriyle bilim dünyasına tanıtılacaktır.

Aksaray Azmi Milli T.A.Ş. de şehrin tarihindeki önemli bir parçadır ve bütünü tamamlanması adına bu parça iyi bilinmelidir. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Aksaray hakkında sağlam fikirler verebilmesi, iktisadi ve içtimai yönden şehrin tanıtılması çalışmamızın amaçları arasındadır.

2. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI

1924 yılında nizamnamesi onaylanıp, 1926 yılında faaliyete geçen Aksaray Azmi Milli T.A.Ş. 2002 yılına kadar çalışmıştır. Kuruluşundan itibaren kapanışına kadarki dönemde elbette şirketin yazışmaları, demirbaş kayıtları, işçilerin dosyaları, satışların makbuzları vs. başta olmak üzere birçok evrak elimizde olması gerekirken, bazı şüursuz kişilerce şirketin arşivi soba tutuşturmakta kullanılmıştır.

2002 yılında Aksaray Belediyesi'ne geçen şirketin arşivinden bulabildiğimiz tüm belgelerden istifade etmek istedik. Bu belgeler Türkçe, Almanca ve Fransızca'dır. Türkçe belgelerin bir kısmı Arap Alfabeti, büyük kısmı ise Latin harfleri ile yazılmıştır. Belgelerin büyük çoğunluğu şirketin sattığı unların makbuzlarıdır. Bu belgelere müracaatımızı “**Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi**” olarak gösterdik.

Şirketin bilânço, kar-zarar hesabının yapıldığı yıllık toplantılara ait kayıtların bir kısmı Ankara Milli Kütüphane’de bulunmuştur. Bu raporlar şirketin genel kar-zarar tablosu çıkarmak için yetersiz olsa da, şirket yöneticileri, hedefleri gibi konularda oldukça detaylı bilgi içermektedir.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivleri Daire Başkanlığı’nda bulunan belgelerden istifade ettik.

Aksaray Azmi Milli T.A.Ş. faaliyete geçmeden yayın hayatına başlayan Aksaray Vilayet Gazetesi, çalışma için en önemli kaynaklardandır¹. Bu çalışmada sıkça Aksaray Vilayet Gazetesi’ne müracaat edilmiştir.

Azmi Milli T.A.Ş.’nin faaliyete geçtiği ilk yıllarda Aksaray Orta Okulu’nda muallim olan Sapancalı Hüsnü, “Hasan Dağı’nda İlmi Cevelan” isimli eserinde şirkete yer ayırmıştır². Aksaray Valiliği mektupçusu Hilmi Bey’in 1931 yılında Aksaray Vilayet Matbaası’nda basılan “Aksaray Tarihçesi” isimli eserinde, şirketin kuruluşu, elektrik üretimi, şehirdeki iktisadi faaliyetler gibi konularda bilgiler mevcuttur³.

Osmanlı Devleti’nin son dönemleri ile cumhuriyetin ilk yıllarındaki iktisadi faaliyetleri konu edinen, kitap, makale, doktora ve yüksek lisans tezlerinden istifade edilmiştir⁴.

3. AKSARAY TARİHİ:

Aksaray⁵, Orta Anadolu’nun en eski yerleşim yeri olan Aşıklı Höyük’e sahip olması ve bölgeye ait yerleşim izlerinin M.Ö. 8500’li yıllara kadar uzanmasıyla kadim bir yerleşim alanı olduğunu kanıtlar. Arkeolojik kazılardan elde edilen bilgiler, Aksaray

¹ Nr. 1, Nr. 2, Nr. 5, Nr. 9, Nr. 10, Nr. 11, Nr. 12, Nr. 13, Nr. 14, Nr. 15, Nr. 21, Nr. 23, Nr. 26, Nr. 29, Nr. 31, Nr. 32, Nr. 35, Nr.39, Nr. 46, Nr. 50, Nr. 51, Nr. 63, Nr. 69, Nr. 74, Nr. 75, Nr. 76, Nr. 80, Nr. 89, Nr.93, Nr. 101, Nr. 108, Nr. 121, Nr. 122, Nr. 122, Nr. 126, Nr. 127, Nr. 130, Nr. 131, Nr. 156, Nr. 161, Nr. 170, Nr. 171, Nr. 181, Nr. 222, Nr. 223, Nr. 227, Nr. 231, Nr. 233, Nr. 239, Nr. 240, Nr. 241, Nr. 242, Nr. 251, Nr. 252, Nr. 258, Nr. 259, Nr. 269, Nr. 278, Nr. 304, Nr. 305, Nr. 306, Nr. 309, Nr. 318, Nr. 320, Nr. 325.

² Muallim Sapancalı Hüsnü, **Hasan Dağı’nda İlmi Cevelan**, , Aksaray vilayet matbaası, 1928.

³ Mektupçu Hilmi, **Aksaray Tarihçesi**, Aksaray Vilayet Matbaası, 1931.

⁴ Kitap, dergi, makale, doktora ve yüksek lisans tezleri metin içerisinde gösterilmiştir.

⁵ Aksaray İç Anadolu Bölgesinde Niğde, Kırşehir, Konya, Ankara ve Nevşehir illeri ile çevrilidir. İlk çağlardan beri doğu-batı ve kuzey-güney yollarının kesiştiği bir yerde bulunmaktadır. Bu durum şehri tarih boyunca stratejik kılmıştır. Nevzat, Topal, **Anadolu Selçukluları Devrinde Aksaray Şehri**, Aksaray Valiliği, il özel İdaresi İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları No: 2 Ankara 2009, s.17.; Ramsay, Bizans dönemi yollarını anlatırken Aksaray’ın oldukça stratejik bir yerde bulunduğunu belirtmektedir W. M. Ramsay, **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası**, (çev. Mihri Pektaş), İstanbul 1971, s.29.; **Aksaray Turizm Envanteri 1996**, İl Turizm Müdürlüğü Yayınları, Aksaray, s.9. www.asiklihyuk.org.

ve çevresinin Neolitik çağdan (M.Ö. 8000–5500) günümüze kadar kesintisiz iskân sahası olduğunu göstermektedir⁶.

Antik devirde (İlkçağ) “*Garsaura*” diye anılan şehrin Hititler döneminde⁷ önemli bir merkez olan “*Kursaura*” ile aynı yer olduğu kabul edilmektedir⁸. Hasandağı⁹’nın daha cazip kıldığı şehir, antik dönemde Garsauritis bölgesinin başkenti olup, Anadolu’yu doğu-batı ve Kuzey güney yönlerinde kat eden antik yolların düğüm noktasını oluşturur¹⁰. Hitit metinlerinde Aksaray’dan “*Kurşaura*” olarak bahsedilir¹¹. Aksaray, Akkadlar, Hititler, Assurlular, Kimmerler, Frigyalılar, Lidyalılar, Medler, Persler, Kapadokyalılar¹², Makedonyalılar, Romalılar, Bizans, Abbasi, Selçuklu, Danişmendliler¹³, Karamanoğulları, Eratnalılar, Moğollar ve Osmanlı’nın hâkimiyetine geçmiştir¹⁴. M.Ö. 713 yılından itibaren bölgenin Asur hâkimiyetinde olduğu görülmektedir. Sonra ise bölgenin Friglerin hâkimiyetine girdiği, M.Ö. 595 yılından itibaren Lidya, Medler, M.Ö 547 yılında ise Perslerin bölgede hüküm sürdüğü

⁶ Mihriban Özbaşaran-Muhsin Endoğlu, “Musular Mevkii (Aksaray İli) Araştırma ve Kazı Projesi, 1996”, **XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, II, Ankara 1998, s. 199-209; Ufuk Esin vd, “Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1996 Ortak Yüzey Araştırması”, **XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, II, Ankara 1998, s. 233-241; Sevil Gülçur, “Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1994 Yüzey Araştırmaları”, **Anadolu Araştırmaları**, XV, İstanbul 1999, s. 105-136; Sevil Gülçur, “Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1993 Yüzey Araştırması”, s. 191-203; Burhan Tezcan, “Aksaray ve Çevresinde Derlenen Eserler”, **Belleten**, XXII/88 (1958), s. 517–525. Süleyman, Özkan, “Aksaray İli Arkeoloji Araştırmalarına Toplu Bir Bakış”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, IX (1994), s. 159–172.; Sevil Gülçur, “Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1994 Yüzey Araştırmaları”, **Anadolu Araştırmaları**, XV, İstanbul 1999, s. 105-136

⁷ Murat Sükuti Karaca’ya göre Hititlerin, ayrıca Puruşatu, Nemaşsa, Ulama, Aura gibi mühim merkezleri de Aksaray toprakları dâhilindeydi. Murat Sükuti Karaca, “Turizm Davaında Aksaray”, **Hasandağı**, S.9-10, 1951, s.10-11.

⁸N, Topal, **Aksaray Şehri**, s.6.; Mehmet Hamzakadı, “Aksaray’ın Tarihi ve Turistik Durumları” **Devrim**, S.4, 15 Şubat 1965, s. 2

⁹ Aksaray’ın güney doğusunda bulunan 3268 m yüksellikteki Hasan Dağı, bu şehre hususiyet vermiştir. Nasıl ki Kayseri denildiği zaman Erciyes Dağı gelirse, Aksaray denildiği zaman da Hasan Dağı hatıra gelmektedir. Reşat İzbirak, “Aksaray ve Çevresi”, **Hasandağı**, Ankara 1952, s. 5, 12.

¹⁰ S. Gülçur, **1993**, s. 193.; Sula, Bozis, **Kapadokya Lezzeti (Kapadokyalı Rumların Yemek Kültürü)**, TVYY, İstanbul, 2004. s.14.

¹¹ B. Tezcan, **a.g.m.**, s. 517. Aksaray’ın her yerinden görülebilen Hasan Dağı’nın Hititler dönemindeki adının “Athar” olduğundan bahsedilir. Athar’ın; kar beyazlığı manasına geldiği tahmin edilmektedir.

¹² Kapadokya’nın başladığı yer Aksaray’dır. **Vadiler Kenti Aksaray**, S.4 (Temmuz 2000) , s.4.

¹³ Danişmendliler, Aksaray’da hüküm süren Selçuklular ve Karamanoğulları’ndan sonra en çok eser bırakan devletlerin başında gelmektedir. Aksaray merkezdeki Melik Mahmud Gazi Hangahı, Beramuniyye Medresesi, Gülağaç İlçesi Gülpınar Kasabası sınırlarındaki Şeyh Turasan Dede (Bekar Sultan) Türbesi, Güzeyurt sınırları içerisindeki Emir Gazi türbesi bu eserlerden bazılarıdır. İ. Hakkı, Konyalı, **Abideleri ve Kitabeleri İle Niğde Aksaray Tarihi**, C. I-III, İstanbul 1974. C.I, s. 253-258.

¹⁴ Eşref Temel, **Hurufat Defterleri’ne Göre Aksaray Kenti Klasik Eğitim Kurumları(XVIII.-XIX. Yüzyıllar Arası)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008. s.9

görülmektedir¹⁵. Makedonya Kralı İskender'in 333 yılında, tüm Anadolu'da Pers hâkimiyetine son vermesi üzerine, başkenti Kayseri (*Mazaka*) olan Kapadokya¹⁶ krallığı kurulmuştur. Aksaray bölgesi de M.Ö. 332-322 yıllarında Kapadokya Krallığına, M.Ö. 322-301 yılına kadar Makedonya Krallığı'na, M.Ö. 301-M.S. 17 yılına kadar yeniden kurulan Kapadokya Krallığı'na bağlı kalmıştır. Şehir, M.S.17 yılında Son Kapadokya Kralı Archelaos¹⁷ (M.Ö. 36-M.S. 17) tarafından "*Archelais*"¹⁸ adıyla yeniden kurulmuştur¹⁹. M.S.17 yılından itibaren ise şehrin Roma İmparatorluğuna geçtiği görülür. Roma imparatoru Cladius (41-54) zamanında Roma kolonisi olmuş ve adı "*Colonia Archelais*" olmuştur²⁰.

M.S. 17-395 yılları arasında Aksaray bölgesi Roma imparatorluğuna bağlı kalmış; 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılması üzerine şehir Doğu Roma (Bizans) hudutları içerisinde kalmıştır²¹. VII. asrın ortalarından itibaren bölgenin Arap akınlarıyla tanıştığı, İslam dininin yayılması ile birlikte Arap akınına uğrayan Anadolu ve buna bağlı olarak Aksaray da bir dönem Abbasilerin elinde kalmıştır²². Bölgeye yapılan ilk Arap akınlarını diğer akınlar takip etmiştir. 965 yılına kadar devam eden akınlar neticesinde bölgenin sürekli olarak Arap-Bizans kuvvetleri

¹⁵ S.Özkan, **a.g.e.**, s.169.; Topal, **Aksaray Şehri**, s. 6. ; Aksaray sınırları dahilinde bugünlere gelebilen hiçbir Pers yapısı yoktur.

¹⁶ Kapadokya "güzel atlar ülkesi" demektir, ifadesi neredeyse kalıplaşmış olsa da buna alternatif bir nazariye de Aksaray'ın ilk valisi merhum Abdullah Sabri Karter'e aittir. Aksaray'ın tarihine ilgi duymuş olan Karter'in Osmanlı Türkçesi ile yazılmış üç defterden birisi Aksaray ile ilgilidir. Tarafımızdan bulunan bu defterler ileride yayınlanacaktır. 1939 tarihi Aksaray Dağarcığı adlı defterin birinci sayfasında aynen şu ifadeler vardır:

"Bazılarının kavlince Kapadokya memleketi bu ismi Asurya hükümdarı bulunan Ninas'ın oğlu kapadokse'den almıştır.", Abdullah Sabri, Karter, **Aksaray Dağarcığı**, Aksaray tarihi üzerine yayınlanmamış defter, Aksaray 1939.

¹⁷ "Arckalais" diyenler de vardır: S.Gülçur, **1993**, s. 192

¹⁸ Paul Wittek, Aksaray isminin Archelais kelimesinin Türk fonetiğine uydurularak değiştiğini iddia etmektedir. Paul Wittek, "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları", çev. Mihin Eren, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, I (1970), s. 225-226

¹⁹ Strabon, **Geographika Antik Anadolu Coğrafyası (XII-XIII-XIV)**, çev. Adnan Pekman, İstanbul, 2000. s.7.; S. Özkan, **a.g.m.**, s. 169; Rana, Ata, **Aksaray Kılıçarslan Tepesindeki Köşk Yapısı**, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.s.18.; Charles Texier, **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, çev. Ali Suat; Latin Harflerine Aktaran Kazım Yaşar Kopruman; Sadeleştiren Musa Yıldız, I-III, Ankara 2002.s. 104.; Bela Horvath, **Anadolu 1913**, (Çev. Tarık Demirkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s. 59.; Muhammet Görür, **Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehri**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1991, s.29.; Devrim Dergisi Editörleri,"Tarihi Turistik Yönüyle Aksaray", **Devrim**, Turizm Özel Sayısı, 15 Ocak 1965, s.5-8.

²⁰ Ramsay, s. 314.

²¹ E.Temel, **Hurufat Defterleri'ne Göre Aksaray**, s.9.; M.Görür,**a.g.t.**s.29-31.;

²² R.Ata, **a.g.t.**, s. 18.

arasında el değıştirdiği bilinir. 965 yılından sonra ise bölgeye yeniden Bizans'ın hâkim olduğu görölmektedir²³.

Bizans ve Arap mücadelesinde epeyce yıpranan şehir Türklerin akınlarıyla rahatlamıştır. Malazgirt Savaşı'ndan önce de Anadolu'ya Türk akınlarının yapıldığı biliniyorsa da, kalıcı yerleşmenin 1071'deki Alparslan'ın zaferinden sonra gerçekleştiği kabul edilir. Alparslan'ın ölümünden sonra hükümdar olan Melikşah'ın kardeşleriyle Anadolu'ya geçerek 1072 tarihinde Malatya, Kayseri, Aksaray, Konya, Sivas bütün Rum'u fethedip buralara hâkim oldukları, 1072-1080 yılları arasında Aksaray'ın Selçuklu hâkimiyetine girdiği bilinmektedir²⁴. Bu dönemde özellikle Selçuklular ve Danişmendliler'in Bizans ile mücadelesi şehrin tarihi açısından çok önemlidir²⁵.

Aksaray Selçuklular döneminde imar yönünden toparlanmaktadır. Konya merkez olduktan sonra, Aksaray doğuya giden yol üzerinde kurulan en önemli iskân merkezi durumuna gelmiştir. Sultan Mesud, (1116-1155) askeri üs olarak kullandığı Aksaray'ın kalesini tamir ettirmiş, cami ve sosyal müesseseler yaptırmıştır. Aksaray Ulu Camii minberindeki tarihsiz kitabede Selçuklu Sultanı olarak adı zikredilmektedir²⁶. Sultan Mesud öldüğü zaman (1156) memleket üç kısım halinde idare edilmekte olup, Konya, Aksaray ve Niğde oğlu II. Kılıç Arslan tarafından idare edilmekte idi²⁷. Sultan Mesud'un ölümü üzerine tahta çıkan oğlu II Kılıç Arslan, Aksaray'a çok önem vermiştir. Camiler, kervansaraylar, bedestenler, saray hamamı²⁸ yaptırmış ve kalesini tahkim ettirmiştir. Şehre, seyitler, gaziler, âlimler, tüccarlar getirterek yerleştirmiş ve adeta şehri yeniden kurmuştur. Şehre gayri Gayrimüslimlerin, hüviyet ve asaleti belirsiz

²³ Konyalı, **Aksaray**, s. 242-244.; Albert Gabriel, **Niğde Tarihi**, (çev. Ahmed Akif Tütenk), Ankara 1962. A. Gabriel, **a.g.e.**, s. 63-64;

²⁴ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1996, s. 233; Topal, **Aksaray Şehri**, s. 7.

²⁵ Bizanslı tarihçilerden Anna Komnena, babası Aleksios Komnenos'un dönemini anlattığı "Alexiad" isimli eserinde Danişmend Bey ile Hasan Bey'in etkili kumandasından ve güçlü ordusundan bahsetmektedir. Anna Komnena, **Alexiad (Malazgirt'in Sonrası)**, (Çev. Bige Umar), İstanbul, 1996.s.332.

²⁶ M. Zeki Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler ve Tarihçeleri", s. 26; İ.H.Konyalı, **Aksaray**, I, s. 277-290.; M. Yusuf, Akyurt, **Resimli Türk Abideleri I**, Ttk. Ktp. Nr.596. s. 131; İ. Hakkı Konyalı, "Aksaray Ulu Camii" **VD**, X (1973), s. 280.

²⁷ İbn Bibi, **El-Evâmirü'l-Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye**, (önsöz ve fihristi hazırlayan Adnan Sadık Erzi), Ankara 1956. s.33.

²⁸ E. Nihal Çetintürk, **Aksaray (Niğde) ve Çevresinde Türk Eserleri**; Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniv., Ankara 1986, s. 244; Evliya Çelebi, **Seyahatname**, III, s. 193; Friedrich Sarre, **Küçük Asya Seyahati 1895 Yazı**, (çev. Dârâ Çolakoğlu), İstanbul 1998, s. 116

kimselerin girmesine müsaade etmemiştir. Şehir bundan ötürü Darü’z-Zafer, Darü’l-Cihad unvanlarıyla anılmaya başlanmıştır²⁹.

II. Kılıç Arslan devrinde siyasî gelişmeye paralel olarak ticaretin de geliştiği ve büyük ticarî yolar üzerinde kervansaraylar kurduğu görülür. Sultanlara ait ilk kervansarayın (*Kılıç Arslan Kervansarayı*) Aksaray civarında yapıldığı bilinmektedir. Kılıç Arslan’ın şehirde kale, saray, saray hamamı, yaptırarak şehri tamamen mamur hale getirdiği görülmektedir³⁰. Ayrıca Öresin Hanı’nın II. Kılıç Arslan döneminde yapıldığı 2007 yılında yapılan arkeolojik kazılar neticesinde çıkan kitabeden anlaşılmıştır³¹. II. Kılıç Arslan son günlerinde³² ülkeyi on bir oğlu arasında paylaştırmış Aksaray’ı Sivas ile birlikte oğlu Kutbeddin Melikşah’a vermiştir³³.

Birçok şehrin Moğollar tarafından yakılıp yıkıldığı gibi Aksaray da bu dönemlerde tahrip edilmiştir³⁴. Selçuklu’nun kudretli hükümdarlarından I. Alaaddin Keykubad’ın bu tarihlerde bir dizi imar faaliyetinde bulunduğu bugün bile ayakta kalabilen eserlerden anlaşılıyor. Konya-Aksaray arasına Sultan Hanı³⁵, Aksaray-Nevşehir arasına Alayhan ve Ağzıkarahan, (Hoca sadedin Hanı)³⁶, şehir merkezinde; Kızıl/Eğri Minare, Yıkı Minare, Cıncıklı Mescid, Ebubekiriyye Medresesi, Seyfiyye

²⁹ Aksarâyî, **Müsâmeretü’l-Ahbâr**, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. 23; M. Zeki Oral, “Aksaray’ın Tarihi Önemi ve Vakıfları”, **VD**, V (1962) s. 223; s. 63; Osman Turan, “Selçuk Kervansarayları”, s. 476.; Hanife, Özyürek, **Selçuklular Devrinde Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası**, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2010, s.11.

³⁰ Topal, **Aksaray Şehri**, s. 8.

³¹ Ali Baş, “Öresun (Tepesidelik) Hanı’nda Temizlik ve Restorasyon Çalışmaları”, **XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyum Bildirileri (14-16 Ekim 2009)**, Pamukkale Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları no:1, İstanbul 2010. s. 72.

³² II. Kılıç Arslan 1192 yılında oğlu Melikşah’a karşı giriştiği Aksaray muhasarası sırasında ölmüştür. Turan, **Türkiye**, s.223.

³³ **Aksarâyî**, s. 23.; M. Zeki, **Aksaray’ın Önemi**, s. 223. ; Topal, **Aksaray Şehri**, s.9.

³⁴ Aksaray’da bulunan eserlerin, vakfiyelerin, kitabelerin tahribatı hakkında Murat Sükuti Karaca, Hasandağı Dergisi’nde ve Konya Halk Evi’nin yayını olan Konya Mecmuası’nda açıklayıcı bilgiler vermiştir. Yazılarını sitemkar bir üslupla kaleme alınan Karaca’nın yazılarında ayrıca Aksaray’ın yetiştirmiş olduğu meçhul tarihçi, şair ve mutasavvıflar hakkında da bilgiler mevcuttur. bkz: Murat Sükuti Karaca, “Hasandağı Dergisi Karşısında Duygularım”, **Hasandağı**, S.1, Ekim 1950, s.13-14.; Murat Sükuti Karaca, “Aksaray Tarihi ve Abideleri Hakkında Düşündüklerimiz”, **Hasandağı**, Yıl:3, S.11. Ankara, 1952, s. 7-8.

Murat Sükuti Karaca, “Aksaray’daki Tarihi Eserler”, **Konya Mecmuası**, Yıl: X, S. 91-92., Konya, 1946, s. 28-29.

³⁵ Sultanhanı için ve Anadolu’da kurulan kervansaraylar için bkz: Mehmet Hamzakadı, “Aksaray’ın Sultanhanı Nahiyesindeki Aladdin Keykubat Sarayı ve Burada Geçen Hadiseler” **Devrim**, S.5, 15 Nisan 1965, s.23.1965, s.2.

³⁶ Bu eser I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde tamamlanmıştır. Konyalı, **Aksaray**, s. 340.

Medresesi, Darü's-şifa, Başköprü ve Ervah tepe türbesinin bu dönemde yapıldığı görülmektedir³⁷.

1243 yılında Köseadağ mağlubiyeti Anadolu Türk tarihinde yeni bir dönemin açılmasına sebep olmuştur. II. Gıyaseddin 1246 yılında Alanya'da ölmüş yerine II. İzzeddin Keykavus tahta çıkmıştır³⁸.

Selçukluların 1318 tarihinde tamamen yıkılmasından sonra şehrin Eretnalıların kontrolüne geçtiği görülür. 1333 tarihinde Aksaray'a gelen İbn Battuta şehrin Emir Ertana'nın naibi Şerif Hüseyin'in kontrolünde olduğu ifade edilmektedir³⁹. Eretnalıların zamanında önemli bir şehir olan Aksaray'da Sultan Alaadin Ertana ve Sultan Gıyaseddin Mehmed adına gümüş sikkeler kestirilmiştir⁴⁰.

Selçukluların tarih sahnesinden çekilmesiyle Anadolu'da beylikler dönemi başlamıştır. Beylikler döneminin en güçlü devletlerinden birisi de Karamanoğulları'dır. Selçukluların tarihi ve hukuki varisi olduklarını iddia ederek Konya'daki tahtı ele geçirirler. Buna Osmanlı da dahil olmak üzere hiçbir beylik itiraz etmez. Aksaray'ın Karamanoğulları'nın eline geçmesi ise 1366-1367 tarihine rastlamaktadır⁴¹. Karamanoğulları zamanında Aksaray önemli bir şehir olmuş ve birbirinden kıymetli eserler kazanmıştır⁴².

Anadolu Türk birliğini kurmaya çalışan Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid, fırsatını yakaladığı anda sürekli Osmanlı'ya saldıran Karamanoğulları'nı ortadan kaldırmak istemektedir. 1397 yılında Karamanoğulları'nın Ankara'ya saldırıp Timur Paşa'yı esir almaları üzerine Akçay Ovası'nda iki devlet arasında yapılan savaşı Karamanoğulları kaybeder. Akçay Muharebesi sonunda Karaman (Larende), Konya, Aksaray, Niğde, Akşehir ve Karahisar-ı Develi Osmanlı hâkimiyetine geçer. Yıldırım Bayezid'in Anadolu Türk birliğini sağlama çalışmaları 1402'de cereyan eden ve Timur'un galibiyetiyle sonuçlanan Ankara Savaşı ile sona erer⁴³. Birliği sağlama Fatih Sultan Mehmet'le birlikte devam edecektir.

³⁷ Konyalı, **Aksaray**, I, s. 335-336; **2004 Turizm Envanteri**, s. 61.

³⁸ İbn Bibi, II, s. 88; Aksarâyî, s. 27.

³⁹ İbn Battuta, **İbn Battûta Seyahatnamesi**, I, s. 414.

⁴⁰ N. Topal, **Aksaray Şehri**, s.16.

⁴¹ Doğan Yörük, **16. Yüzyıl'da Aksaray Sancağı**, Konya, 2005.s.23.

⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz. Şikari, **Karaman Oğulları Tarihi**, (çev. Mahmud Mesud Koman), Konya 1946.

⁴³ Yörük, **a.g.e.**, s.23.

Ankara Savaşı'ndan sonra Timur beyliklere kaybettikleri toprakları tekrar vererek Osmanlı'nın güçlenmesinin önüne geçmeyi hedeflemiştir.

Karamanoğlu İbrahim Bey'in 1464'te ölümünden sonra oğulları arasında baş gösteren taht kavgası beyliğin bekasını tehlikeye düşürmüştür. Karaman beylerinin birbirleriyle uğraştıkları bir sırada meydana gelen Dulkadir'li saldırısı üzerine Karamanlılar, Uzun Hasan'a müracaat edip müdahalesini isterler. Karaman iline giren Uzun Hasan Dulkadirli Beyliği'ni mağlubiyete uğrattıktan sonra Konya, Aksaray, Niğde, Akşehir, Develi ve Kayseri'yi yağmalayarak İshak Bey'e teslim etmiştir⁴⁴.

Osmanlı himaye ve nüfuzu altında Karaman tahtına oturan Pir Ahmet Bey, bir süre sonra Osmanlı tahakkümünden kurtulmak için Akkoyunlular ve Venedikliler ile birleşerek açıktan açığa düşmanlığa başlar. Bunun üzerine Karaman ili üzerine yürüyen Fatih 1467'de Konya ve Gevale (Gevele) Kalesi'ni zabteder. 1470 yılında da Karaman Beyleri ile mücadele için görevlendirilen İshak Paşa, Larende, Ereğli ve Aksaray⁴⁵ gibi Karaman taraftarı şehirlerdeki halkı İstanbul'a sürer⁴⁶. Bugün İstanbul'un Aksaray, Laleli, Ortaköy gibi yerleşim yerlerinin Aksaray'dan sürülen insanların iskânı sebebiyle almıştır. 1470 yılında⁴⁷ ikinci kez Osmanlı hâkimiyetine giren şehrin idari taksimatı genel itibariyle Konya'ya bağlı bir sancak görünümündedir. Fatih Sultan Mehmet dönemindeki kayıtlarda Aksaray vilayet olarak gösterilmiştir⁴⁸.

1489-1490 yıllarında Memluk hükümdarı Kayıtbay Kayseri, Ankara ve Aksaray'ın da içinde olduğu pek çok Anadolu şehrini almış ve yakıp yıkmıştır. II. Bayezid'in büyük bir orduyla geldiğini öğrenmesi üzerine buraları terk etmiştir. II.

⁴⁴ Yörük, **a.g.e.**, s.24.

⁴⁵ Hünkâr, İshak Paşa'ya emretti: "Sen var! Karamanoğlu'nu ilden çıkar, bu devletsiz Rum, Karaman'da hayli bedbahtlıklar eyledi" dedi. "Şimdi sen var, içinden müfsidini çıkar" dedi. İshak Paşa yürüdü, Larende'ye vardı; oradan sürdü. İçil'e girdi. Karamanoğlu kaçtı, Uzun Hasan'a gitti. İshak Paşa Aksaray'a geldi. Padişah, "Aksaray'dan ev sür, İstanbul'a getir" diye emretti. İshak Paşa padişahın emrini yerine getirdi. Şimdiki Aksaraylı Mahallesi, İshak Paşa'nın sürüp getirdiği halktır. Derviş Ahmed Aşık, **Aşık PaşaZade Tarihi**, (hazırlayan: Cemil Çiftçi), Mostar Yayınları, İstanbul, 2008, sayfa.254.

⁴⁶ Bu sürgünle birlikte önemli ve etkin bir nüfus kaybı yaşayan Aksaray sıradan bir yer haline gelir. Bu duruma en çok üzülenlerden birisi de Somuncu Baba'nın oğlu ve Hacı Baytam-ı Veli'nin Aksaray'daki halifesi olan Yusuf Hakiki Baba'dır. Divanında **Der-'arz-ı beyân ve Şikâyet ez-ahvâl-i vilayet** isimli bölümde durumdan hiç memnun olmadığından bahseder.; Akyurt, **a.g.e.**, s. 108.; Konyalı, **Aksaray**, s. 2711. Ayrıca bkz: Erdoğan Boz, **Yusuf Hakîkî Baba Divânı**, Aksaray Valiliği, il özel İdaresi İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları No: 1, Ankara 2009.; Erdoğan Boz, **Yusuf Hakîkî Baba Divânı'dan Seçmeler**, Aksaray Belediyesi Kültür Yayınları No: 3, Ankara 2011; Ali Çavuşoğlu, **Mahabbet-name**, Aksaray Belediyesi Kültür Yayınları No: 1; Ali Çavuşoğlu, **Sevgi Yolu**, Aksaray Belediyesi Kültür Yayınları No: 2

⁴⁷ Mehmed Neşri, **Neşri Tarihi**, (Haz. Mehmet Altay Köymen), Ankara 1983, s. 153.

⁴⁸ Konyalı, **Aksaray**, s.521.

Bayezid devrinde Karamanoğlu Kasım Bey, Cem Sultan tarafını tutarak baş kaldırmış, Aksaray halkını da kendisine katılmaya çağırmıştır. Ancak Aksaraylılar iktidardan yana tavır alarak, II. Bayezid'e sadık kalmışlardır. II. Bayezid de bu tutum karşısında Aksaraylılar'ı vergilerden belli bir dönem muaf tutmuştur⁴⁹.

Aksaray, Osmanlı yönetiminde farklı eyaletlerde⁵⁰ bazen sancak⁵¹ bazen de kaza⁵² olarak varlığını devam ettirmiştir.

⁴⁹ Konyalı, **Aksaray**, s.566.; Osman Tekeli, **Aksaray Vilayeti Tarihi 1926-1933**, Aksaray, 2008. s. 22.

⁵⁰ Aksaray 16. yy. da Konya'ya, 19. yy.da ise karaman eyaletine bağlı bir sancaktır. Ferhat Bildik, **1837 – 1840 Tarihlerinde Konya'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu** (83 Numaralı Konya Şer'iyye Siciline Göre), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010.

⁵¹ 19. yüzyılda Karaman eyaletinde yedi sancak vardır. Aksaray ve Niğde bunlardan ikisidir. 1854'teki idari taksimata göre Aksaray Niğde sancağına bağlı kazalardan birisidir. Gülin Erdem ÖZTÜRK, "19. ve 20. yüzyıllarda Niğde Sancağı'nın İdari Taksimatı", **Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine**, İstanbul 2008. s.70,71,73.;

⁵² 1867 vilayet nizamnamesinde Konya vilayetinin bir sancağı olan Niğde'nin beş kazası vardır birisi de Aksaray'dır. Serdar Ösen, "Arşiv Belgeleri ve Şeriye Sicillerine Göre Niğde 1888-1894", **Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine**, İstanbul 2008. s.83-107; SEZER, Tahir, **Osmanlı Yer Adları**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları no:21, Ankara 2006. s.18.; 1892'de Aksaray Kaza olarak Niğde Sancağına bağlıdır. İbrahim ÖZTÜRK, "Konya Vilayet Salnamelerine Göre Niğde Sancağı'ndaki Eğitim-Öğretim, **Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine**, İstanbul 2008. s.107-129.; Konya Vilayet Salnameleri'nde Aksaray'ın idari, iktisadi, eğitim, nüfus gibi özellikleri hakkında bilgiler mevcuttur. **KVS**: H. 1286- M.1869-1870, H. 1290- M.1873-1874, H. 1291- M.1874-1875, H. 1292- M.1875-1876, H. 1294- M.1877-1878, H. 1295- M.1878, H. 1298- M.1880-1881, H. 1299- M. 1881- 1882, H. 1300- M. 1882-1883, H. 1301- M. 1883-1884, H. 1303- M. 1885-1886, H. 1312- M. 1894-1895, H. 1322- M. 1904-1905.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TÜRKİYE ve AKSARAY'IN GENEL DURUMU

1. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TÜRKİYE'DE İKTİSADİ DURUM

Bilindiği gibi Osmanlı'nın son dönemi savaşlar içerisinde geçmiştir. Bu yokluk günlerinde hem iktisadi hem de siyasi yönden zorda olan devletin sanayi ve zirai konular başta olmak üzere diğer hususlarda gelişme kaydetmesi imkânsız gibi bir şeydi. Ayrıca, Osmanlı, başka bir ifadeyle Müslüman-Türk halkı ticarete yakın olmasına rağmen son zamanlarda cereyan eden savaşlar yüzünden ticaretten uzak kalmıştır. Bu dönemde ticaret, Müslüman nüfusun savaşta olmasını ganimet bilen gayrimüslimlerin ilgi alanında idi.

Osmanlı döneminden 20. y.y. Türkiye'sine devredilen mirasın temel özelliklerinden birisi bir yanda tarıma dayalı ve dış ticarete, yabancı sermayeye açılmış yapılardır. Bu özelliklerin 20. yüzyıl başlarındaki az gelişmiş ülkelerin pek çoğunda görüldüğünü biliyoruz. Öte yanda ise güçlü merkezi devlet, siyasal bağımsızlığın kaybedilmemiş olması ve küçük üreticiliğin ağır bastığı tarımsal yapılar¹. Osmanlıda üretim çok büyük ölçüde tarıma dayalıdır. Sanayi gelişmemiş buna karşılık özellikle ticaret, ulaştırma ve bankacılık gibi hizmet kesimleri imparatorluğun son elli-altmış yılında önemli sermaye birikimine konu olmuştur. Ancak bu kesimle çok büyük ölçüde azınlıklar ve yabancı sermayenin elindeydi².

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk on yılında özel sektör önderliğinde, sanayileşmeye öncelik veren bir politika izlenmiştir. Özel sektör, sanayiye yatırım yapması amacıyla teşvik edilmiştir. Fakat özel sektörün elinde yeterli sermaye bulunmamaktadır, girişimci tecrübesi ise yok denecek kadar azdır. Sanayileşme için gerekli alt yapı çok yetersizdir. Bu nedenlerle mevcut ticari sermayeyi sanayiye aktarmak oldukça zor olmuştur³.

¹ Şevket Pamuk, **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990, s.198.

² Hakan Rodoplu, **Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi: Ekonomi Politikaları Ve Uygulamalar**, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 1998. s. 17.

³ Dilek Acar, **Cumhuriyet Dönemi Devletçilik Politikası**, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006. s.26.

Cumhuriyet'in ilanından sonra geçmişten gelen vergi sisteminin toptan değiştirilmesinden ziyade, bazı vergilerin ıslah edilmesi cihetine gidilmiştir⁴.

Türkiye İktisat Tarihi isimli kitabında Boratav, ekonomiyi bölümlere ayırmış, 1923-1929 arasındaki dönemi ise şu ifadelerle özetlemiştir: Bu yıllar barış ortamına dönüş koşulları içinde milli gelirden sağlanan büyüme hızı dolayısıyla reel gelir artışlarının bütün sosyal sınıf ve tabakalara yayıldığı bir dönem oluşturmaktadır. Yine bu dönem için “açık ekonomi koşullarında yeniden inşa” tanımlaması da Boratav'a aittir⁵.

Siyasal bağımsızlık savaşından, ekonomik bağımsızlık savaşına giden yolda, Milli Mücadeleyi gerçekleştiren kadro, kurtuluşun ancak iktisadi zaferin kazanılmasıyla mümkün olacağı bilincindeydi. Başta Mustafa Kemal olmak üzere, İstiklal Savaşı'nı kazanan kadrolar ve önder bunu her vesile ile açıklamıştır. Daha 1923'te zaferden 2-3 ay sonra, Mustafa Kemal, “Türkiye Devleti, Devlet-i İktisadiye olacaktır” diyerek bundan sonraki temel amacını öz bir biçimde açıklamıştır. Politik ve askeri zaferlerin ne kadar büyük olursa olsunlar, ekonomik zaferlerle tamamlanmadıkları takdirde, devamlı olamayacakları ve bu nedenle ekonomiye birinci derecede önem verilmesi gerektiğini işaret etmekteydi. Atatürk bu konuşmasında “*Fakat bu zaferler süngü zaferleri değil, iktisat ve ilim zaferleri olacaktır*” derken iktisadi kalkınmayı, ilmin getirdiği teknolojik ilerlemeyi ve sanayileşmeyi kastetmekteydi⁶. Mustafa Kemal, “*İstiklâl-i tam için millî hâkimiyet, iktisadî hâkimiyet ile sağlamlaştırılmalıdır*” demek suretiyle iktisadın önemine işaret etmiştir⁷.

⁴ Recep Temel, **Türkiye’de 1918–1938 Tarihleri Arasındaki Maliye Teşkilatı**, Samsun On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2008. s.127.

⁵ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908–1985)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990. s.44. Açık ekonomi nedir? 1923–1929 yılları arasında ithalatın gayri safi yurt içi hasılaya oranı ortalama olarak % 14,4, ihracatın payı ise % 10,6 idi. Bu oranlar Osmanlı İmparatorluğu’nda 1907 yılında ithalat %17, ihracatta ise %14; 1913 ise %19 ve %15 olarak tahmin edilmiştir. Böylece dış ticaret bakımından ekonominin açıklık derecesinde cumhuriyetin ilk yıllarında görece bir azalmanın olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak, 1923–1929 yıllarında ithalat ve ihracatın milli gelir içinde kapladığı paylar, sonraki elli yıl boyunca aşılmamış ve bu anlamda bu dönem cumhuriyet tarihinin “dışa açık” bir dönemi olma özelliğini kazanmıştır. Boratav, **a.g.e.**, s.37-38.

⁶ Serdar Sarısır, **Atatürk Dönemi Milli Hava -Harp Sanayii İçinde Kayseri Tayyare Fabrikasının Yeri**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1998.s.25.

⁷ Aytekin Altıparmak, **Müşebbis Kavramı ve Tanzimat’tan 1932’ye Türkiye’de Müşebbis Sınıfının Gelişimi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1993.s.67.

Köylüyü korumak, çiftçiliği yükseltmek ve istihsalı kıymetlendirmek Cumhuriyet'in birinci işi ve baş dileği olmuştur. Bu dileğini gerçekleştirmek için köylüye, para, tohum, alet tedarikine tohum ıslahına, tarıma zarar veren hayvanlarla mücadele işlerine önem verilecektir⁸.

Tarım alanında aşar vergisi kaldırılmış, çiftçiye tarım marinaları ve kredi konusunda destekler sağlanmış, ulaştırma politikaları ile tarımsal ürünlerin pazarlanma imkânı artmış ve ekilen tarım arazisi 6 milyon hektardan 8 milyon hektara çıkmıştır. Sanayi alanında 1923-1930 dönemindeki durgunluk 1934'den itibaren devletçi uygulamalarla atlatılarak büyük yatırımlar başarı ile tamamlanmıştır. Atatürk döneminde sanayi sektörü GSMH'dan aldığı payın % 13.2'den % 16.4'e çıkmasıyla en fazla gelişme kaydeden sektör olmuştur⁹.

Türkiye ekonomisinin hazırlıkları, Cumhuriyet kurulmadan, Kurtuluş Savaşı tamamlanır tamamlanmaz başlamıştır¹⁰.

Cumhuriyetin ilk yıllarında iktisadi kulvarda en önemli gelişmelerden birisi İzmir İktisat Kongresi'dir. İzmir iktisat Kongresi, Lozan Barış Konferansı'na ara verildiği zaman 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında, sanayici, toprak sahipleri, tüccar ve işçi sektörlerinin oluşturduğu 4 gruptan, 1135 delege ile toplanmıştır¹¹. Yeni Türkiye Cumhuriyeti ekonomik prangalara boyun eğmeyeceğini bildirerek Lozan Konferansı'nda ısrar etmiş ve ara verilmesi sonucunda, kongrede de bu tutumundan ödün vermeyeceği konusunu ifade etmiştir¹².

Mustafa Kemal Atatürk ise açılış konuşmasında kongrenin önemine şu sözlerle dikkat çekiyordu:

“Efendiler, Heyet-i Aliye'nizin bugün akdetmiş olduğu Türkiye iktisat Kongresi çok mühimdir. Çok tarihidir. Nasıl ki Erzurum Kongresi felaket noktasına gelmiş olan

⁸ Hakkı Cengiz, **1923–1938 yılları arasında TBMM'nde Görev Yapan Milletvekillerinin Devletin İç ve Dış Siyasetine Etkileri**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.s.30.

⁹ Salih Erceyes, **Tarihî Açısından Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)**, Erciyes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005, s.91.

¹⁰ Banu Taşdurmaz, **Türkiye Ekonomisinde, Cumhuriyetin ilk yıllarının iktisadi yapısı (1923–1939)**, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek lisans tezi, Niğde, 2002, s.51.

¹¹ Ayhan Duman, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Demir Çelik Sanayi**, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.s.35.

¹² Bülent Durgun, **Atatürk Döneminde İzmir Ekonomisi 1923–1938** Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2006.s.40.

bu milleti kurtarmak hususunda Misak- ı Milli'nin ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunun ilk temel taşlarını tedarik hususunda amil olmuş, müessir olmuş, müteşebbis olmuş ve bundan dolayı tarihimizde, tarih-i milletimizde en kıymetli ve en yüksek hatırayı ihraz etmiş ise, Kongreniz dahi milletin ve memleketin hayat ve halas-ı hakikisini temine medar olacak düsturun temel taşlarını ve esaslarını ihraz edip ortaya koymak suretiyle tarihte en büyük namı ve çok kıymetli bir hatırayı ihraz edecektir.¹³

Kongre sonunda özetle şu kararlar alınmıştır¹⁴:

- 1) Milli sanayi geliştirmek için bir kanun hazırlanması,
- 2) Gümrük Kanunu değiştirilerek sanayinin korunması,
- 3) Yerli üreticiye yurt içi kara ve deniz ulaştırmasında ucuz tarife uygulanması,
- 4) Sanayicilere ucuz kuruluş ve işletme sermayesi sağlanarak kredi imkânlarının arttırılması,
- 5) Teknik eğitim düzeyinin yükseltilerek gerekli teknik elemanların en kısa sürede yetiştirilmesi,
- 6) Madenlerin milli üretime dönük bir şekilde işletilmesi,
- 7) Yabancı sermayenin, memleketin ham maddelerini, ticaret ve sanayini kendi tekeline almadan, hükümetle ortaklaşa yatırım yapması,
- 8) Anonim şirketlerin kurulmalarının kolaylaştırılması,
- 9) Milli bankaların kurulması,
- 10) Demiryolu yapımının bir programa bağlanması,
- 11) Vergilerin düzeltilmesi, aşarın kaldırılması,
- 12) Amele yerine işçi tabirinin kullanılması,
- 13) Tarım kesimi dışında günlük çalışma süresinin 8 saat olması,
- 14) Asgari ücretlerin sendikalar kuruluncaya kadar üç ayda bir işçi temsilcileri huzurunda belediye meclislerince tespiti,

¹³ Durgun, a.g.e., s.41.

¹⁴ Memduh Yaşa, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)**, Akbank Kültür Yayını, İstanbul, 1980. s.77-78.; Durgun, a.g.e., s.62.

- 15) İşçi ücretlerinin muntazaman ve parayla ödenmesi,
- 16) Tarım kesiminde eğitime önem verilmesi,
- 17) Reji idare ve usulünün kaldırılması,
- 18) Ormanların korunması ve yeniden arazinin orman haline getirilmesi,
- 19) Hayvancılığın geliştirilmesi,
- 20) Ziraat Bankası Kanununun değiştirilmesi, zirai kredinin arttırılması,
- 21) Tarımda makineleşmenin teşviki ve yurdumuz şartlarına en uygun olan makinelerin alınması¹⁵,
- 22) Asayişin sağlanması.

2. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA AKSARAY'DA İKTİSADİ DURUM

Kurtuluş Savaşı'ndan çıkan Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Aksaray'da da fakirlik vardı. Ülke tüm imkânını, enerjisini, varlığını bu büyük harpte, ölüm-kalım mücadelesinde, varlık-yokluk hengâmesinde harcamıştı.

Anadolu'nun ortasında, kadim bir tarihe sahip Aksaray, Kurtuluş Savaşı'nda düşmanı topraklarında görmeyen çok az şehirden birisidir. Aksaray, diğer şehirlerin çektiği acıyı birebir çekmese de yaşanan zorluğun farkındaydı. Milli mücadele başlamadan evvel de Aksaray Heyet-i Temsiliye'ye desteğini vermiştir¹⁶.

¹⁵ Savaş sırasında ulusal ekonominin kendi içinde bütünleşebilmesi için de çeşitli uygulamalar olmuştur. Anadolu'dan İstanbul ve diğer büyük şehirlere tarımsal ürün akısı artmıştır. Hükümetin tarıma büyük desteği olmuştur. Köylere işçi taburları yollanmış, Almanya'dan tarım makineleri, eğitilmiş tarım uzmanları getirilmiş, tarım bölgelerinde bitki ve hayvan tohum istasyonları kurulmuş ve böylece tarımda büyük gelişme sağlanmıştır. Böylece tarım alanında zenginlesen bir Müslüman-Türk kesim ortaya çıkmıştır. AKIN, Ufuk Can, **Türkiye'de Milli İktisat Dönemi'nin Ulus Devletin İnşasına Etkisi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.s.72.

¹⁶ İrade-i Milliye Gazetesi'nin 7. sayısında **Aksaray'dan** başlığı altında Aksaray'ın net tavrı haber ediliyordu:

Bugün belediye dairesinde ulema ve eşraf-ı memleketle memurin-i hükümet biliçtîma camiyyet-i muhteremenin nizamname-i dâhiliyesi ile talimat ve sair evrak-ı muhabere kiraat ve irşaadat-ı lazime icra edilmiş ve cemiyetin âmâl-i vataniyesine karşı umum tarafından âsâr-ı hoşnutu izhar ve sadrazam Ferit Paşa'nın iltizam eylediği muameleyi hamîyet-şikenâne nefret ve lanetlerle yadedilmiş ve hemen kabinenin sûrat-i iskâtı sevgili padişahımıza ve lazım gelen makamata telgrafla arz edilmekle aynı cemiyette heyet-i idare dahi intihap olunarak vazîfe-i vatanperverlerine başlamış olmaları bera-yı malumat arz olunur. İrade-i Milliye, Sene: 1 Numara:7 (12 Teşrin-i Evvel 1335), s.2.

Aksaray da Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği günlerde Azmi Milli Cemiyeti adı altında Kuva-i Milliye örgütlerine destek oluyordu¹⁷. Başta Aksaray'ın çalışkan, münevver, vatansever valisi Abdullah Sabri Karter bulunmaktaydı¹⁸. Büyük bir azimle, vatanseverlikle kazanılan muhteşem bir zafer neticesinde düşman ülkeden atılmış, bağımsız bir Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu. Yeni kurulan bu ülkenin her yerinde bir kımıldanma, toparlanma kaçınılmazdı. İlan edilen cumhuriyetin fazileti¹⁹ Türk halkının yeniden ve hızla toparlanmasını kolaylaştıracak, asri medeniyet seviyesine çıkaracaktı.

¹⁷ Milletin azmi, manasına gelen Azm-i Milli, o günlerde Kurtuluş Savaşı'na destek veren, Kuav-i Milliye gönüllülerine, destekçilerine verilen genel bir isimdir. Başka bir ifadeyle, Azm-i Milli'den kastedilen düşmanın işgali karşısında sessiz kalmayan, düşmanları topraklarımızdan atma azminde olan milletin heyecanına, fedakarlığına, vatanseverliğine uygun düşen bir sıfattır. Yine aynı günlerde ve aynı bölgede, Konya'daki halkın verdiği destek yine İrade-i Milliye Gazetesi'nde sevinçle herkese bildiriliyordu:

Konya'da Azm-i Milli

11 kanun-ı sani 336'da Konya'da bütün dükkanlar kapanarak 15.000'i mütecaviz halk, Alaattin Teepsi'nde toplanarak muhak bir sulh ile işgallere nihayet verilmesini talep zımında muazzam bir miting yapmışlardır. İrade-i Milliye, Sene: 1 Numara:21 (19 Kanun-ı Sani 1336),s.1.

¹⁸ Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı günlerde Aksaray'da genç bir öğretmen olan İçişleri eski bakanlarından İzzet Gener, o günlerle alakalı şöyle diyordu:

*"Ben o zaman Aksaray'ın en genç öğretmenlerinden birisiydim. Aksaray Azm-i Milli Kuva-i Milliye Cemiyeti üyelerinden Hasan Atay ile beraber bu milli heyecan içerisinde üzerimize düşen görevleri yaptık. Görevimiz cephe gerisindeki ihanet odaklarını susturmak, milli ruhu yaymaktır. O günlerde bu hain ve sinsi düşünceler Aksaray'ımızın çevresine kadar yayılmıştı. Özellikle kırsal ova halkı, "padişah buyruğu"na karşı gelmeyi aklından bile geçirmiyor, onlara göre o (padişah), ne derse o doğrudur! Bununla beraber vatan için, millet için ve istiklal için tedbir almak, gizli ve fakat emniyetli adımlarla bu amansız düşmanı, sinsi tehlikeyi yok etmek için teşkilatlanmak zarureti ile ve arkadaşım ile yola çıkmıştık. Aksaraylılar merkezde baştanbaşa ayakta ve tetiktedir. Depo alayı kendine düşen ödevi mütevazı ve fedakârca başarmaktadır. Cepheden buraya ulaştırılan Rum ve Ermeni aileler mahallelerimiz halkının evlerine dağıtılmış ve yerleştirilmiş. Fakat bu zümre sığındıkları hane halkının hem ekmeğini yemekte, hem de gece gündüz boş durmadan metotlu ve sinsi bir şekilde milli ruhu içinden vurmaya çalışmaktaydılar. Zaman zaman uydurulmuş havadislerin halk arasında sık sık yayılmasını önlemek ve bu asılsız haberlerin kaynağını bulmak, yok etmek için onlarla mücadele ile görevlendirilmiştik. İşte bu lüzum ve zarureten doğan karar üzerine bu beşinci kolun kaynağını ve ajanlarını bulmak ve mukabil saldırılarıyla onları bozguna uğratmak için Hasan Atay ile beraber gizli faaliyetleri başlattık. (Düşman cephede bozguna uğratılmış. Top, makineli tüfek ve esir alınmış. Düşman kuvvetleri arasında isyan çıkmış.....vs, vs...) gibi haberleri kahvehanelerde, pazarlarda, okullarda ve aile toplantılarında yaymaya ve hatta köylere sokmaya çalışıyor, muvaffak oluyorduk. Günlerce süren bu mücadele mültecilerin beşinci kol elemanlarını korkutmuş, kuvvetli ve inançlı bir teşekkülle karşı karşıya olduklarını ve takip edildikleri hissine kapılarak susmaya mecbur etmişti. Bu arada halkımızın milli duygusunu harekete getirmek ve savaş ruhunu aşılama, desteklemek ve geliştirmek maksadıyla sık sık müsamereler ve toplantılar tertip ediyor; düşmanın zulmünü, dine, ırza, namus ve şerefe yapılan tecavüzleri telin ediyorduk. Nitekim İzmir'in işgali üzerine sahnelediğimiz Kambur İzzet'in (İzzet Molla)İhaneti oyunu sırasında halk galeyana gelmiş, Aksaray Valisi Rahmetli Abdullah Sabri Karter'in gözleri dolmuştu. Marşının nağmeleri arasında Hükümet Meydanına kadar hep birlikte yürümüştük" İzzet Gener, "Büyük Kurtuluş Savaşı'nda Aksaray", **Hasandağı**, S.2.s.3,12.*

¹⁹ Mustafa Kemal Atatürk cumhuriyetin ilanından sonra mecliste Nutuk isimli eserini okurken, cumhuriyetin faziletini şöyle anlatıyordu: "Efendiler, asırlardan beri haksızlığa ve zulme uğramış olan milletimiz, Türk Milleti, gerçekte soydan sahip bulunduğu yüksek kabiliyetlerden yoksun zannediliyordu. Daima milletin sevgi ve güvencesine dayanarak hep birlikte ileri gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır. M.Kemal Atatürk, **Nutuk**, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005.s.550-551.

Aksaray, cumhuriyetin ilk yıllarında iktisadi yönden civarındaki yerleşimlere nispetle daha iyi seviyededir. En başta aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere nüfus yönünden daha kalabalıktır.

Tablo: 2 1923-1937 yılları arasında Aksaray ve komşularının nüfusu²⁰.

	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
Niğde	54.872	55.174	56.722	59.162	59.638	62.114	63.624	64.128
Bor	26.797	27.016	27.104	27.318	27.769	28.378	29.734	31.223
Ulukışla	11.469	10.870	12.504	13.171	15.094	15.957	16.020	16.285
Nevşehir	47.339	47.723	48.076	48.947	49.982	50.251	51.794	51.965
Aksaray	75.923	75.868	76.316	78.522	81.390 ²¹	82.850	84.015	80.850
Arapsun	20.023	18.653	20.664	20.783	19.439	19.774	20.084	20.044
	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	
Niğde	64.936	85.196	66.832	74.066	74.066	75.082	76.261	
Bor	31.530	31.758	31.957	35.104	35.332	35.593	36.546	
Ulukışla	16.208	16.158	16.712	16.716	16.543	16.289	16.786	
Nevşehir	52.062	52.211	52.411	55.318	55.249	55.191	55.872	
Aksaray	81.126	81.287	82.700	85.811	87.168	88.140	90.876	
Arapsun	20.087	16.138	11.430	10.979	11.163	11.207	16.374	

Verimli topraklara sahip olan Aksaraylılar, özellikle hububatta kaliteli ürünleriyle tanınmaktaydılar²². Anadolu'nun birçok yerine buğday gönderen, ürettiği kumaş²³, halı, kilim, seccadeleri, tüm dünyaya²⁴ ihracat eden Aksaray, bu özelliklerini

²⁰ Hilal Hızıroğlu İnceler, "Hükümet Programlarına Göre Niğde Vilayeti 1923-1950", **Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine**, İstanbul 2008. s.249, 260, 262, 281, 292.

²¹ Aksaray merkezde 7.399 kişi yaşamaktaydı. **Niğde İl Yıllığı 1967**.s.47.

²² 1953 yılında yayınlanan Vatan Gazetesi'nin Memleket İlaveleri'ndeki Aksarayla ilgili "pek haklı olarak Aksaray'a Orta Anadolu'nun zahire ambarı denmiştir" ifadesinden de anlaşılacağı üzere Aksaray'ın bu yönü herkesçe biliniyordu. **Vatan Memleket İlaveleri**, Niğde İlavesi, s.5.

²³ Selçuklular döneminde Konya, Aksaray, Kayseri, Erzincan gibi şehirlerde ve bazı kasabalarda dokunan perdelik ve döşemelik kumaşlar taleplere cevap verecek kaliteyi yakalamıştı. Ahmet Tabakoğlu, **İktisat Tarihi**, Kitabevi yayınları, İstanbul 2005.Sayfa 283.

²⁴ İbn-i Battuta 1331 yılında uğradığı Aksaray'da Aksarayı ismiyle üretilen halıların Hind, Çin başta olmak üzere tüm dünyaya ihraç edildiğini söyler. İbn Battûta **Seyahatnamesi**, I, s. 414.

tarikh boyunca muhafaza edebilmiştir. Özellikle yolların kavşak noktasında olması Aksaray'ın en büyük avantajıdır²⁵.

3. ÇİFTÇİ KARDEŞLER KOOPERATİFİ

Köylerde mecburi işlerin yapılması, yardımlaşma ve dayanışmanın sağlanması, üretim ve kaliteyi artırmak maksadıyla “imece” çalışmaları Aksaray'da 1925 yılında başlatılmıştır. İmece çalışmalarını yürütmek masadıyla “ Aksaray Vilayet Adaletli İş Kardeşliği İtibar Zirai Birliği” adı altında bir kooperatif kurulmuştur. Bu kooperatif tarafından ekimi yapılan arazilerden elde edilen gelirlerle, köylerin okul, yol, su gibi ihtiyaçlarının giderilmesine çalışılmıştır. Ayrıca kuraklıktan zarar gören çiftçilere de imece usulüyle elde edilen gelirlerden yardım yapılmıştır. İmece tarlalarının hasadı yapıldıktan sonra çıkan ürün köy muhtarları tarafından satılmakta ve köyün giderleri için kullanılmaktaydı. Ancak bu işte muhtarların suiistimali görüldüğünden daha sonra bu paraların Ziraat Bankası'nda tutulması kararlaştırılmıştır. 1926 yılında 40 bin liralık bir gelir elde edilmişken, bu miktar 1927 yılında 60 bin liraya çıkmıştır²⁶.

Aksaray'da 1925 yılında başlatılan imece uygulaması 1928 yılında yeniden yapılandırılarak daha kapsamlı bir kooperatife dönüştürülmüştür. “Aksaray Çiftçi Kardeşler Kooperatifi Şirketi” adı verilen bu yeni kooperatifin mukavelenamesi 23 Eylül 1928 tarihinde İcra Vekilleri Heyetince onaylanarak yürürlüğe girmiştir²⁷.

Mukavelenamenin 1. maddesinde şirketin kurucuları olarak; Muhasebe-i Hususiye Müdürü Tevfik Bey, Eski Muhtarı Mürsel, Eşmekaya Muhtarı İsak, Yapılcan Muhtarı Haydar, Darıhüyük Muhtarı Mustafa, Amarat Muhtarı Halil, Acem Muhtarı Osman Efendiler gösterilmiştir. Kooperatifin esas gayesi; ziraat usullerini geliştirmek, tohumlukların ve hayvanların ıslahını sağlamak, nakliye araçlarının modernleştirilmesini sağlamak, sergiler düzenleyerek üretilen ürünlerin pazarlanmasını

²⁵ Özcan Karacan, **Atatürk Döneminde Yapılan Karayolları, Barajlar ve Limanlar (1923–1938)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi / Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2005.s.14.

²⁶ **Aksaray Vilayet Gazetesi** Nr:90; Hilmi, **Aksaray Tarihçesi**, s.61-62.;Tekeli, **Aksaray**,s.104.

²⁷ Kooperatifin kuruluş için bkz: **BCA**, 030-0-018-001-001-30-56-20. Kooperatif tüzüğüne bazı maddelerinin değiştirilmesi için bkz: **BCA**, 030-0-018-001-002-25-2-11

kolaylaştırmak, yağcılığın, peynirciliğin gelişmesi için fenni usullerin halka öğretilmesini sağlama, halkın sağlık ve ziraat alanındaki bilgisini artırmaktır²⁸.

Çiftçiler arasında dayanışma ve yardımlaşmayı sağlayan, ayrıca eğitim ve kültür faaliyetlerine verdiği destekle ilin kalkınmasında mühim rol oynayan kooperatif, Aksaray'ın ilçeye dönüştürülmesinden sonra önemini kaybetmiştir. 1934 yılında kooperatifin çalışamaz duruma gelmesi üzerine kooperatif yönetimi aldığı kararla kendini fesh etmiştir²⁹.

Tablo: 3 Aksaray'ın 1927 sonlarındaki zirai durumu³⁰.

Çiftçi nüfusu	80851 (kişi)
Mezru' arazi	849.124 (dönüm)
Çift öküzü	30.377
Çift mandası	3.123
At ve bargir (beygir)	866
Kısrak	2.149
Merkep	14.052
Kara saban	13.041
Pulluk	1608
Orak Makinesi	74
Harman Makinesi	1
Traktör	3
Koyun	292.641
Kıl Keçi	19.540
Tiftik Keçi	72.900
İnek	15.379
İnek Düğesi	4687
İnek Danası	8.689
Boğa	752
Deve	996

²⁸ Aksaray Vilayet Gazetesi Nr:114.; Tekeli, Aksaray, s.104.

²⁹ Tekeli, Aksaray, s.107.

³⁰ Aksaray Vilayet Gazetesi Nr:63, s.3.

Manda İneği	1.900
Manda Düğesi	928
Manda Danası	950
Horoz-Tavuk	72.221
Kaz	985
Hindi	2.653

1926-1930 yılları arasında etkili olan kuraklıktan en çok etkilenen illerden birisi de Aksaray'dır³¹. Kuraklığın etkilerini en aza indirmek ve kıraç arazilerin sulanabilmesi maksadıyla 1928 yılında "Kızıl Ark Projesi" adında bir proje geliştirilmiştir. Buna göre Ulırmak'tan Bayır Altı Köylerine açılacak bir kanalla binlerce dönümlük kurak arazinin sulanması planlanmıştır³². Bu projenin incelenmesi için Nafia Vekâleti 1928 yılı Ekim ayında, su mühendisi Abdullah Bey'in başkanlığında Fen Memurları Selami ve Avni Beylerden oluşan bir heyeti göndermiştir. Yapılan incelemeler sonunda kanalın fayda sağlayacağı görülmüş ve Nafia Vekâleti'nce ihalesi yapılmıştır. İhaleyi 50 bin lira³³ bedelle Konyalı Bakkalbaşızade Nuri Bey almıştır. Nuri Bey Kasım ayından itibaren çalışmalara başlamıştır. Kanalın inşaatında çalışacak ameleler kuraklıktan etkilenen köylerdeki vatandaşlar arasından alınmıştır. Kısa sürede kanalın hafriyatı yapılarak inşasına başlanmıştır³⁴. Kuraklığın etkilerinin azaltılması için devlet Hilâl-i Ahmer vasıtasıyla un dağıtımı³⁵, nakdi³⁶ yardım ve insanların asli ihtiyacı olan hububatın daha az paraya satılması için tedbirler almıştır³⁷.

³¹ 1928 yılı kuraklığından önce 1844, 1854, 1874, 1887, 1917 ve 1918 yıllarında büyük kuraklıklar yaşanmıştır. Örneğin daha önce bu bölgede yaşanan kuraklıkta Aksaray'ın iki yüz üç yüz hanelik Eşmekaya Köyünde koyunlar ve sığırlar tamamen telef olmuş, tek bir inek kalmış ve o da buzağılamamıştı. Necmi Uyanık, Muhammed Sarı, "Cumhuriyet Döneminde Yaşanan Kuraklık Felaketleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Tarihin Peşinde**, Yıl:2011, S.5., s141-176.

³² Aksaray'ın su sorunu yaşayan bir çok köyünün sonraki yıllarda da aynı konuda yardım dairesine alındığı raporlardan anlaşılmaktadır. Bu raporlarda Ulırmak'tan sulamanın imkanı olmadığı yerlerde sondaj çalışmalarına kolaylık sağlanması istenmiştir. **BCA**, 030-0-001-000-000-120-759-1

³³ Uyanık, **Kuraklık Felaketleri**, s.158.

³⁴ **Aksaray Vilayet Gazetesi** Nr:111.; Tekeli, **Aksaray**, s.103.

³⁵ Hilâl-i Ahmer Aksaray'a 455.000 kilo un yardımında bulunmuştur. Uyanık, **Kuraklık Felaketleri**, s.163.

³⁶ Hilâl-i Ahmer Aksaray'a 1928 Haziran ayında 2.000 lira göndermiştir. Bu paranın 500 lirası Koçhisar'a, 300 lirası Arapsun'a gönderilmiştir. 1200 lirasıyla da buğday alınarak İhtiyaç Komisyonu tarafından muhtaçlara dağıtılmıştır. Tekeli, **Aksaray**, s.102.

³⁷ Aksaray'da tahıl fiyatlarının pek az indirime uğraması sebebiyle buğdayın %25 ve arpa ile çavdarın %12,5 indirimle satılmasına dair karar verilmiştir. **BCA**, 030-0-018-001-001-1-13-4 ayrıca Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Aksaraylılara yaptığı yardım için bkz: **BCA**, 030-01-00-00-14-7-1.

Tablo: 4 1928 Yılında kuraklık dolayısıyla Ziraat Bankasının Çiftçilere Yapmış Olduğu Yardım Yerleri ve Miktarı³⁸.

Vilayet ismi	Kaza ismi	Her bir nüfusa isabet eden miktar (kuruş)	Nüfus miktarı	Nüfus oranına göre yapılan dağıtım (kuruş)	Dağıtım özeti (lira)
Aksaray	Aksaray	12,5	72.611	907.737	9.000
”	Koçhisar	”	36.940	461.750	4.000
”	Arabsun	”	20.816	260.200	3.000

Aksaray, kuraklık ve kıtlığın yaşandığı dönemde çaresiz bir şekilde beklemek yerine, ekip-biçmeye devam etmiştir. O yıllardaki ekilen arazi ve kaldırılan mahsuller aşağıdaki tablodadır.

Tablo: Aksaray’ın 1927 sonlarındaki ürettiği mahsuller³⁹.

	Dönüm	Mahsulât (kilo)
Buğday	369.151	9.667.152
Arpa	127.346	4.276.432
Çavdar	91.310	2.886.306
Burçak	12.351	253.237
Fasulye	2.051	85.035
Patates	150	24.960
Mercimek	156	9.000
Soğan	200	19.758

³⁸ Uyanık, **Kuraklık Felaketleri**, s.160.

³⁹ Aksaray Vilayet Gazetesi’nde yayınlanan bu verilerin altına şöyle bir açıklama yapılmıştır: Çift hayvanından hayvanından % 45, Tapulu-tapusuz araziden %60, Alât-ı ziraiyeden (zirai aletler) % 35, Mahsulattan % 55 noksan olduğu sondaj memurlarının kontrollerinden anlaşılmıştır. Şu halde bu farkı da baladaki (yukarıdaki) rakama ilave etmek suretiyle vilayetimizin servetinin bir kısmı hakkında malumat edinmiş oluruz. **Aksaray Vilayet Gazetesi** Nr:63. s.3.

Tablo: Aksaray’ın 1928 başlarındaki sanayi durumu⁴⁰.

Kunduracı	19
Kundura Tamircisi	22
Terzi	13
Demirci	9
Marangoz	9
Saatçi	2
Helvacı	3
Ekmekçi	9
Bezirhaneci	4
Nalbant	2
Araba Tamirhanesi	1
Tuğlacı	3
Kadayıfçı	2
Kalaycı	7
Saraç	6
Tenekeci	2
At-koşum imalathanesi	1
Sobacı	1
Makine tamirhanesi	1
Elektrik ve Dakik Fabrikası	1
Suyla müteharrik hububat değirmeni	13

Aksaray’ın sanayileşme politikası cumhuriyetin ilanından sonra ilk tesislerden olan⁴¹ Azmi Milli T.A.Ş.’nin kurulmasıyla başlar⁴².

⁴⁰ Aksaray Vilayet Gazetesi Nr:69. (1 Şubat,1928, Çarşamba), s.3,4.

⁴¹ Komisyon, **Aksaray İli Yatırım Teşvik Rehberi**, Aksaray Valiliği Yayınları, Aksaray, (Basım yılı yok), s.2.

⁴² Komisyon, **1994 yılı Aksaray İlinin Yıllık Sanayi, Ekonomik ve Ticari Durumu Hakkında Rapor**, Aksaray Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü Yayınları, Aksaray 1995.s.29.

İKİNCİ BÖLÜM AZMİ MİLLİ T.A.Ş.

1. ŞİRKETİN KURULUŞ AMACI

Aksaray’da sanayinin gelişmesinde lider bir kuruluş olan Azmi Milli T.A.Ş.’nin şehrin gelişimine her yönden katkıda bulunmak, savaşlar sebebiyle perişan olan halkın asli ihtiyaçlarının karşılanmasında öncü olabilmek birinci vazifesidir.

Azm-i Milli Türk Anonim Şirketi ismiyle 1924 yılında kurulan⁴³ şirketin amacı nizamnamesinde şöyle ifade edilmektedir:

Birinci Madde:

Dakik⁴⁴ ve Mensucat⁴⁵ ve Tenvirat-ı Elektrikiyye Fabrikası tesir ve sair mahsusatı icra etmek⁴⁶.

İkinci Madde:

Teşkilat unvanı Aksaray Azmi Milli Şirketi olacak ve tabiiyeti itibariyle bilcümle muamelatı hakkında Türkiye Cumhuriyeti’nin kavanin ve nizamata hazre ve müstakbelesi tatbik edilecektir. Şirket esas maksat ve tedvir muamelatı için eşhas-ı hükmiyenin emval, gayr-ı menkuliye tasarruflar hakkındaki kanun ahkâmına tevfiikan emval gayr-ı menkule tefri’ (şubelendirme) ve tasarruf edebilir⁴⁷.

Üçüncü Madde:

Şirket merkezi Aksaray’da olacak Türkiye Cumhuriyeti arazisinde ve sair mahallinde veya memalik ecnebide dahi şubeleri bulunabilecektir. Şube küşadında ticaret vekâletine tahriren muamelat verilecektir⁴⁸.

⁴³ BCA, 030-0-018-001-001-10-37-15. Bkz: dakik mensucat ve tenviratı elektrikiye fabrikası kurmak üzere teşkil edilen şirketin tüzüğünün onaylanması

⁴⁴ Pek ince, nazik, ufak gibi manaları olan “dakik”, tahıl tozu manasında kullanılmaktadır. Un yerine kullanılan dakik kelimesi, aynı zamanda razmol ve kepek gibi mamüllerin de bulunduğu listelerde genel bir ifade olarak kullanılmaktadır. Aksaray Vilayet Gazetesi’nde “Azm-i Milli Şirketi Dakik Fabrikası Unlarının Fiyatı” başlıklı ilanlarda beş çeşit mamül ismi zikredilmektedir: birinci un, ikinci un, üçüncü un, razmol (ince çekilmiş kepek unudur. Çoğunlukla fırınlarda hoş bir koku çıkması için ramazan pıdelerinin altına pişirmeden önce bir miktar yedirilir.) ve kepektir.

⁴⁵ Bez veya kumaş gibi dokumak suretiyle yapılan tezgâh veya fabrika mahsulü mallar, anlamına gelen “mensucat” üretimini hiçbir zaman gerçekleştiremeyen fabrikanın, ilk matbu hisse senedinin ön yüzünde de mensucatla ilgili çizimler bulunmaktadır.

⁴⁶ Aksaray Azm-i Milli T.A.Ş., **Nizamname-i Dahilisidir**, Çitiris Biraderler Matbaası, Dersaadet (İstanbul), 1340 (1924).s.3.

⁴⁷ **Nizamname-i Dahilisidir**, s.3.

⁴⁸ **Nizamname-i Dahilisidir**, s.3.

Azmi Milli T.A.Ş.'nin başlatmış olduğu bu iktisadi hareketlilik, ilerleyen yıllarda Aksaray'da başka yatırımların açılmasına da zemin hazırlamış, devlet başta olmak üzere özel yatırımcıların, müteşebbislerin bölgeye güvenmelerini, yatırım yapmalarını kolaylaştırmıştır⁴⁹. Azmi Milli T.A.Ş.'nin kuruluşundaki amacın yerine geldiğinin en büyük kanıtı da Aksaray'ın bugün herkes tarafından takdir edilen sanayi hamlesidir.

2. ŞİRKETİN SERMAYESİ

Şirketin sermayesi kuruluş yılı itibariyle 250.000 Türk Lirası'dır⁵⁰. 1924'den kapandığı 2002 senesine kadar sermayede azalma ve artmalar olmuştur.

Şirketin sermayesi ve hisse senetleri hakkında nizamnamede altı madde (beşinci, altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu) bulunmaktadır. Özellikle beşinci maddede⁵¹ sermayenin artırılmasının (belli şartlar dâhilinde) caiz olmadığı vurgulanmaktadır.

⁴⁹ BCA, 030-0-001-000-000-82-516-3.

⁵⁰ Ticaret Vekâleti, İstatistik Müdüriyeti'nin 1926 yılı, 5 numaralı cetveli. Aksaray Belediyesi Azmi Milli özel arşivi; Azmi Milli T.A.Ş., **Aksaray Vilayet Gazetesi**, Nr: 20 (2 mart 1927); **Aksaray Vilayet Gazetesi**, Nr: 46 (31 Ağustos 1927); **Aksaray Vilayet Gazetesi**, Nr: 161 (15 İkinci Kanun 1930); **Aksaray Vilayet Gazetesi**, Nr: 241 (29 Temmuz 1931); **Aksaray Vilayet Gazetesi**, Nr: 325 (18 Nisan 1933); Azmi Milli T.A.Ş. **1994 Yılı Raporu**, Ankara, 1965, s. I.; **Nizamname-i Dahilisidir**, s.5.; Konyalı, **Aksaray**, s.1758; Selma Çamur, **Birinci Dönem Niğde Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2009. s.50.; Tekeli, **Aksaray Vilayeti Tarihi**, s.111; Hasan Hüseyin Altınpınar, **Cumhuriyet Döneminde Aksaray**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2001.s.132; s.71.; Arif Yavuz, **Aksaray Tarihi ve Etnografyası**, Basılmamış Kitap, Aksaray, 2006.s.219. ; Osman Tekeli, "Aksaray Vilayet Gazetesi'ne Göre Aksaray'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu 1926-1933", **Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine**, İstanbul 2008. s. 235.; Yüksel Uğur, **Aksaray 1. Ulusal Mimari Örneklerinden İdari ve Kültürel Yapılar**, Konya Mimarlık ve Mühendislik Akademisi, Basılmamış Yeterlilik Çalışması, Konya 1979. s.11.; Azmi Milli T.A.Ş. **1929 Senesi İdare Meclisi ve Murakıp Raporları ile Bilânço ve Kar ve Zarar Hesapları**, Ankara, 1930.; Azmi Milli T.A.Ş., **1930 Senesi İdare Meclisi ve Murakıp Raporları ile Bilânço ve Kar ve Zarar Hesapları**, Ankara, 1931.; Azmi Milli T.A.Ş., **1931Senesi İdare Meclisi ve Murakıp Raporları ile Bilânço ve Kar ve Zarar Hesapları**, Ankara, 1932.; Azmi Milli T.A.Ş., **1935 Senesi İdare Meclisi ve Murakıp Raporları ile Bilânço ve Kar ve Zarar Hesapları**, Ankara, 1936.; Azmi Milli T.A.Ş. Muhasebe Müdürü M. Hazım Şişman'nın 8.1.1964 tarihli raporu.; Azmi Milli T.A.Ş. Fabrika Müdürü Şevki Terlemez'in 1999 yılına ait raporu; Azmi Milli T.A.Ş. Genel Müdürü Halil Sönmez'in 1999 yılına ait raporu. Mektupçu Hilmi, sermaye için 270.000 TL diye yazar ama bu kayıt yanlış. Muhtemelen kendisinden önce eser kaleme alan Aksaray Ortaokul muallimlerinden Sapancalı Hüsnü'nün "un fabrikası 270.000 lira mal oldu" bilgisini esas almıştır. Mektupçu Hilmi, **Aksaray Tarihçesi**, s.36. Sapancalı Hüsnü, **Hasan Dağı'nda İlmi Cevelan**, s.37.

⁵¹ **Beşinci Madde:** Şirketin sermayesi iki yüz elli bin liradan ibaret olup beheri beş bin Türk lirası kıymetinde elli bin hisseye münkasımdır (bölünmüştür). Birinci maddede esamisi muharrir müessisler iş bu sermayenin tamamının mütesaviyen (eşit olarak) imza ve iştirasını teyid ederler. Heyet-i umumiye'nin iş bu sermayeyi bir misli tezyid etmekle salahiyeti olacaktır. Tezyid sermayeye karar verileceği zaman hükümete malumat verilecektir. Sermayenin bir mislinden fazla tezyidi evvel emirde hükümetin muvafakatının istihsaline mütevakkıftır. Gerek ibtidai sermayeye ve gerek bilahire usul-i dairesinde

Faaliyete başladığı 1926 yılından 1935 yılına kadar şirket kesintisiz olarak zarar etmiştir⁵². Doğal olarak hissedarlar hiçbir temettü (kar) alamamışlardır⁵³. 96.000 Türk Lirası üzerinde olan bu zararın ortakların moralini bozduğu, şirketin itibarını sarstığı aşikârdır⁵⁴.

1936 yılında yapılan çok cüzi bir kar neticesinde şirket hissedarları fevkalade toplantıya çağrılarak nispeten mali vaziyeti düzeltmeğe ve amortisman masraflarının da hafifletildiği bildirilmiş, şirket zararlarının kapatılması için sermayede % 40 indirim yapılarak 150.000 TL olması kararlaştırılmıştır⁵⁵.

Şirket faaliyetlerinin günden güne artması ve diğer fabrikalarla rekabet, ikinci bir un fabrikasının açılmasına zemin hazırlamıştır. 65 ton/gün kapasiteli yeni bir un fabrikası için İngiliz Symon Şirketi ile anlaşılmıştır. 1957 yılında şirket hissedarlarının vermiş olduğu karar neticesinde sermaye 6.000.000 TL'ye çıkartılmıştır⁵⁶.

Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi'nde Mayıs 1959'da 652 sayılı nüshasında yayımlanan ilanına göre, Türk Ticaret Kanunu'nun mer'iyet ve tatbik şekli hakkındaki kanunun amir hükümlerine tevfi kan, aksiyonların beheri 50 liraya ve sermaye de 1,500.000 liraya yükseltilmiştir. Bu kere arttırılan 4.500.000 Türk Lirası beheri 5.000 Türk Lirası kıymetinde 700 adet ve 500 Türk Lirası kıymetinde 2.000 adet aksiyona

yapılacak tezyitlere ait olarak şirketin mevki tedavülde bulunan hisse senetleri bedelleri tesviye edilmiş olmadıkça hiçbir cihetle sermayenin tezyidi caiz değildir. Şirketin ihraç eyleyeceği hisse senedatının numuneleri lacel tasdik ticaret vekâletine tevdi edilecektir. **Nizamname-i Dahilisidir**, s.5.

⁵² Azmi Milli T.A.Ş. 1929, 1930, 1931, 1935, 1936 Senesi İdare Meclisi ve Murakıp Raporları ile Bilânço ve Kar ve Zarar Hesapları.

⁵³ Azmi Milli T.A.Ş. Muhasebe Müdürü M. Hazım Şişman'nın 8.1.1964 tarihli raporu.

⁵⁴ Daha fabrikanın hizmete geçtiği ilk yıllarda halk arasında Azmi Milli T.A.Ş.'nin zararlarının konuşulduğunu Muallim Sapancalı'nın eserinden öğreniyoruz: “Üç sene evvel büyük şevk ve hevesle meydana getirilen Aksaray'ın bu şaheseri bugün nim muattal (yarı kullanılmaz) bir haldedir. Bu acı noktayı alakadarının affını rica ederek kaydedeceğim: Yüz binlerce lira sarfla meydana getirilen fabrikalar, Azmi Milli Şirketinin, dolayısıyla Aksaray halkının malıdır. Şirketin başına bu güne kadar tahsil görmüş ihtisas peyda etmiş, faal bir müdür getirilmemiştir. Her şey idare heyetindeki bir iki aza ile kâtibin himmetine kalmış ve neticede fabrikaya kiracı aranmıştır. Kudretli eller yakında imdada yetişmese fabrikanın akıbeti iyi değildir. Bu acıklı vaziyet halkın hissiyat ve lisanından öğrenilmiş bir hakikattir”. Sapancalı, **İlmi Cevelan**, s.37-38.; Muallim Sapancalı Hüsnü, **Hasan Dağı'nda İlmi Cevelan**, Haz. Nevzat Topal, Kömen Yayınları, Konya 2009.s.31.

⁵⁵ Azmi Milli T.A.Ş. Muhasebe Müdürü M. Hazım Şişman'nın 8.1.1964 tarihli raporu. Yurt Ansiklopedisi, sermayenin tenzili için yanlış olarak 1940 yılını kaydeder. **Yurt Ansiklopedisi**, C.8, s.6191.; İ.Hakkı Konyalı, sermaye tenzilin tarihini yanlış olarak 1940 vermektedir. Konyalı, **Aksaray**, s.1760.

⁵⁶ **Aksaray Ticaret ve Sanayi Odası Azmi Milli T.A.Ş. Dosyası** (08.12.1958 tarihli ve 7-368 sayılı belge); Sefer Aykut, “Aksaray Azmi Milli T.A.Ş.”, **Devrim**, Turizm Özel Sayısı (1965), s.49-50.; Aksaray Azm-i Milli T.A.Ş, **Statüsü**, Ankara, 1959.s.4.; Azmi Milli T.A.Ş. Muh. Müd. M. Hazım Şişman'nın 8.1.1964 tarihli raporu.

ayrılmış olup tamamen taahhüt ve dörtte biri de nakden ödenmiştir. Geri kalan dörtte üçü de İdare Meclisi'nce verilecek karara göre ödenecektir⁵⁷.

1957 Yılı Aksaray Azmi Milli Hissedarlarının Sermaye Durumu⁵⁸

Müessese Ortaklarının İsmi	Sermayeye İştirak Miktarı
Toprak Mahsulleri Ofisi	2.518.500
Ziraat Bankası Umum Müdürlüğü	1.826.400
Aksaray Belediye Reisliği	749.600
Sümerbank Umum Müdürlüğü	616.000
Halk	289.500
Yekun	6.000.000

Şirketin sermayesi 1975 yılında 18.000.000 TL⁵⁹, 1983 yılında 150.000.000 TL⁶⁰, 1993 yılında 5.000.000.000 TL⁶¹ olmuştur.

1994 Yılı Aksaray Azmi Milli Hissedarlarının Sermaye Durumu⁶²

HİSSEDARLAR	Hisse Adedi	%	Sermayesi
Toprak Mahsulleri Ofisi	493.143	98.63	4.931.427.500
T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Bşk.	4.567	0.91	45.660.000
Aksaray Belediyesi	2.090	0.42	20.914.000
Özel Şahıslar	200	0.04	1.988.500
Toplam	500.000	100	5.000.000.000

3. MÜEŞİSLER (ŞİRKETİN KURUCULARI)

Azmi Milli T.A.Ş.'nin kuruluşu ve kurucuları hakkında bilgi veren tüm kaynaklarda müessisler genel olarak Vehbi Çorakçı, Aksaray Valisi Yusuf Ziya Günar ve Belediye Reisi Mehmet Sueri'nin müşterek çalışmaları neticesi 1924 yılında, Ziraat

⁵⁷ Statüsü, s.4-5.

⁵⁸ Aksaray Ticaret ve Sanayi Odası Azmi Milli T.A.Ş. Dosyası (10.12.1962 tarihli ve 2-92 sayılı evrak)

⁵⁹ Aksaray Azmi Milli T.A.Ş.1960 Yılı Raporu, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Gürsoy Basımevi, Ankara 1961.

⁶⁰ Azmi Milli T.A.Ş. Fabrika Müdürü Şevki Terlemez'in 1999 yılına ait raporu.

⁶¹ Şirket sermayesinin 5 milyar liraya yükseltildiği 20.01.1994 tarih ve 3453 sayılı Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Azmi Milli T.A.Ş. 1994 Yılı Raporu, s. 67.; Azmi Milli T.A.Ş. Fabrika Müdürü Şevki Terlemez'in 1999 yılına ait raporu.

⁶² Azmi Milli T.A.Ş., 1994 Raporu. s.1.

Bankası, Sanayi Maden Bankası⁶³, Aksaray Belediyesi, Aksaray Özel İdare teşkilatı ve Aksaray halkı olarak zikredilir⁶⁴.

1924 yılında yayımlanan nizamnameye⁶⁵ göre şirketin kurucuları şunlardır:

Mebus Vehbi Bey Efendi, Hamzabeyli Zade Ziya Bey Efendi, Müftü İbrahim Efendi Hazretleri, Perek Zade İbrahim Efendi, Koçhisarlı Müfti Zade Hayrullah Efendi, Osman BeyZade Tahir Efendi, Hacı Hatip Zade Hacı Esat Efendi, Muhittin Efendi Zade Halid Efendi, Eskilli Mustafa Efendi, İmaretli Veli Efendi Zade Mehmet Efendi, Hacı Ahmet Efendi Zade Agâh Efendi, Alibuçuk Zade Kuddusi Efendi, Perek Zade Ömer Hami Bey, Alibuçuk Zade Abdülkadir Efendi, Alibuçuk Zade Ethem Bey, Mehmet, Halil, Hüsnü, Eskilli Hacı Mecit Zade Hacı Recep Efendi, Müfti Zade Ramazan Efendi, Hacı Osman Efendi Zade Mehmet Efendi, Kunduracı Yusuf Usta, Çimeli'den Hacı Sülük oğlu Molla Mehmet, Babilcanlı Haydar Efendi, Eşmekayalı Tosun Bey, Sandık Emmini Borlu Tahsin Efendi, Tabanlı Zade Mehmet Efendi, Hacı Ahmet Efendi Zade Yakup Efendi, Kadı Zade Hacı Mehmet Efendi, Battal oğlu Mehmet mahdumu Mevlüt Ağa, Terzi Zade Ruşen Efendi, Alay BeyZade Mehmet Hasan Efendi, Kasap Hasan Hüseyin Ağa, Küçük Bölcek Mahallesi'nden Abdussamed oğlu Mehmet Ali Ağa, Küçük Bölcek Mahallesi'nden İsa oğlu Hacı İmam Hüseyin Ağa, İsmailağa Tolu'ndan Hüseyin oğlu Zekeriya Efendi, Şakir Efendi Zade Agah Efendi, Kazancık Tolu'ndan Tebrik oğlu Mehmet Ağa, Bıçak Zade Ahmet Efendi mahdumu Yakup Efendi, Hamza Kadı Zade Hamza Efendi, Hacı Veysel Ağa Zade Rafet Efendi, Hacı Kani Efendi mahdumu Çapan Efendi, Ökçesiz Zade Ethem Efendi, Dügüzlü Hacı İbrahim oğlu Hacı Süleyman Ağa, Alibuçuk Zade Kazım Efendi, Osman oğlu hacı İbrahim Efendi, Hatipoğlu Tolu'ndan Ali Baz oğlu Ömer Ağa, Acem Köse'li Mahallesi'nde Kadı Zade

⁶³ Sümerbank'ın nüvesi diyebileceğimiz ilk banka **Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası**'dır. Bu banka 19 Nisan 1925 tarihli 633 sayılı yasa ile askeri fabrikalar hariç olmak üzere devlete ait fabrikaları işletmek, finanse etmek, yönetmek ve bunlara ilişkin her türlü ticari ve mali işlemleri yapmak ve ayrıca özel sanayi teşvik amacı ile kurulmuştur. Naci Yılmaz, **1930-1946 Dönemi Türk Bankacılık Tarihi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s.155.; S. Erceyes, **a.g.e.** s.91.

⁶⁴ Sefer Aykut, **Azmi Milli**, s.49. Tekeli, **Aksaray Vilayeti Tarihi**, s.111.; Konyalı, **Aksaray**, s.1758.; Hasan Hüseyin Altınpınar, **Cumhuriyet Döneminde Aksaray**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2001.s.132, Alper Tunga Oruç, **1923-1980 Aksaray Milletvekilleri ve Faaliyetleri**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.s.10.; **Yurt Ansiklopedisi**, C.8, s.6191. Azmi Milli T.A.Ş. Fabrika Müdür Şevki Terlemez'in 1999 yılına ait raporu; Azmi Milli T.A.Ş. Genel Müdürü Halil Sönmez'in 1999 yılına ait raporu; Azmi Milli T.A.Ş. Muhasebe Müdürü M. Hazım Şişman'nın 8.1.1964 tarihli raporu. **Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Raporları 1960,1963.1964.1970.1980.1990.1999 yılları.**

⁶⁵ **Nizamname-i Dahilisidir**, s.3.

İbrahim Ağa, Hamza Zade Tahir Kazım Efendi, Baytar müfettişi Hüseyin hasan Bey, Hacı Veysel Ağa Zade Hicabi Efendi, Taşpınarlı İbrahim Efendi mahdumu İzzet Efendi, Taşpınarlı Durmuş Ali Ağa, Tokarızlı Ethem çavuş, İhlaralı Osman oğlu Hamza Efendi, Babaoğlu oğlu Ahmet Ağa, Demirci Köylü Pir Ali Oğlu Şammaz Ağa, Kavurmacı oğlu Hasan Ağa, Karagöz oğlu Abdullah Ağa, Eşmekayalı Mehmet BeyZade Hüseyin Bey, Eşmekayalı İbrahim Bey Zade Memduh bey, Eşmekayalı Tahir Bey Zade İbrahim bey, Eşmekaya eşrafından Hacı Ahmet Ağa, Aksaray Belediyesi, Aksaray İdare-i Hususiyesi, Aksaray Su Komisyonu, Konya Mebusu Musa Kazım Efendi Hazretleri, Konya Mebusu Kazım Hüsnü Bey Efendi, Eskişehir Mebusu Emin Bey, İmaretli Hacı Ahmet Ağa Zade Mustafa Efendi, İmaretli Veli Efendi Zade Halil Efendi⁶⁶.

15 ağustos 1928 Çarşamba günü saat 14.00'te Aksaray Milli Kütüphane'de fevkalade olarak ictimâ yapılabacağı, şirket nizamnamesinde bazı maddelerin değiştirileceği haber edilmiştir⁶⁷. Nizamnamede açıklanan müessislere aşağıda yazılı kişi ve kuruluşların ekleneceği yaklaşık bir ay öncesinden Aksaray Vilayet Gazetesi'nde duyurulmuştur.

Nizamname-i Dahili'nin birinci maddede isimleri yazılı olan müessislerden Eşmekayalı Tosun Bey, Hacı Ahmet Efendi Zade Yakup, Gazi Zade hacı Mehmet, Alaybey Zade Mehmet Hasan, Küçük Bölcek Mahallesi'nden Abdüssamed oğlu Mehmet Ali, İsmailağa Tolu'ndan Hüseyin oğlu Zekeriya Efendi, karcık Tolu'ndan

⁶⁶ 1959 yılında yayımlanan şirket statü kitapçığına göre müessislerde değişiklikler olmuştur. Mebus Vehbi, Hamza Beyli Zade Ziya, Müftü İbrahim, Perek Zade İbrahim, Koçhisarlı Müftü Zade Hayullah, Osman Bey Zade Tahir, Hacı Hatip Zade Hacı Esat, Muhittin Zade Halit İskelli Mustafa, İmaretli Celi Zade Mehmet, Hacı Ahmet Zade Avni., Ali Buçuk Zade Kuddus, Perek Zade Ömer Hami, Ali Buçuk Zade Abdülkadir, Ali Buçuk Zade Etem, Mehmet, Celal, Hüsnü, Necmettin, Hacı Şeyh Ağa Zade Şükrü, Şskelli Hacı Mecit Zade hacı Recep, Müftü Zade Ramazan, Hacı Osman Zade Hacı Osman, Nisari Zade Rıza, Ateş Zade Hadi, Belediye reisi Abbas Zade Mehmet, Kunduracı Yusuf Usta, Çimeli'den Hacı Sülükoğlu Molla Mehmet, Babilcan'lı Haydar, Sandık emini Bor'lu Tahsin, Tabanlı Zade Mehmet, Battaloğlu Mehmet mahtumu Mevlüt Ağa, terzi Zade Ruşen, Kasap Hasan Hüseyin Ağa, Küçük Bölcek Mahallesi'nden İsa oğlu Hacı İmam Hüseyin, şakir Zade Agah, Bıçak Zade Mehmet mahtumu Yakup, Hacı Veysel Zade Rifat, Ökçesiz Zade Etem, Düküzlü Hacı İbrahim oğlu Hacı Süleyman Ağa, Osman oğlu Hacı İbrahim, Hatip oğlu Tulinden Alibozoğlu Ömer, Acem köseli mahallesi'nden Feyzi Zade İbrahim, Baytar Müfettişi Hüseyin Hüsnü, Hacı Veysel Ağa Zade Hicabi, Taşpınar'lı İbrahim mahtumu İzzet, Taşpınar'lı Durmuş Ali, Tokarezli Ethem Çavuş, Babaoğlu oğlu hacı Ahmet, Kavurmacı oğlu Hasan, Karagöz oğlu Abdullah, Eşmekaya'lı İbrahim Zade Memduh, Eşmekaya eşrafından Hacı Mehmet, Aksaray Belediyesi, Aksaray İdare-i Hususiyesi, Konya Mebusu Musa Kazım, Konya Mebusu Kazım Hüsnü, Eskişehir Mebusu Emin, İmaretli Hacı Mehmet Zade Mustafa, İmaretli Veli Zade Halil, T.C. Ziraat Bankası. Azm-i Milli T.A.Ş, **Statüsü**, s.3.

⁶⁷ BCA, 030-0-018-001-002-4-36-9.

Türk oğlu Mehmet, Hamza Gazi Zade Hamza, Hacı Kani Efendi mahdumu Çapan, Alibuçuk Zade Kazım, Hamza Gazi Zade Tahir Kazım, İhlalalı Osman oğlu Hamza, Demirci Köylü Pir Ali oğlu Şammas, Eşmekayalı Mehmet Bey Zade Hasan, Eşmekayalı Tahir Bey Zade İbrahim Bey ve efendilerle Aksaray Su Komisyonu'nun müessislerinden milli ve ihraçları ile müessisler meyanına Türkiye Cumhuriyeti Ziraat ve Sanayi Maden Bankaları ile Kulu Köylü İsmail ve Derviş, Koçhisar Belediye Reisi Rıza, Koçhisar'ın Muhlis obasından Hamdi, Halil Ağa Zade İzzet, Nevşehirli Bekir, Nevşehirli Mehmet, Müftü İbrahim Efendi Mahdumu İbrahim Çelebi, Billur Zade Kayserili Hacı Mahmut, Tekeli Zade Yakup, Yörük Monla(molla) Mustafa, Kavurmacı Zade Mahmut Çavuş, Mahmut oğlu Hazar Ağa, Alibuçuk Zade Servet, Alibuçuk Zade Hacı Hasan, Alibuçuk Zade Ahmet, Alibuçuk Zade Ata, Alibuçuk Zade Ruhi, Alibuçuk Zade Hacı Ali, Alibuçuk Zade Hami, Alibuçuk Zade Feyzi, Alibuçuk Zade Şammas, Alibuçuk Zade Ethem Efendi Kerimesi Bakiye, Alibuçuk Zade kerimesi Vasfiye, Alibuçuk Zade Kuddusi Bey validesi Ümüş ve refikası Ayşe, Alibuçuk Zade Vehbi Bey refikası Fatıma, beyefendi ve hanımlar derç olunacaktır⁶⁸.

4. ŞİRKET YÖNETİCİLERİ⁶⁹

1925

Heyet-i İdare Reisi : Alibuçuk zade Vehbi (Çorakçı) Bey

Reis Vekili : Hadi⁷⁰ Bey (Arıbaş)⁷¹

1929

İdare Meclisi

Reis : Selahattin Bey

Ziraat Bankası Umum Müdür Muavini

⁶⁸ **Aksaray Vilayet Gazetesi**, Nr. 93 (18 Temmuz 1928)

⁶⁹ Şirkete ait kar-zara-bilanço raporlarına göre yapılan şirket yöneticileri listesi fak edildiği maalesef eksiktir. Faaliyete başladığı yıl dahil olmak üzere birçok senenin raporu arşivlerde, kütüphanelerde mevcut değildir. Milli Kütüphane'de kayıtlı olan 1929, 1930, 1931, 1935, 1936, 1937, 1946, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962 ve 1994 seneleri değerlendirilmiştir. Azmi Milli T.A.Ş.'nin arşivinde ise bulunamamıştır.

⁷⁰ 1925, 1926, 1927 ve 1928 yıllarına ait şirket yöneticilerinin kayıtları bulunamamıştır. Alper Tunga Oruç'un çalışmasında Hadi Arıbaş'ın hayatının anlatıldığı bölümde, 1925 yılında Azmi Milli Şirket Müdür Vekilliği'ne atandığı kaydedilmektedir. A.T.Oruç, **1923-1980 Aksaray Milletvekilleri ve Faaliyetleri**, s.43.

⁷¹ Hadi Arıbaş, 1889 Aksaray doğumludur. Babası Tahir Efendidir. 1913 yılında Evkaf Nezareti Muhasebat Kalemi mümeyyizliği ile devlet hizmetine girmiştir. Yedek subay vekili olmuştur. 1918'den 1920 yılına kadar esarete kalmıştır. Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra Develi Savcılığı'na atanmıştır. 1925'de Aksaray Azmi Milli şirketi müdür vekilliğine atanmıştır. 1927'de Viranşehir hâkimliğine atanmıştır. Bir yıl sonra ise bu görevinden istifa ederek Aksaray Belediye Başkanı oldu. 1934'e kadar belediye başkanlığı yaptı. 1942 yılında Konya Tahsilat Müdürü iken IX. Dönem seçimlerine katıldı. Oruç, **1923-1980 Aksaray Milletvekilleri**, s.43.

Reis Vekili : Veli Necdet Bey

Aza : Suphi

Aza : Mazhar Nedim

Aza : Şakir

Murakıp

A.Muhlis Bey

Ziraat Bankası Memurin Müdürü

Ziraat Bankası Umum Muamelat Müdürü

Ziraat Bankası Umuru Hukukiye Müdürü

Ankara Sanayi ve Maadin Bankası Müdürü

Şirket Müdürü

Veysel Bey⁷²

1930

İdare Meclisi

Reis : Selahattin Bey

Reis Vekili : Veli Necdet Bey

Aza : Suphi

Aza : Mazhar Nedim

Aza : Şakir

Murakıp

A.Muhlis Bey

Ziraat Bankası Umum Müdür Muavini

Ziraat Bankası Memurin Müdürü

Ziraat Bankası Umum Muamelat Müdürü

Ziraat Bankası Umuru Hukukiye Müdürü

Ankara Sanayi ve Maadin Bankası Müdürü

Şirket Müdürü

Veysel Bey⁷³

1931

İdare Meclisi

Reis : Hüseyin Münir Bey

Reis Vekili : Rıza⁷⁴

Aza : Münir Mazhar

Aza : Fuat

Aza : Veli Necdet

Ziraat Bankası Umum Müdür Muavini

Aksaray Mebusu

Ziraat Bankası Muhaberatı Umumiye
Müdürü

Ankara Sanayi ve Maadin Bankası
Muhasebecisi

Ziraat Bankası Merkez Müdürü

⁷² Azmi Milli T.A.Ş., **1929 Raporu**, s.1.

⁷³ Azmi Milli T.A.Ş., **1930 Raporu**, s.1,9.

⁷⁴ Ali Rıza Nisari (Arıbaş), 1882 Aksaray doğumludur. İlk ve orta öğrenimini Aksaray İptidai Mektebi ve Rüştîyesinde tamamlamıştır. Aksaray Belediyesinde katip ve sandık emini olarak çalışmıştır. 1910 yılında Aksaray Mal Müdür Yardımcılığına getirildi ardından Bor ilçesinin Mal Müdür Yardımcısı oldu. 1912 yılında ise Aksaray Aşar ve Ağnam kâtibi olarak görevlendirildi. I. Dünya Savaşı esnasında askere alınarak çeşitli cephelerde savaştı. Savaşın bitiminde Aksaray'a gelerek tarım ve ticaretle uğraşmaya başladı. Milli Mücadele sırasında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Aksaray şubesinde yönetim kurulu üyeliği yaptı. Bu görevde iken cepheye asker, silah, cephane, bağış toplanması gibi hizmetlerde bulundu. Bu hizmetleri karşılığında İstiklal Madalyası ile taltif edildi. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Halk Fırkasına dönüştürülmesinde partinin Aksaray mutemetliğine getirildi. 1931 yılında 4. dönem Aksaray bağımsız milletvekili olarak meclise girdi. Bir süre sonra CHP'ne geçti. Sayıştay komisyonunda çalıştı. Oruç, **1923-1980 Aksaray Milletvekilleri**, s.31.

Aza : Mazhar Nedim
Murakıp
A.Muhlis Bey

Ziraat Bankası Hukuk Müşaviri
Şirket Müdürü
Veysel Bey⁷⁵

1935

İdare Meclisi

Reis : Kemal Gürol
Reis Vekili : Ali Rıza
Aza : Safi Salcı
Aza : Fuat
Aza : Münir Mazhar KAMSOY
Aza : Kemal Ziya ERİMTAN

Murakipler

Osman Baki ÖZDAL
Tahir SÜTEL⁷⁶

Şirket Müdürü

Ahmet SIVACI

1936

İdare Meclisi

Reis : Kemal Gürol
Aza : Safi Salcı
Aza : Münir Mazhar KAMSOY
Aza : Kemal Ziya ERİMTAN
Aza : Hayri SAĞIROĞLU

Murakıp

Osman Baki ÖZDAL

Şirket Müdürü

Ahmet SIVACI⁷⁷

1937

İdare Meclisi

Reis : Kemal GÜROL
Aza : Safi SALCI
Aza : Hulki ALİSBAH
Aza : Münir Mazhar KAMSOY

⁷⁵ Azmi Milli T.A.Ş., **1931 Raporu**, s.1,9.

⁷⁶ Azmi Milli T.A.Ş., **1935 Raporu**, s.1. (1935 yılına ait raporda yöneticilerin ne iş yaptıkları kayıtlı değildir.)

⁷⁷ Azmi Milli T.A.Ş., **1936 Raporu**, s.1. (1936 yılına ait raporda yöneticilerin ne iş yaptıkları kayıtlı değildir.)

Aza : Kemal Ziya ERİMTAN

Aza : Hayri SAĞIROĞLU

Murakipler

Hamit Nizami BEŞKARDEŞ

Ziya BARAN (yedek)⁷⁸

Şirket Müdürü

Ahmet SIVACI

1946

Yönetim Kurulu

Başkan : Vasıf ÇAMUR

Üye : Zekeriya BEŞORAK

Üye : İlhami MASAR

Üye : Adnan ÖZYOL

Üye : Ekrem BARLAS

Üye : Hamit Nizami BEŞKARDEŞ

Üye : Ali GÜRÜN

Denetçiler

Hurrem BALKAN

Hayri SAĞIROĞLU⁷⁹

Müdürlük

Mahmut ÇETİN

1958

İdare Meclisi

Reis : Dr. Haydar OKANER

Reis Vekili : Şadan YURDALAN

Aza : Samim KARKIN

Aza : Necmi ÇELİK

Aza : Dündar KILIÇÇÖTE

Aza : Atıf PEKİTKAN

Aza : Sedat Zeki ÖRS

Aza : Fazlı ERTEKİN

Aza : Sadi ULİİRMAL

Aza : Asım BAYKAN

⁷⁸ Azmi Milli T.A.Ş., **1937 Raporu**, s.1. (1937 yılına ait raporda yöneticilerin ne iş yaptıkları kayıtlı değildir.)

⁷⁹ Azmi Milli T.A.Ş., **1946 Raporu**, s.1. (1946 yılına ait raporda yöneticilerin ne iş yaptıkları kayıtlı değildir.)

Murakipler

Kemalettin ARIKKAN

Feyzi ÇİÇEKOĞLU⁸⁰

1959

İdare Meclisi

Reis : Dr. Haydar OKANER
Reis Vekili : Şadan YURDALAN
Aza : Samim KARKIN
Aza : Dündar KILIÇÇÖTE
Aza : Atıf PEKİTKAN
Aza : Sedat Zeki ÖRS
Aza : Fazlı ERTEKİN
Aza : Sadi ULUIRMAK
Aza : Zeki HAZNEDAROĞLU

Murakipler

Kemalettin ARIKKAN

Feyzi ÇİÇEKOĞLU⁸¹

1960

İdare Meclisi

Reis : Dr. Haydar OKANER
Reis Vekili : Şadan YURDALAN
Aza : Samim KARKIN
Aza : Dündar KILIÇÇÖTE
Aza : Atıf PEKİTKAN
Aza : Sedat Zeki ÖRS
Aza : Fazlı ERTEKİN
Aza : Sadi ULUIRMAK
Aza : Zeki HAZNEDAROĞLU

Murakipler

Kemalettin ARIKKAN

Feyzi ÇİÇEKOĞLU

Müdürler Kurulu⁸²

⁸⁰ Azmi Milli T.A.Ş., **1958 Raporu**, s.1. (1958 yılına ait raporda yöneticilerin ne iş yaptıkları kayıtlı değildir.)

⁸¹ Azmi Milli T.A.Ş., **1959 Raporu**, s.1. (1959 yılına ait raporda yöneticilerin ne iş yaptıkları kayıtlı değildir.)

⁸² 23 sayılı geçici kanunun üçüncü maddesi gereğinde teşekkül eden müdürler kurulu.

Başkan	: Sefer AYKUT	Şirket Müdürü
Üye	: Hüseyin ÇAKIR	Şirket Muhasebecisi
Üye	: Mehmet HAMZAKADI	Şirket Muamelat Şefi ⁸³

1961

Müdürler Kurulu

Başkan	: Sefer AYKUT	Şirket Müdürü
Üye	: Hüseyin ÇAKIR	Şirket Muhasebecisi
Üye	: Mehmet HAMZAKADI	Şirket Muamelat Şefi

Murakipler

Selçuk AKATLI	Feyzi ÇİÇEKOĞLU ⁸⁴
---------------	-------------------------------

1962

Müdürler Kurulu⁸⁵

Başkan	: Fikret ERENŞOY	TMO Temsilcisi
Üye	: A.Naci BOYMİYALİ	T.C. Ziraat Bankası Temsilcisi

Üye	: M. Emin Hacı İBRAHİMOĞLU	Aksaray Belediyesi
Temsilcisi		

Murakipler

Emin BOYSAN (T.M.O.)	Feyzi ÇİÇEKOĞLU ⁸⁶ (T.C. Ziraat Bankası)
-------------------------	--

1980

Yönetim Kurulu

Ünvanı

Başkan vekili	: Hanefi SAVRUN
Üye	: Rasim GÜL
Üye	: Halil SÖZMEZ
Üye	: Necati BİNİCİ
Üye	: Muharrem BOZOKALFA

Temsil Ettiği Kuruluş

Azmi Milli T.A.Ş.(genel Müdür)
Hazine Müsteşarlığı
Azmi Milli T.A.Ş.
Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

⁸³ Azmi Milli T.A.Ş.1960 Yılı Raporu, BDYK.; Azmi Milli T.A.Ş., 1960 Raporu, s.1. (1960 yılına ait raporda yöneticilerin ne iş yaptıkları kayıtlı değildir.)

⁸⁴ İdare Meclisi hakkında kayıt bulunmamaktadır. Azmi Milli T.A.Ş., 1961 Raporu, s.1. (1961 yılına ait raporda yöneticilerin ne iş yaptıkları kayıtlı değildir.)

⁸⁵ Geçici ibaresi bu raporda da mevcuttur.

⁸⁶ İdare Meclisi hakkında kayıt bulunmamaktadır. Azmi Milli T.A.Ş., 1962 Raporu, s.1. (1961 yılına ait raporda yöneticilerin ne iş yaptıkları kayıtlı değildir.)

Üye : Fatma ÇELİK
Üye : Mustafa BAYIR
Üye : Burak BÜYÜKBAYKAL

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

Denetim Kurulu

Ünvanı

1. Denetçi : Şahin ÖZDEMİR
Denetçi : Mine BIYIK
2. Denetçi : Erol YUMRUTAŞLAR
3. Denetçi : Cemal ARSLAN

Temsil Ettiği Kuruluş

TMO
Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
Hazine Müsteşarlığı
Özelleştirme İdaresi Başkanlığı⁸⁷

1994

Yönetim Kurulu

Ünvanı

Başkan vekili : Mehmet ERTUĞRUL
Üye : Yusuf Ziya SATIR
Üye : Yücel ALPTEKİN
Üye : Sebahattin AÇICI
Üye : Muhsin SAK
Üye : Ali OTLUOĞLU
Üye : Süleyman ÇÜRÜKSU

Temsil Ettiği Kuruluş

Azmi Milli T.A.Ş.
TMO
TMO
TMO
TMO
TMO
TMO⁸⁸

Denetim Kurulu

Ünvanı

1. Denetçi : Necdet KÜÇÜKTAŞ
Denetçi : Metin ERBAY
2. Denetçi : Öncel ZİNCİRCİ
3. Denetçi : Cengiz SARABAY
Denetçi : Hamit KÜÇÜKBATIR

Temsil Ettiği Kuruluş

TMO
TMO
Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

⁸⁷ 1980 Raporu, BDYK.s.2.

⁸⁸ 1994 Raporu. s. 4. 1994 yılında Devlet Planlama Teşkilatının Azmi Milli ile alakalı raporuna göre fabrikada 78 kişi çalışıyordu. 1. Kalite un 6720 ton/yıl, 2. Kalite un 4080 ton/yıl olarak üretilmekteydi. İsmail Sarıca, Ethem Kulhan, Ahmet Hacıömeroğlu, **Aksaray İli Raporu**, Devlet Planlama Teşkilatı Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Kalkınma Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1994

5. ŞİRKETİN DEVRİ:

1924 yılında anonim şirket olarak kurulan Azmi Milli T.A.Ş. 2002 yılına kadar faaliyetini devam ettirmiştir. Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 05/07/2000 tarih ve 2000/54 sayılı kararına istinaden Aksaray Belediyesi'ne bilabedel devredilmiştir⁸⁹.

Yapılan bu sözleşmeye göre tüm işçiler hakları korunarak belediyeye geçmiştir⁹⁰.

⁸⁹ T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ve Aksaray Belediyesi arasında yapılan devir sözleşmesi 11/07/2000 tarihinde imzalanmıştır. Belgenin bir nüshasını fotokopi olarak bana temin eden TMO Aksaray Şubesi Müdürü sayın Şevki Terlemez'e teşekkür ederim.

⁹⁰ Mezkur hisse devir sözleşmesi 2. Madde.

ÜÇÜNCÜ. BÖLÜM ŞİRKET İŞLETMELERİ

1. ELEKTRİK SANTRALİ

1.1. Dünyada ve Türkiye’de Elektrik Tarihine Kısa Bir Bakış

Elektriğin bulunması ve aydınlatma amacıyla kullanılmaya başlanması da sanayi devriminin bir sonucudur.

Buhar makinesinin bulunması ile Avrupa’da modern anlamda başlayan sanayileşme, 1880’lerde elektriğin sanayiye uygulanması ile çok hızlanmıştır¹⁴³. 18. yüzyılın sonlarında Belçika’nın Lauvain şehrinde Minckelaers isimli bir eczacının kömürden havagazı üretmesinden sonra İngiltere’de bir fabrikada havagazı üretilmiş ve 1812 yılında Londra’nın bir caddesi aydınlatılmıştır. Londra’da 1812 yılında kurulan Gas Light and Coke Co. Şirketi ilk büyük havagazı şirkettir. 1817 yılında ABD’nin Baltimore, 1820 yılında Fransa’nın Paris şehirleri havagazıyla aydınlatılmış ve gelişmeler daha sonra tüm dünyaya yayılmıştır¹⁴⁴. 1900’lü yılların başında Almanya’da 175 adet elektrik fabrikası bulunmaktaydı. 19. yüzyılda elektrikle ilgili yoğun teknolojik gelişmeler yaşanmıştır¹⁴⁵.

Osmanlı Devleti elektrikle ilk defa Sultan Abdülmecit zamanında tanışmıştır. Dolmabahçe Gazhanesi 1853 yılında kurulmuş, maden kömüründen gaz üretmiştir. Bu gazhane ilk önce sadece sarayın aydınlatılmasında kullanılmaktaydı¹⁴⁶.

Osmanlı Devleti’nde Avrupa ülkelerindekine benzer şekilde sokakların aydınlatılması uygulaması 1846 yılında alınan bir kararla ev ve dükkânlara fener asma zorunluluğu ile başlamıştır. Ancak, denetim yetersizliğinden dolayı sonuç alınamadığı için bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Sokak aydınlatmasının şehir yaşamı ve güvenliği için öneminin artmasıyla aydınlatma için ihale sistemine geçilmiştir. Bu gelişmede imtiyaz sisteminin aydınlatma ile ilgili alanlara da taşınmasına sebep olmuştur. Sokakların gazyağı ile aydınlatılmasına dair ilk imtiyaz 1864 yılında Heres isimli bir yabancıya verilerek İstanbul, Üsküdar, Boğaziçi ve Marmara kıyı köyleri aydınlatılmıştır¹⁴⁷.

¹⁴³ Nurettin Artel, **Elektrik Enerjisi Üretiminde Kömür**, Elektrik Mühendisliği Dergisi, 232. sayı. 1976, s.184.

¹⁴⁴ R.Sertaç Kayserilioğlu, **Osmanlı’dan Günümüze Havagazının Tarihçesi**, I. Cilt, Nisan 1999, İGDAŞ Genel Müdürlüğü, s. 30, 32

¹⁴⁵ Emine Erol, **Türkiye’de Elektrik Enerjisinin Tarihi Gelişimi: 1902–2000**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.s.63.;Sertaç Kayserilioğlu, **Dersaadetten İstanbul’a Tramvay**, I. Cilt, 1998, s. 143.

¹⁴⁶ Mustafa Bozdemir, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Endüstriyel Mirasımız**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2011.s.147.

¹⁴⁷ Bozdemir, **Endüstriyel Mirasımız**,s.156.; R.Sertaç Kayserilioğlu, **Havagazının Tarihçesi**, s.43.

1860–1918 Yılları Arasında Gaz ve Elektrikle Aydınlatma amacıyla kurulan şirketler Merkezlerinden Bazıları¹⁴⁸

Şirket Adı	Yılı	Merkezi	Sermayesi (Osmanlı Lirası)
Osmanlı Gaz Şiketi	1862	Londra	110.000
Beyrut Gaz Anonim Şirket-i Osmaniyyesi	1887	Beyrut	35.200
Dersaadet Tenvirat-ı Şirketi Osmaniyyesi	1888	İstanbul	165.000
Üsküdar ve Ortaköy Gaz ve Elektrik Şirket-i Tenviriyye-i Osmaniyesi	1891	İstanbul	264.000
Şam Elektrikli Tramvay ve Tenvirat-ı Elektrikiyye Anonim Osmanlı Şirketi	1904	İstanbul	110.000
Selanik ve İzmir Tenvirat ve Kudret-i Elektrikiyye Anonim Osmanlı Şirketi	1905	İstanbul	110.000
Beyrut Tramvay ve Elektrik Şirketi Osmaniyyesi	1906	Beyrut	264.000
Dersaadet Elektrik Osmanlı Anonim Şirketi	1911	İstanbul	528.000
Bağdat Elektrikli Tramvay ve Tenvirat ve Kudret-i Elektrikiyye Anonim Osmanlı Şirketi	1912	Londra	3.415
Bursa Şehri Tramvay ve Tencir-i Elektrik-i ve Kuvve-i Elektrikiyye Osmanlı Anonim Şirketi	1915	Bursa	50.000
Edirne'nin Tenviratı ve Elektrikli Tramvay	1909	Edirne	
Adana Elektrik ve Elektrikli Tramvay Şirketi	1913	Adana	
Halep Elektrik ve Elektrikli Tramvay Şirketi	1914	Halep	

1902 yılında Tarsus'taki üretimden¹⁴⁹ sonra 1904 yılında Şam ve 1906 yılında da Beyrut gibi şehirlerde elektrik üretimine başlanmıştır. II. Meşrutiyet sonrası ise İstanbul,

¹⁴⁸ E. Erol, **Türkiye'de Elektrik**, s.67.

¹⁴⁹ Tarsus'taki bu ilk girişimin Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'dan bu kadar uzakta bir yerde elektrik üretimine başlanması'nın sebebini Tarsuslu elektrik mühendisi Vasıf Küçük, Dörfler isimli Avusturyalı bir kişiye bağlamaktadır. Tarsus'ta elektrik tesisi kurma fikri belediyenin teknik işlerine bakan, Avusturya'dan kaçmış olduğu söylenen Tarsusluların Torfil dedikleri bu kişinin çabaları sonucu gerçekleşmiştir. Elektrik santrali Tarsus'a 1800 metre mesafede Bentbaşı mevkiinde suyun ikiye ayrıldığı yerde kurulmuştur. Dörfler Bey un

İzmir, Bağdat, Bursa ve Konya şehirleri verilen imtiyazlarla kurulan şirketler tarafından aydınlatılmıştır. 1910 yılında "Kamu Yararına Ayrıcalıkları Düzenleyen" yasanın Çıkartılması ile yabancı ortaklıkların elektrik enerjisi üretiminde etkinliği artmıştır. İstanbul kentinin elektrikleştirilmesi yine aynı yıllarda açılan Macar Ganz Elektrik Anonim Ortaklığına 50 yıl işletme ayrıcalığı ile verilmiştir¹⁵⁰.

İstanbul'a 14 Şubat 1914 yılında elektrik verilmiştir. Her ne kadar İstanbul'da ilk elektrik üretimi 1914 yılı olsa da sokakların elektrikle aydınlatılmasına imtiyaz verilen şirketlerle yapılan anlaşma hükümlerinin uygulanamayışı, savaş yıllarında Dolmabahçe ve Yedikule Gazhaneleri'nin işleyememesi gibi nedenlerle ancak 1920'de başlanabilmiştir¹⁵¹.

Geniş çapta elektrik enerjisi üretimi 1914 yılında Silahtarağa'da işletmeye alınan 3 x 5 MW gücünde termik santralden yapılmıştır¹⁵². Silahtarağa ülkemizde kurulan ilk taşkömürü santrali olup kurulması ve 50 yıl için işletme ayrıcalığı Macar GANZ şirketine verilmişti. Cumhuriyet ilan edildiğinde yalnız Tarsus, İstanbul ve Adapazarı şehirleri elektrik enerjisinden yararlanabiliyordu. Yani ülke nüfusumuzun % 94'ü karanlıkta idi¹⁵³. 1923 yılında kurulu güç 30,3 MW, üretilen enerji 50 milyon kwh ve kişi başına 5 kwh düşmekte idi. Ülkemizde ilk linyit santrallerinden olan İzmir Termik Santrali 1928 yılında işletmeye alınmış olup 2x2,5 MW gücünde ve soma linyiti kullanmakta idi. 1933'lerde tüketim merkezlerine kurulan elektrik santralleri ile 69 yerleşme merkezine elektrik verilebilmişti¹⁵⁴.

fabrikasına daha fazla ve düzgün su götürülebileceğini kabul ettirmiş ve böylece santral kurulmuştur. 1905–1906 yıllarında işletmeye açılmış olduğu tahmin edilen Tarsus santrali sayesinde Birinci Dünya Savaşı'na kadar sokaklar aydınlatılmış ve birkaç eve de elektrik verilmiştir. Ancak savaşla birlikte gaz sıkıntısı başlayınca elektrik diğer evlere de vermeye başlanmış, bu hizmet belediye tarafından sağlanmıştır. Savaş sırasında askeri birlikler Tarsus'a yerleşmiştir. Santralin kapasitesi yeterli gelmeyince Avanya bendi üzerine bir tesis daha kurulmuş ve savaş sonuna kadar hizmet vermiştir. 1918 yılında da Fransızlar Çukurova'yı ve Tarsus'u işgal etmiş Fransız işgal idaresi tesisi düzeltmek için evleri dolaşıp lambaları sayarak ücret almaya başlamıştır. 1920 yılında Çukurova'da Fransızlara karşı hareket başlayınca Fransızlar şehirlere çekilmiş 5 Ocak 1922 yılında da Çukurova işgali sona ermiştir. E. Erol, **Türkiye'de Elektrik**, s.66.

¹⁵⁰ Çiğdem Zağra, **Edirne Elektrik Fabrikası ve Semt Kuleleri Koruma - Kullanma Önerisi**, Trakya Üniversitesi-Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2008.s11.

¹⁵¹ R.Sertaç Kayserilioğlu, **Havagazının Tarihçesi**, s.67.

¹⁵² Silahtarağa Elektrik Santrali, Sultan II. Abdülhamit zamanında planlanmıştır. 1910'larda Haliç'in bitim noktasında Osmanlı Devleti'nin kent ölçekli ilk elektrik santrali olarak Kağıthane ve Alibeyköy derelerinin ağzına kurulmuştur.

¹⁵³ 1923'te elektrik enerjisi Türkiye'nin birkaç şehri için kullanılırdı. 1930'lu yılların başında dahi İstanbul-Beyoğlu hariç yarısı gaz lambası kullanmaktaydı. Yılmaz Öztuna, "Büyük Türkiye'ye Doğru", **Tarih Mecmuası**, S.9-10, s.4-23

¹⁵⁴ N. Artel, **Elektrik Enerjisi Üretiminde Kömür**, s.184.

1933 Yılına Kadar Elektrik Santral Kurulan Yerleşme Merkezlerinden Bazıları¹⁵⁵

Faaliyet yılı	Elektrik Santralinin kurulduğu yerleşimler
1924	Ankara ¹⁵⁶
1925	Adana, Akşehir, Artvin, İnebolu, İzmir, Mersin, Trabzon
1926	Aksaray ¹⁵⁷ , Ayvalık, Bursa, İzmit, Konya ¹⁵⁸ , Kütahya, Malatya, Sivas
1928	Afyon, Antalya, Çorum, Eskişehir, Giresun, Kırkağaç, Kırklareli, Nazilli, Samsun, Yozgat
1929	Bafra, Bandırma, Biga, Milas, Ordu
1930	Balıkesir, Kastamonu, Tekirdağ, Urfa, Edirne ¹⁵⁹

1930'larda elektriğin İstanbul'daki satış fiyatı 15-17 kuruştur. Yatırımlarını oto finansman ve kredi yolu ile sağlayan ayrıcalıklı şirketler, bunların koşullarını tarifelere yansıttıkları gibi gümrük resim ve vergilerinde de devletin tanıdığı muafiyetten yararlanmaktaydılar. Buna karşılık üretim ve dağıtım tesislerini genişletmedikleri ve yeni sermaye yatırımlarından kaçındıkları için, 1934'lerde birer ikişer devletçe satın alınarak, merkezi bir kuruma verileceği yerde mahalli belediyelere devredilmiştir¹⁶⁰.

¹⁵⁵ N. Artel, **Elektrik Enerjisi Üretiminde Kömür**, s.192. 1927 sanayi sayımına göre ülkede elektrik sanayisinde 90 işyeri vardı ve bu sektörde 1350 kişi çalışmaktaydı. D.Gök, **a.g.e.s.299**.

¹⁵⁶ İ.Hakkı Konyalı'nın, Azmi Milli'nin elektrik üretimini anlatırken "O tarihlerde Türkiye'de yalnız Tarsus ile İzmir ve İstanbul'un bir kısım semtlerinde elektrik mevcut olup Ankara dahi havagazı ve petrol lambaları ile aydınlanırken, Aksaray'a 16 kilometre mesafedeki boğaz mevkiinde inşasına başlanan hidroelektrik santral Aksaray'ı nura kavuşturacaktı" bilgisi, bir çok çalışmada doğruymuş gibi ve de övünme sebebi gibi kullanılmıştır. Halbuki, yukarıdaki listeden de anlaşılacağı üzere Ankara 1924 yılında elektriğe kavuşmuştur. Ayrıca bkz: Mahmut Yüzer, **Enerji Sektöründe Yap-İşlet-Devret Modelinin Diğer Finans Modelleri ile Karşılaştırılması**, Gazi Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s.24.

¹⁵⁷ Elektrik enerjisi ile ilgili ciddi yayınlarda Aksaray'ın 1926 yılında kullandığı, hatta civar illerin istediği elektriği çalışmalarında tek bir cümle ile görmeyenler de yok değildir! Örneğin, Emine Erol, **Türkiye'de Elektrik Enerjisinin Tarihi Gelişimi: 1902–2000** isimli doktora tezinde şehrimizdeki elektrik hamlesini görmemiştir. Konu ile alakalı Mustafa Fırat GÜL'ün 6 Kasım 2010'da Yeni Aksaray Gazetesi'nde yayınlanan "Aksaray'a Haksızlık Ediyorlar" isimli makalesini okuyabilirsiniz. Yine, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler-Aksaray**, Ankara 1999, s.235'te enerji bölümünde elektrik anlatıldığı halde Azmi Milli T.A.Ş.'nin elektrik üretimini göremeyiz.

¹⁵⁸ Konya, Aksaray'dan daha önce elektrik faaliyetine girişmiştir. Aksaray Vilayet Gazetesi'nin 9 numaralı sayısındaki, Aksaray'ın iki Gözü makalesindeki şu ifadelerden anlıyoruz. "keşke Konya vilayeti beş yüz bin lira verip de elektrik işine girmeseydi. Dört yüz bin lira ile belki daha aşağı bir para ile siz Konya'nın istediğinizden çok fazla kudret gönderebilirdiniz." **Aksaray Vilayet Gazetesi**, Nr: 9 (15 Aralık 1926)

¹⁵⁹ Metmet Ağırzan, Edirne'nin 1926 yılında Vali Abdullah Sabri Karter döneminde elektriğe kavuştuğunu yazıyor. Mimar Çiğdem Zağra ise yüksek lisans tezinde Edirne'nin elektriğe kavuşma tarihini 1930 olarak göstermektedir: Dönemin belediye başkanı Mithat Vardar'ın girişimleri ile Edirne şehir merkezine elektrik ilk defa 1929 yılında temeli atılan elektrik santralinden üretime geçilerek 1930

yılından itibaren verilmeye başlandı. Zağra, **Edirne Elektrik Fabrikası** s.27.

¹⁶⁰ N. Artel, **Elektrik Enerjisi Üretiminde Kömür**, s.184.

1930'lardan sonra kurulan fabrikalar elektrik enerjisi olmayışından ya da fiyatının yüksek olması nedeniyle kendi ihtiyaçlarını karşılamak için elektrik santralleri kurmaya başlamışlardır. Bu santraller, zorunlu olarak küçük işletmeler biçiminde kurulmuş ve aynı zamanda kurulduğu yerleşme merkezlerinin enerji ihtiyaçlarını da karşılamışlardır. Böylece otoprodüktör (kendi üretir) elektrik enerjisi üretimi başlamıştır. 1932 yılında Atatürk'ün önderliğinde Bayındırlık Bakanlığı'na bağlı olarak su ile ilgili işler başlatılmış Türkiye'nin enerji ihtiyacını belirlemek, su ve diğer enerji kaynakları ile ilgili inceleme ve araştırmalar yapmak amacıyla 1935 yılında Elektrik İşleri Etüt İdaresi kurulmuştur. Dönemin en önemli projeleri Seyhan Sarıyar, Hirfanlı¹⁶¹, Kesikköprü, Demirköprü ve Kemer Barajları ve HES'leridir. 1940 yılına kadar 28 adet hidroelektrik santral kurulmuştur¹⁶².

1935 yılında elektrik işleri devlet tarafından ele alınarak 2805 sayılı kanunla Etibank, 2819 sayılı kanunla Elektrik İşleri Etüd İdaresi (Eİİİ) Genel Direktörlüğü kurulmuştur. Etibank, madencilik görevi yanında büyük elektrik santralleri kurmak ve işletmekle, Eİİİ ise elektrik enerjisi üretimi için gerekli birincil enerji kaynaklarının etüdü ve projelerinin yapımı ile görevlendirilmiştir¹⁶³.

1923 yılında jeneratörlerle 50 Gwh enerji üretilirken, 1930 yılında 106 milyon Gwh, 1940 yılında 383 milyon Gwh, 1947'de 527 milyon Gwh¹⁶⁴, 1950 yılında 789 milyon Gwh üretim yapılmıştır. Bu dönemde başlayan hidrolik santral inşaatları ile üretim 1960 yılında 2.815 milyon Gwh'a, 1970 yılında 8.623 milyon Gwh'a, 1980 yılında 23.275 milyon Gwh'a ulaşmıştır. 1980 yılından sonra inşa edilen gaz santralleri ile de 1990 yıllık 5.6812 Gwh, 2001 yılında da 127148 Gwh üretilmiştir. 90'lı yıllarda enerji sektörüne yapılan yetersiz yatırımlar bizi bu gün düzensiz elektrik kısıntılarına getirmiştir. Elektrik üretiminde en büyük gelişme 1950–1960 yılları arasında % 380 oranında olmuştur. Bunu 1980–1990 yılları arasında elektrik tüketim kapasitesinin oluşturulması takip etmektedir. Elektriksiz köy kalmamıştır. Kişi başına elektrik tüketimi 1.900 Gwh'a ulaşmıştır. Bu rakam dahi bizim dünya ortalamasının altında olduğumuzu göstermektedir. Bu gün Elektrik enerjisinde 28318 MW

¹⁶¹ Aksaray için önemli girişimlerden birisi olan Hirfanlı Barajı dahil birçok santral için bkz: Refik Akarun, **Türkiye'deki Baraj ve Hidroelektrik Santral İnşaat Faaliyetleri Hakkında Kısa Bilgi**, Ankara, 1972.

¹⁶² Can Şahbaz, **Türkiye'de Hidroelektrik Potansiyelin Değerlendirilmesinde Yeni Finans Modeller: Hedefler, Beklentiler ve Sonuçlar**, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s.13.

¹⁶³ N. Artel, **Elektrik Enerjisi Üretiminde Kömür**, s.184.

¹⁶⁴ Y. Öztuna, **Büyük Türkiye'ye Doğru**, s.4-23.

kurulu güce erişilmiştir. 2001 yılında hidrolik santrallerin % 50 kapasitesi kullanılarak 24000 Gwh üretim olmuştur¹⁶⁵.

1.2. Azmi Milli Elektrik Fabrikası'nın Faaliyete Geçiş:

Azmi Milli T.A.Ş. elektrik işletmesini AEG Türk Anonim Elektrik Şirketi Umumiyesi ile anlaşarak hayata geçirmiştir¹⁶⁶. Mum ve gaz lambalarına mahkum bir şehrin bir anda teknolojinin ürünü olan elektriği kullanması elbette çok önemlidir¹⁶⁷. Sevinçlere gark olan Aksaraylılar elektrik nimetini doyasıya yaşamışlardır.

Aksaray, Azmi Milli T.A.Ş.'nin elektrik tesisi faaliyete geçmeden evvel, birçok şehir gibi gaz lambaları ile aydınlanıyordu. O günleri yaşayan F.Zeki Perek'in anılarına göre:

“Kıymetli mebus Vehbi Çorakçı'nın eseri olan elektrik barajı ve tesislerinin Aksaray hayatında ne büyük değişimler yaptığına ben şahit olmuştumdur. Daha önce sokaklarda ışık yoktu. Evlerde gaz lambaları yanardı. Karanlık ve dolaşık sokaklarda dolaşmak ayrı bir alışkanlık isterdi. Meraklıları içinde mum bulunan (fanus) kullanırlardı. Davetlerde ve özel günlerde içlerinde birkaç mum bulunan iri fanuslar kullanıldığını hatırlarım. Bunu kalabalığın önünde bir adam taşırdı. Evlerde iri, ufak lambalar yakılır, ahırlarda daha çok mum kullanılırdı. Akşam yaklaşırken lambalara gaz koymak, islenmiş lamba şişelerini temizlemek özel bir görev teşkil ederdi. Lambaların alevi fazla çıkarsa şişe derhal çatlardı. Yenilemek gerekirdi. Elektrik her şeyi değiştirdi. Benim babam merhum yeniliğe pek hevesli olmadığı için bizim ev elektriğe en son kavuşan evlerden oldu. Fakat kendi özel dairesini (hariciyeyi) yaptırdıktan sonra iki ev arasında zil yaptırmayı da ihmal etmemişti. Birisini isteyeceği zaman zile basardı. Yemeklerden sonra kendi kahvesini mangalında yapardı. Son zamanlarda elektrikli hayata alışınca, bir elektrikli ızgarada kahve pişirmeye de alıştı. Yemekten sonra ızgarayı derhal prize takardı. Fakat eve buzdolabının girmesi çok sonraları gerçek olmuştur¹⁶⁸.”

¹⁶⁵ Ekrem Pakdemirli, **Cumhuriyet Döneminin Ekonomik Büyüklükleri (1923-2002)**, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayınları, Ankara 2002, s.216.

¹⁶⁶ Boğaz mevkisi denilen ve bugün Gücünkaya Köyü sınırlarında bulunan elektrik işletmesinde yapılan çalışmalar başta olmak üzere 1926 yılındaki fotoğrafların tamamının üzerinde Arap Harfleri ile AEG yazılıdır. Yakın zamanda müze olacağı günü bekleyen tarihi un fabrikasının zemin ve üçüncü katında bulunan iki ayrı AEG patentli dinamodan, Aksaray Belediyesi Azmi Milli Arşivi'ndeki belgelerden, yazışmalardan AEG firmasının Aksaray'daki faaliyetlerini öğrenebiliyoruz.

¹⁶⁷ DİE yayınlarından çıkan bir çalışmada Aksaray'daki iktisadi ve içtimai hayat anlatılırken, sayfa 235'te enerji bölümü anlatılır. Ama bu bölümde elektrikle 10'lu yıllarda tanışan Aksaray'ın adı geçmez! Komisyon, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler-Aksaray**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Müdürlüğü Yayınları, Nu: 2228, Ankara 1999.

¹⁶⁸ F.Z.Perek, **a.g.e.**, s.126.

Aksaray Vilayet Gazetesi'nin ilk sayısında, ilk makalesi, "Günaydın Kardeşler" olmuştur. Makalede özet olarak "şu ilk makaleyi "gün aydın" ser levhasıyla yazmaklığımızın sebebi muhasebeyi, şerefini aydınlık içinde refah ve saadete uzatmak temennisini izharla beraber kasabamızdaki elektrik tenviratından dolayı vilayetimizde de artık gecelerimiz gündüz vakitlerimiz bir olduğunu telmih ve işaret içindir. Aksaray ve Aksaraylılar için bu ne bahtiyarlıktır. Hüsn-i niyetimiz, müşterek mesaimiz bize ne çabuk mükâfatını, nurlu yüzünü gösterdi¹⁶⁹" deniliyordu. Yazının devamında Ulırmak'tan elde edilen elektriğin ne kadar mühim olduğunun altı devamlı çiziliyor ve bu ilerlemenin cumhuriyet idaresine ait olduğu belirtiliyordu.

Aynı gazetenin 10 numaralı sayısında elektriği tanımayan halk için aydınlatıcı bir makale neşredilmiştir. "Elektrik" isimli bu makalede şöyle denilmektedir:

"Cumhuriyetimizin halkı himayesi sayesinde artık memleketimiz dahi bir elektrik memleketi oldu. Elektriğin ne demek olduğunu köylerimize varıncaya kadar herkesin bilmesi, anlaması lazımdır. Öyle ya birimizde bir elektrik kudreti var. Bu kudret elektrik kuvvetine kudret derler. Gözle görülmüyor, elle tutulmuyor. Bir çocuk bile sormaz mı ki; bu dünya kadar makineleri boğazda iki saat uzaktan direkler üzerinde gelen bu ince teller nasıl döndürüyor. Kabil midir? Bu vesile ile onun anlayamayacağı bir dille cevap vermezsen Arnavut'un gramofon dediği gibi (bunu yapan Amerikalı makinenin içindedir) o söylüyor, tarzında anlar, cevabını kendi kendisine bulur, bu yanlış cevabı verdirmemek için anlaşılabilir bir lisan ile elektrik hakkında biraz malumat vermeyi faydasız görmüyoruz.

Vereceğimiz malumat mesleğimizi ilan ettiğimiz vechile halk için, köylü için olduğundan birer bilgi kıyasıdır. Sakın ilim erbabı, fen erbabı darılmasınlar. İnsanlar kendilerine yardımcı olmak üzere, sudan, havadan, ateşten fayda bulmak yolunu aramışlardır. Su değirmenleri, yel değirmenleri, su küreleri icat edilen kendisine daha çok yar olan aklıyla danişmış, almış, vermiş nihayet tabiatından yani sudan, havadan, ateşten kuvvet almaya muvaffak olmuştur.

Akıllı insanlar kendi zayıf kolu pek az kuvveti yerine böyle aklıyla makineleri icat ede ede bir hale gelmiş ki; bulguru elden, yağı gülden tabiri veçhile bir adam on, yüz, bin ve belki on bin adam kuvvetini bu makinelerden bulup çıkarmış. Öyle ki; dedelerimiz mezarlarından başlarını kaldırırsa mutlaka (mahşer olmuş) dedirtecek kadar bir hal meydana gelmiştir. Artık kabil midir ki; ey köylü sen bu zamanda yalnız kendi kuvvetinden geçinebilesin?!...

¹⁶⁹ Aksaray Vilayet Gazetesi, Nr:1 (19 Ekim 1926)

Sözümüz elektrik içindi değil mi? Yukarıda dedik ki; son zamanlar insanlar ateşten de istifade yollarını aramış, bulmuştur. Malumdur ki; kuvvet ateşin kendisinden değil, çıkardığı hararet yani sıcaklıktan alınır. Demek ki, hararet herhangi bir şeyi harekete geçirir. Madem ki; aklımızla bunu bulduk. Marifetin ateşin hararetinde olduğunu anladık yine aklımız bize der ki: hararet yalnız ateşten, soğuk da ellerinizi ovarken sıcak oluyor. Bu nedir? Demek ki; bu bir şeyin diğer bir şeye sürülmesinden de sıcak çıkıyor. Bu hararet gözle görülmüyor. Nereden geliyor ha!.. Şimdi aklımız erdi. Dünyada gözle görülmeyen ve bizim hissimizle anlaşılmayan gizli bir kuvvet daha varmış bunu da su, hava, ateş gibi buldururuz, çoğaltırız, işimizde kullanırız. Aklımız derhal bize şefkatli elini uzattı. Dedi ki, sen küçük ellerini birbirine sürtüyorsun; bir hararet çıkıyor. Bunu büyült, harareti de büyük yaparsın. Ne yapalım, ne yapmayalım dedik. Pek uzun demir telleri getirip, büyük tekerleğe sardık. Bu tekerlek de diğer maden parçasına süründürme süründürme döndürdük. Baktık ki; büyük bir hararet çıktı. İşte elektrik budur!..

Bu elektriği demir tellerle herhangi bir tarafa gönderirsek oraya bir kuvvet oluşturur. Gördüğünüz makineleri döndürürüz. Bulduğumuz her şeyi ölçmek, tartmak, istediğimiz yere istediğimiz kadar kuvvet vermek lazımdır. Bunu ne yapalım elle tutulmuyor. Elle tutulmuyor, gözle görülmüyor. Bunu da çıkardığımız anladığımız kuvvetine göre teşbiye ile ancak tarif edebiliriz. İçi pürüzlü bir su borusu ile yine içi pürüzsüz cilalı ikinci bir su borusu ile alalım. İkisine de birden aynı miktarda su salıverelim. İkinci pürüzsüz cilalı borudan su daha çabuk öbür başa çıkar değil mi? İşte bu sürate elektrik dilinde amper kuvveti derler. Karşılığı litredir. Elektrik akımının şiddeti me'asinedir. Bu amper şiddeti İstanbul'un elektriğinde 110, bizim elektriğimizde 220'dir. Bizimki bir misli daha fazladır. Yukarıda dediğimiz borularda, karşılaştığı pürüze göre bir milimetresine günde bir altmış metre uzunluğundaki vahit kıyastaki akıntısında ohm kuvveti denilir. Geçtiği tel ne kadar uzun olursa karşısına çıkan mânialar o kadar çok, ne kadar geniş olursa bu mânialar o kadar az olur. Şu halde elektrik telleri ne kadar kalın olursa o kadar faydalıdır. Buradan gelen bir su herhangi bir kapalı yere giderse oraya dolar, birikir. Sokuldukça havuzdaki suyu kesilir. İşte elektriğinde böyle bir havuzu vardır. Bunun yükselişine volt denir. Mukabili metredir. Su bir havuza yayılır. Yayılan havuzun duvarları kuvvetsiz olursa suyun baskısından yıkılır, değil mi? İşte bu baskın yani tazyik dahi volt derler. Tazyik ne kadar çok olursa cereyan yani itme kuvveti de o kadar çok olur. Kaldı ki kilovat. Bunu nasıl anlatalım. Yine sudan imdat. Su borusundan saniyede 10 litre su geliyor. Havuzda da iki metre su birikmiş. Şimdi harca ne kadar su verebiliriz. 10 adedini ikiye darp edersek yirmi litre olduğu anlaşılır. İşte bunu elektriğe döndürürsek buna

elektrik lisanında kilovat derler. Amper kuvvetinin volt kuvvetine darbindan çıkar. Bizim şimdilik boğazda bir turbin ile elde ettiğimiz kuvvet 15.000 kilovattır. Bir kilovat bir saatte 1000 mum kuvveti yakar. Bildiğimiz beş numaralı gaz lambası beş mum kuvvetidir. Demek oluyor ki; bir kilovat 200 lambanın bir saatte yanışına bedeldir. Hesap edersek 3 milyon lambayı bir saatte yaktığımızda ne kadar gaz yağı gidiyorsa bizim şimdiki elektrik kuvvetimiz o kadar gaz yağı tasarruf ediyor. O kadar gaz yağının yapabileceği işi yapıyor. Bir kere tasavvur edin. Cumhuriyet bize ne büyük işler yapmıştır. Bu kuvvet gün geçtikçe ihtiyacımız arttıkça daha çoğalacaktır. Şimdilik evlerinizde gaz yağından beş on misli ucuz ışık elde etmiş oldunuz, elektriğin de ne demek olduğunu anladınız. İlim öğreninceye kadar zordur. Öğrendikten sonra böyle kolaydır. Bu elektrik bahsi bizde en yüksek mekteplerde okutuluyor. O da yarımız layıkıyla anlayamazdık. Çünkü bize ona lisanıyla söylemezlerdi. Böyle çok bilen hiçbir şey anlatmayan efendinin bize hizmetçisini çağırarak “leb deryaya git, sefinenin gelip-gelmediğini anla demiş, herif peki deyip çıkmış anladığını yapmış, gelmiş. Efendim, sevkiyeye gittim. Leblebinin döbisi ne dindar dedi demiş.

Tıpkı bunun gibi ilim ilim diye korkarız. Deniz kenarına git kiminin gelip-gelmediğini anla diyeydi, anlatırdık. Anlaşılan bir işi yapmaktan kolay ne var. İlmi de bir kere böyle ana lisanında anlarsanız göreceksiniz ki ne kadar tatlıdır ve ne kadar kolaydır.

Artık ey aziz köylü siz de bir elektrik mütehassısı oldunuz, değil mi?

Öyleyse var olsun bilgi!¹⁷⁰.”

Gücünkaya Köyü’nde, boğaz denilen mevkide kurulan elektrik tesisatı hakkında Vali Ziya Bey’in izahatı şöyledir:

“Elektrik tesisatı için boğazdaki Aksaray ırmağı mecrasında sekiz yüz metrelik cetvel (kanalı) yapılmış, bu cetvel vasıtasıyla saniyede asgari dört metre mikap (küp) su akmaktadır. Turbindeki sukutu irtifa 14,64 metredir. Türbinin ağız 1,94 metre kutrunda (çapında) olup gittikçe darlaşarak 0,75 metreye kadar iner. Türbinin helezonundan geçen suyun kuvvetiyle dinamo, dakikada 500 devir yapmaktadır. Türbin tertibatı iki helezona munkasım (bölünmüş) ise de şimdilik birisi sağır bırakılmıştır. Dinamoda istihsal edilen kuvvet 15,000 voltur. Bu kuvvet, teller vasıtasıyla Aksaray un fabrikasındaki transformasyon dairesine giriyor. Oradan hem un fabrikasını tahrik ve hem de kasabayı tenvir etmektedir. Şimdilik 300 bargir

¹⁷⁰ Aksaray Vilayet Gazetesi, Nr:10 (22 Aralık 1926)

kuvvetinde (beygir gücü) olan bu kudret, günde 30 bin kilo un öğüten fabrikayı ve şehir tenviratını idare ettikten başka hayli miktarı tasarruf edilmektedir.¹⁷¹”

Elektrik ve Un Fabrikası’nda bulunan makinelerin faaliyeti ile alakalı Mösyö Hayer Rasberg ile Aksaray Vilayet Gazetesi müdürü ve muharririnin yaptığı röportajı aynen aktarmanın hem o günün elektrik teknolojisi hem de yerel basın çalışmaları hakkında bilgi edinme adına isabetli olacağı kanaatindeyiz.

—Memleketimizde bu neslin iktisat abidesinin kudret ve kabiliyeti hakkında malumat itasını Alman mühendislerinden Mösyö Hayer Rasberg rica etmiştim. Nezaket mahsusasıyla zirdeki izahatı lütfettiler:

Kuvvet-elyevm Ulurmak üzerinde müessis elektrik santralimizde üç yüz bargir kuvvetinde bir su türbini mevcut olup santral tarz inşası ilerde fazla kuvvete ihtiyaç has edildiği takdirde ikinci bir türbinin vaz’(koyma) ve bu suretle beş yüz ile altı yüz bargire kadar tezyidine müsait bir surettedir. Burada en ziyade nazar-ı itibara alınacak nokta kuvvetli bir su setti ve fenni bir kanaldır. Hâlihazırdaki kuvvetten Azm-i Milli Şirketi’nin değirmeni ancak yüz bargir sarf ediyor. Aksaray Vilayeti encümeninin belediyesinin projesine nazaran şehrin tenviri için de yalnız yüz bargirlik(beygirlik) kuvvete ihtiyaç vardır.

Binaenaleyh yüz bargir kuvvetimiz boş yere muattal kalıyor. Bunun için bu kuvvetle civarımızdaki Nevşehir’i tenvir etmek kolayca kabildir. Burada yalnız 35 bin voltluk yer hattı ve biri Nevşehir’e inşa olunacak diğeri de boğazdaki santralde olmak üzere iki transformatöre ihtiyaç vardır. Bunun için lüzumu olan masarifatı Nevşehir ve Aksaray Belediyesi’nin deruhte etmeleri menfaatleri icabınadır.

—Bu yardım kâfi midir?

Aynı zamanda hükümetimizin de yardımı rica edilmelidir. Bu suretle atılan ilk adımla ileride şimale doğru kol atmak ve tedrici bu surette o havaliye lazım gelen elektrik kuvveti tevzi ederek Yahşihan’da tesisat ile irtibat temin etmek, aynı zamanda Kızılırmak’ta inşası tasvir olunan büyük santral ile bağlanmak pek kolay ve istifadeli olacaktır. Hattın bu suretle temdidi esnasında kuvvetimiz kafi gelmediği takdirde yukarıda arz edildiği veçhile santralimiz ikinci bir türbine vaz’ (koyma, yerine koyma) ile bu mesele halledilebilir. Bu tesisat bize tabi ve basit bir surette Ankara-Konya arasındaki havaliyenin elektrikleşmesini

¹⁷¹ Bir müttehassısın ifadesine göre cetvele daha 400 metre ilave edilir, suyun sukutu da 20 metreye iblağ edilirse garbi Anadolu’yu bir elektrik şebekesiyle idare edermiş. Elyevm elektriğin beher kilovatı 20 paraya mal olmaktadır. Masarifi tesissiye ve temettü karşılığı hesap edilerek tenvirat için halka kilovatı 11 kuruşa vermektedir. Sapançalı, **İlmi Cevelan**, s.37-38.;

temin edecektir. Bu tarzda bağlanma hattın her zaman için hem Yahşıhan hem de Aksaray icabında da Konya'dan elektriklenmesi imkânı bahşedilecektir. Farzımuhal bir mânia zuhurunda (harp gibi) yalnız bir noktadan hattın toparlanması kabil olacaktır.

—*Bu hayali projenin de hakikat olabileceğine kani misiniz?*

Bu fikirler birer hayal olmayıp, bilakis ihtiyaç dolayısıyla ve halkın elektrikten göreceği istifade dolayısıyla kendiliğinden tedrici bir surette yapılacak hakiki ve tabi projelerdir. Zikre şayan ikinci bir nokta da; Aksaray tesisatı dolayısıyla bir takım yerli amelenin direk tedarik etmek ve direk dikmek işlerinde peyda etmiş oldukları ihtisas dolayısıyla mesarifin bir kısım mühimmenin memlekette kalacağı, yalnız makinelerin celbidir. Lüzumu olan bakır kabloların ise İstanbul'dan tedariki kabildir.

—*Gösterdiği nezakete ve ita ettiği malumata teşekkürle kendilerinden ayrıldım.*
(H.S.)¹⁷²

1.3. Aksaray'da görülen ilk elektrik kazası:

Elektrikle tanışan Aksaray'da ilk elektrik kazası meydana gelince, Vali Ziya (Günar) Bey, gazete vasıtasıyla halkı daha dikkatli olması için uyarmayı ihmal etmez:

Makam-ı vilayetten

“Martın on beşinci günü kasabadan köyüne giden Gücünkayalı Hulusi oğlu Fehmi ile Mehmet oğlu Halil isimlerindeki gençlerden Fehmi'nin elindeki demir uçlu değnekle Kireçlik Boğazı'nda boğazdaki elektrik fabrikasından Aksaray'a gelen tellere (v)urmak suretiyle oynarken Fehmi'yi elektrik çarparak bir saniyede öldürmüştür. Evvelce de ilan edilmiştir ki; bu elektrik kuvveti başka bir şeye benzemez. Parmağın ucunu tele dokunan adam derhal ölür. İşte ilk defa iş bu genç öldü. Çok müessir olduk. Badema gerek kasabada gerekse hariçte telefon ve elektrik tellerine katiyen dokunulmasın. Yoksa böyle ölümle neticeleneceği bu vakada meydana geldi. Aynı zamanda bu tellerle oynamak isteyen görüldüğü, haber verildiği takdirde pek ağır ceza görür. İşte bir kere daha ilan olunur.”¹⁷³

Vali Ziya

Yıllar geçtikçe maalesef elektrik kazaları artmıştır. 1939 yılında Aksaray Kaymakamı Namık Karayel kazaların en aza indirilebilmesi için halkın uyarılmasını istemiştir¹⁷⁴.

¹⁷² Aksaray Vilayet Gazetesi, Nr: 9 (15 Aralık 1926)

¹⁷³ Aksaray Vilayet Gazetesi, Nr: 23 (23 Mart 1927)

¹⁷⁴ Aksaray Belediyesi Azmi Milli özel arşivi'nde bulunan 21/03/1939 tarihli İçişleri Bakanlığı'ndan Niğde Vilayeti'ne gönderilen belgeye göre şöyle denilmektedir:

Elektrik hayatı doğal olarak kolaylaştırmıştır. Bayram kutlamalarında gaz lambalarıyla, loş ışıkta program tertip eden yetkililer elektrikle rahat bir nefes almışlardır. Hak Fırkası ve Kütüphane bu kutlamalarda ampullerle aydınlatılmıştır¹⁷⁵.

1.4. Elektrik tesisatında meydana gelen arızalar

Aksaray'a elektrik sağlayan Boğaz Mevkii'ndeki bentin sağ duvarında çatlaklar meydana gelmiş, R.Stepanoff yazdığı Haziran 1926 tarihli raporda sağ asli duvarın tamir edilmesi gerektiğini yetkililere bildirmiştir¹⁷⁶. Şehre elektrik sağlayan tesis kanalındaki arızanın giderilmesi için işbirliğine gidildiği de kayıtlardan anlaşılmaktadır¹⁷⁷.

1.5. İstifa eden görevlinin yerine yeni birinin bulunması

Azmi Milli T.A.Ş.'nin Boğaz Mevkii'ndeki elektrik işleri görevlilerinden Lankoviç isimli Macar usta'nın istifası¹⁷⁸ ile şirket sıkıntı yaşamak zorunda kalmıştır¹⁷⁹. AEG firması, olaydan haberdar olduktan sonra¹⁸⁰, Siemens'te montörlük yapmış, kendi şirketlerinde

Memleketimizde elektrik ceryanından istifade edenlerin adedi seneden seneye artmakta ve bu enerjinin her hususta istimali taammüm etmesiyle birlikte elektrik çarpmaları, yakmaları, yangın ve ölüm hadiseleri de çoğalmaktadır. Amme müesseselerinin muntazam çalışması ve bilhassa halkın emniyet ve selametini ihlal etmesi gibi hususların temini bu işlerle tavzif edilmiş olanlara terettüp ettiği kadar halkımızın alakasıyla da mümkün görülmektedir. Birçok kazalar bunlara maruz kalanların elektrik tehlikesinin mevcut olduğunu ve kazaların ne suretle vuku bulunduğunun bilmemelerinden ileri gelmektedir. Diğer taraftan elektriğin büyük faydalarına mukabil tehlikesini bir heyula şeklinde tanıtmak da doğru değildi. Halkı tehlikenin mevcudiyetinden şuurlu bir şekilde ikaz etmek ve kazalara sebebiyet veren vir takım tedbirsizlikleri canlı levhalarla tebarüz ettirerek mümkün merteye kazaların önünü almak ve kaza vukuunda alınması lazım gelen asli tedbirleri ve müracaat olunacak tedavi usullerinin halka bildirmek lüzumlu görülmüş ve bu maksatla vekâletimizce bir tablo ile buna ait broşür ihzar ve tab ettirilmiştir. (maalesef bahsedilen broşürün örneğini arşivde bulamadık)

Vilayetimize merbut ve elektrik mevcut olan şehir kasaba ve köylerdeki bilimum mekteplere, halk evlerine, Polis ve Jandarma Karakollarına, elektrik santrallerine, fabrikalara, köy odalarına velhasıl halkın dikkat nazarını ve ikazını celbetmek için lüzumlu görülecek sair mahallere tevzi ve talik edilmek üzere nüsha resimli tablo ve broşür vilayetimize gönderilmiştir. Bunların azami itina ile dağıtılmasının ve mekteplerde öğretmenler ve halk evlerinde alakadarlar tarafından talebe ve halka izah edilmesinin temini ve bu sayede her sene elektrik kazalarından ölen birkaç vatandaşın hayatını kurtarmak mümkün olacağı düşünülmüş ve bu tebliğimize hususi bir ehemmiyet verilmesini dilerim.

¹⁷⁵ Aksaray Vilayet Gazetesi, Nr: 108 (31 Ekim 1928)

¹⁷⁶ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.

¹⁷⁷ 20/10/1929 tarihinde Aksaray Azmi Milli Müdür Vekili'nin valiliğe hitaben yazmış olduğu belgeyi (dilekçeyi) aynen aktarıyoruz:

Huzur-ı ali vilayetpenahiye

Şirketimizin elektrik kanalındaki muhtaç tamir mahallin şu sırada yapılamadığı takdirde şehir tenviratında icra kılınamayacağı anlaşıldığından gerek şehir tenviratına ve gerek dakik fabrikasının faaliyetine hâlel gelmemek için muhtaç olduğumuz beş adet el arabasının üç-dört gün için şirketimiz emrine muvakkaten verilmesi zımında nafla baş mühendisliğine emru havalesini arz ve istirham eylerim efendim. Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.

¹⁷⁸ Macar Usta Lankoviç, haziran / 1929 maaşının gecikmesi ve İstanbul yolculuğundaki harcırahı alamadığından istifa etmiştir. Azmi Milli T.A.Ş. yetkililerinin açıklamasında ise istifasını en az bir ay önce bildirmek zorundadır. Ayrıca, Macar Usta, şirkete ait bir otomobilin manyetosunu alarak gitmiştir. Yine, şirketin inşaat zamanında alınan büyük bir çadırı kendi otomobiline tente çadırı yapmış, şirketin bazı emvalini de kendi zimmetine geçirmiştir. Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.

¹⁷⁹ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.

¹⁸⁰ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.

çalışan, Alman asıllı Türk tabiiyetinden Philip Bahman¹⁸¹ isimli ustayı tavsiye etmiştir. İsmi geçen usta AEG tarafından elektrik teknolojisindeki gelişmeleri ihtiva eden reklam malzemeleri ve kataloglarla Aksaray'a gönderilmiştir¹⁸².

1952 senesinde Aksaray'ın elektrik abonelerinin çoğalmasıyla, inkişaf eden sanayinin ihtiyacını karşılamak için hidro-elektrik santraline 160 kwh'lık bir turbin daha ilave edilmiştir. Böylece üretim 360 kwh'ye yükseltilmiştir¹⁸³.

1957 yılında hissedarların vermiş olduğu karar neticesinde 65 ton/gün kapasiteli yeni bir un fabrikası açılması kararlaştırılmıştır. Bu fabrikayı çalıştıracak 450 kwh'lık bir dizel santral¹⁸⁴ kurulmasına karar verilmiştir¹⁸⁵. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin aracılığı ile İngiliz Symon firması ile anlaşma sağlanmış, inşaat ve montaj çalışmaları 1960 yılında tamamlanarak üretime geçmiştir¹⁸⁶. Böylece 1960 yılında un üretimi 95 ton/gün, elektrik üretimi de 810 kwh'ye ulaşmıştır¹⁸⁷. Henry Symon tarafından montajı yapılan bu yeni fabrika, 1995 tarihinde yenileme ile birlikte üretimini 113 ton/gün'e çıkarmıştır¹⁸⁸.

Un üretimi artmasına rağmen, şirketin elektrik üretiminden bir süre¹⁸⁹ zarar ettiği raporlardan anlaşılmaktadır. 1962 yılında Sanayi Bakanlığı'nca hazırlanan elektrik tarifeleri talimatnamesinin 1/3/1961 tarihinden itibaren uygulanmasıyla işletme zarardan kurtulmuştur¹⁹⁰.

¹⁸¹ Philip Bahman'ın şartları şunlardır:

Madde 1- 200 lira aylık, ikametgah ve tenvirat meccanen. Aylık her ayın birinde ve onbeşinde tediye edilmelidir.

Madde 2- seyahat masarifi ayrıca tediye edilmelidir.

Madde 3- icabı takdirinde doktor ve ilaç ücretini şirketiniz deruhte edecektir. **Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.**

¹⁸² AEG tarafından İstanbul-Beyoğlu'ndan 12 Ağustos 1929 tarihinde Azmi Milli T.A.Ş.'ne gönderdiği mektup.

Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.

¹⁸³ Azmi Milli T.A.Ş. Muhasebe Müdürü M. Hazım Şişman'nın 8.1.1964 tarihli raporu.

¹⁸⁴ 02.07.1969 ve 04.04.1974 tarihli **Milliyet Gazetesi**'ndeki ilanlara göre, Azmi Milli T.A.Ş. verdiği ilanda yıpranan iki adet dizel elektrojen grubu satmak istemektedir. Alıcının çıkmadığını 11.11.1978 tarihinde yine **Milliyet Gazetesi**'ne verilen ilandan öğrenmekteyiz.

¹⁸⁵ Azmi Milli T.A.Ş. Muhasebe Müdürü M. Hazım Şişman'nın 8.1.1964 tarihli raporu.

¹⁸⁶ Azmi Milli T.A.Ş. **1994 Yılı Raporu**, s.1.

¹⁸⁷ Azmi Milli T.A.Ş. Fabrika Müdürü Şevki Terlemez'in 1999 yılına ait raporu.; Azmi Milli T.A.Ş. Genel Müdürü Halil Sönmez'in 1999 yılına ait raporu.

¹⁸⁸ Azmi Milli T.A.Ş. Fabrika Müdürü Şevki Terlemez'in 1999 yılına ait raporu.; Azmi Milli T.A.Ş. Genel Müdürü Halil Sönmez'in 1999 yılına ait raporu.

¹⁸⁹ 1959 yılına ait kar-zarar bilançosundaki ifade aynen şudur: Bu işletme, sabık senelerde de olduğu gibi, 1959 yılında da zararla kapanmıştır. Azmi Milli T.A.Ş., **1959 Raporu**, s.6.; zarar 1960 ve 1961 yıllarında da devam etmiştir.

¹⁹⁰ Azmi Milli T.A.Ş., **1962 Raporu**, s.7.

Azmi Milli T.A.Ş. elektrik dağıtımında kurumsallaşmasını bilmiş bir şirket olmuştur¹⁹¹ ama bu süreçte epeyce sıkıntı çekildiği o günleri yaşayanların ve gazetelerin sayfalarından öğrenilmektedir¹⁹².

1.6. Nevşehir'in Aksaray'dan Elektrik Talebi:

Muhterem Aksaraylılar'a

“Tarih kadimi parlak, kıymet ve istidat tabiyesi pek feyizli iken Osmanlı devrinde bilvücu ihmal edilmiş olan Aksaray'ın devri cumhuriyetimizin bahşettiği fiyuzat ve inkışaf sayesinde birdenbire nura müstağrak olması ve bunları ilk meş'a'(duyulan) ve maddeten hayatı demek olan un fabrikasının sürat-ı berkiye ile vücuda gelmesi Aksarayın pek yakın bir istikbalde istidat fitratıyla mütenasip bir darü'l-saade halini iktisap edeceğine delil aleni ve katidir. Binaenaleyh resm-i küşad gününden şeref müşahadesiyle müşerref olduğumuz bu pek muhteşem asar-ı aliyeyi yaratmakta başta mebus muhterem Vehbi Beyefendi'nin pek kudretli ve kıymetli delaleti ve Vali Ziya Beyefendi'nin de yılmaz sa'i (çalışması) ve gayreti pek yüksek azm-i milliniz semeresi olarak göstermeğe muvaffak olduğunuz iş bu harikadan dolayı en har ve samimi tebriklerimizi arz ve takdim ederken, bunun bizim gibi komşularınız için şayan-ı emsal bir numune-i fevkalade teşkil etmesi ve istihsal eylediğiniz elektrik kudretinden Nevşehirimiz'in de istifadesine latif müsaade buyuracakları vaadinde bulunulması itibariyle namütenahi fahr ve şükran işe memleketimize avdet eyliyoruz. Arz-ı veda ile beraber daima bu misalli muvaffakiyetlerinizi temenni eder, tekrarıyla yüksek hürmetlerimizi takdim ile kesb-i şeref eyleriz muhterem kardeşlerimiz.”¹⁹³”

Nevşehir heyeti namına
Erkan-ı Harbiye Mirlivalığı'ndan
Mütekait Ahmet Hakkı

¹⁹¹ Azmi Milli T.A.Ş, **Işık ve Ev İhtiyaçları ile Sınâî Tatbikatta Kullanılan ve Sayıcı İle Ölçülen Elektrik Kuvvetinin Genel Şartları**, Gayret Matbaası, İstanbul, 1949.

¹⁹² 1960'lı ve 70'li yıllarda çıkan tek gazete Hasandağı'dır. Elektrik fiyatlarının yüksek olması ve arızaların çok olmasından şikâyet eden Aksaraylıların tercümanı olmaya çalışan gazetede bir haberde şöyle denilmektedir:

Elektrikler Halkımızı Sinir Küpü yaptı

“Şehrimiz elektrik şebekesinin bir günde beş-on defa arıza yapması ve cereyanın voltaj düşüklüğü çekilmez bir hal aldı. Çamaşır makinaları, buzdolapları, radyo vs. elektrikli aletlerin çoğunun bozulduğu yer Aksaray olmuştur. Bir yüzünün sakalını alıp, diğer tarafı sakallı olanlar ve çamaşırı ortada kalan hanımlar adeta sinir küpü olmuştur. İki yıllık şehir şebekesi hurdaya dönmüştür.” **Hasandağı Gazetesi**, Yıl. 6, S.1725, 25 Mart 1972. Elektrikle alakalı sorunların olduğu İller Bankasına iletilmiş ve yardım talebinde bulunulmuştur. Bkz. **Hasandağı Gazetesi**, Yıl. 3, S.857, 03 Mayıs 1969. Elektrik fiyatlarının azalması hakkındaki talepler için bkz. **Hasandağı Gazetesi**, Yıl. 3, S.651, 31 Ağustos 1968.

¹⁹³ **Aksaray Vilayet Gazetesi**, Nr: 9 (15 Aralık 1926)

“Elektrik ve Nevşehir” makalesinde, Aksaraylılar ile Nevşehirliilerin münasebet ve muhabbetlerine atıfta bulunarak şöyle deniyordu:

“Aksaray dün feyizli toprağı mebzul ve nefis mevad gadaviyesi velud ve geniş saha iktisadiyesiyle Nevşehirli kardeşlerimize geniş bir sahne-i faaliyet servetlerine mühim bir mebdde teşkil etmekte olduğı gibi bugün ve yarın da inkişaf ticari ve sanayilerinin menbai fiyuzatı olacaktır.

Evet, Nevşehir bizim komşumuz değil, mahallemiz... hemşerilerimiz değil, kardeşlerimizdir. Çarşımızda şöyle bir gezdirirsek; manifaturacı, bakkal, aşçı, kahveci, kınduracı, terzi birçok Nevşehirli göreçeğimiz gibi aynı kaynaşma diğer birçok noktalarda manzaramız olabilir. Pazarımızda köylümüz, memurlarımız arasında yerlimiz kadar Nevşehirli gördüğümüz gibi birçok ailemizin de Nevşehirle tesis sahriyet etmiş olduğuna da şahit oluruz. Karlar, fırtınalar Nevşehir esnaflarının pazarımıza gelmelerine, bize nefis meyvalar getirip, ihtiyaçlarının da buradan tedarikine mani olmuyor.

Nevşehir sermayedarlarının birçokları Aksaray kabiliyet iktisadiyesinden iktidaf ettikleri feyizle ticaretlerine inkişaf vermektedirler. Kim ne derse desin, bu iki şehir derinleşen kesb samimiyet eden bir makarenetle gün geçtikçe biraz daha yekdiğerine yaklaşmaktadır. Dakik fabrikamızın resm-i küşadı vesilesiyle vilayetimizi teşrif eden heyeti muhteremeden ihsan bey ismindeki gencin fabrikamız önündeki hitabesi Nevşehirliilerin hissiyatlarına çok iyi tercüman olmuştur. Mütekaid Mirliya Hakkı Paşa'nın heyet namına teşekkürü tazmin eden ve gazetemizde avulat intişar eden veda namesinde meşariyle bu makalemizde temas etmek istediğimiz hayatı bir noktaya işaret etmişlerdi. Elektrik...?.. Aksaray feyzi cumhuriyetten aldığı ilham ile atıl geçen senelerin zararlarını telafiye bize saadet ve servet vat eden toprağıımızdan, suyumuzdan, dağıımızdan, taşıımızdan azami istifade ederek bir sanat şehri olmağa azmetmiştir.

Üç dört seneden beri ümran, iktisad, maarif sahalarında gösterdiği meşkûr faaliyet bu azme bir misal. Gecemizi gündüz yapan elektrik şüphesiz ki bir beşerat muvaffakiyet. Kendi sermayemizle müteşekkil Halk İktisat Bankamız da canlı bir delil teşkil ediyor.

Mübeccel cumhuriyetimizin fabrikamıza vüs'at iştirakı, Ziraat Bankası'nın şube haline ifrağı vilayetimizi şimendiferle Anadolu-Bağdat yoluna rabt etmek tasavvuru ve hala inşa edeceğimizi mensucat fabrikasına tahsis edilecek sermayenin bir misli ile iştirak etmek üzere Azm-i Milli'nin bidayet tesisindeki vaadi Aksarayımızın mütekaif(?) bir merkez-i iktisat olacağına beraat istihlaldir.

Binaenaleyh vasıl olduğumuz netice şudur ki; Aksaray Türkiye'nin müterakki bir şehri olmağa kendini namzet kılmış ve ilk hatveyi (adımı) atmıştır.

Bu nurdan, bu istikbalden Nevşehir'in istifade etmeyi düşünmesi, onların pek açık bir hakları olduğu kadar Aksaraylıların da memnuniyetle karşılayacakları bir iştir. Hakkı Paşa'nın memleketi namına vuku bulan temennisi yani boğazdaki elektrik kuvvetinin oraya şerareler saçmaya başlaması arzusu tahkik ettiği gün Nevşehir iktisadiyatında mahsus bir tekâmül görmeye başlayarak ve elektrik telleri servetimizi, ictimaiyetimizi yek diğerine fena bulmaz bağlar ile rabt eder bir habl(ip, urgan) metin ve saadet olacaktır.

Tabiat Aksaray'a enamını ibzal ederken maalesef aynı semahatı Nevşehir'e göstermemiştir. Fakat oranın çalışkan, yılmak bilmeyen evladı toprağı gizlemek isteyen kayayı fırlatarak yerine bir meyve, bir bağ çubuğu dikmeyi ihmal etmemiştir.

Kuvve-i namiyedeki nakısanın ikmali için köylerimizden kilometrelerce uzak yerlerden merkepler ile gübre nakletmeye üşenmemiştir. Beşeriyete muti' ve her şekli iktisabe müsait tükenmez bir kuvvet olan elektirkten Nevşehir şüphesiz müstağni kalamayacak medeniyete yol vereb bu icazkar kudrete ağışunu derin bir ihtiyaçla açacaktır. Bu kuvvetin tasrif ettireceğı kollar aise Aksaray geniş ve çok semih bir faaliyet sahnesidir. Hayat fışkıran toprağıımız mahsulât-ı arziyenin her cinsini yetiştirebilen aramız işleyecek el istiyor. İhtiyacat-ı umumiyenin çok mühimlerine tekabül edebilecek mevad istidaiyemiz beşeriyete nafia olabilecek şekli iktisap etmek için fabrikalar kadar da düşünen dimağlara, çalışkan kollara ağışunu açmış bekliyor.

Erimiş bir gümüş manzarasıyla şehrimizin ikiye bölerek tuz gölüne müntehi olan Uluirmak'ımız kendisinden azami istifadeyi temin edemeyen komşularını bazen coşkun tuğyanlarıyla uyandırmak, kıymetini bildirmek istiyor. Uyuyan ve uyanan her komşusuna sayı mütemadiyi ilham için ninniler söylüyor. Boş kalan geniş ovaya tahsiriyeti ıstırap için yatağından kıvrılarak hayat verici o benliğini altın toprağa gömmek istiyor.

Memleketimizin insanı cezb eden şairane hayallere sürükleyen servet dolu kabiliyetini izahattan duyacağımız tesirlerle tev'em-i telzi şimdilik unutarak maksadımıza uddet edelim. Nevşehir'in elektrik kuvvetimizden istifade etmesi için faaliyete geçmek saati artık hulûl etmiştir.

Aksaray kendisi gibi daha birçok şehirlerin tenviratını temin, fabrikalarını tahrik meyanelerinde vesait nakliyyeyi car edebilecek bir kuvveti çok ucuz istihsal edebilecek bir vaziyettedir. Mücavir kasabalarımız bu hususa sarf edecekleri maddeyi nısf mukabilinde maksutlarına vasıl olabilecekler. Çalışkan Nevşehirililerden temennimiz bu hayati arzularını

tatmininde istical etmek suretiyle kendi istifadelerine sayı oldukları kadar ki; komşu kaza vilayetlerimize de numune olmalarıdır¹⁹⁴.

1.7. Elektrikle Gazın Mukayesesi

“İşitiyoruz ki; aziz ve muktesit komşumuz Nevşehirli buranın elektrik tesisatından istifade etmek emelindeler. Kıymetli mebusları ata bey efendi ile bu konuyu istişare edeceklermiş. Ata Bey¹⁹⁵ hayat-ı idare ve teşriyelerinde daima muvafık olmuş kıymetli bir şahsiyettir. Kendilerinin elektrik konusunda da muvafık olacağına inancımız kavidir. Biz de elektrikle gaz hakkında bir mukayese buyurmak istiyoruz. Acaba gaz mı ucuzdur, elektrik mi? Elektrik başka bir şeyle mukayese edilecek olursa gram vat, kilogram ise kilovattır. Şu halde bin vat, bin kilovat’tır. Daha vazıh anlaşılması için ışık ile kıyas edersek büyük mumluk bir saatte yanması key fiyatına bir kilovat derler. Mahumdur ki, beş numaralı gaz lambaları ışık verme hususunda beş muma muadildir. Demek oluyor ki; iki yüz lambalık bir saatte yansımanın vereceği ışık elektrik sarfiyatında bir kilovatına mukabildir. Bir kilo gazı iki yüz lambaya taksim etsek ve bunları hep birden bunları yaksak ancak beş defalık zaman zarfında ziyadar olabiliriz. Hâlbuki elektrik bu ziyayı bize altmış defada verir. Açıktır ki gazın on iki misli fazladır. Kıymet hususuna gelince senelik muhtelif zamanlardaki kıymetine nazaran Nevşehir’de gazın kilosu elli kuruştan aşağı düşmez. Hâlbuki Aksaray Vilayeti İdare-i Hususiyesi’yle müştereken aldıkları elektriğin kilovatı on kuruştur¹⁹⁶. ”

Nevşehir çok istediği elektriğe ancak 1937 yılında¹⁹⁷, Niğde’den önce kavuşabilmiştir¹⁹⁸.

2. UN FABRİKASI

2.1. Buğday ve un sektörünün tarihi gelişimi:

Buğdayın¹⁹⁹, tarihin eski devirlerinden beri insan gıdası olarak önemli bir yeri vardır. Yapılan incelemelerde, neolitik dönemde buğday ve arpanın dövülerek ve savrularak

¹⁹⁴ Aksaray Vilayet Gazetesi, Nr: 15 (26 Ocak 1927)

¹⁹⁵ 1882 Nevşehir doğumlu. Mehmet Hilmi ve Şerife’nin çocuğu olan Ata Bey (Ataullah Bey), Osmanlı Meclis-i Mebusan IV. Dönemde Niğde Mebusu, Ürgüp Karaağaç, Aziziye ve Karaman’da kaymakamlık, Sivas’ta mektupçuluk, Yozgat ve Maraş’ta mutasarrıflık, Divanı Riyaset katibi, Dahiliye Encümeni Reisi, 2.ve 3. İcra Vekilleri Heyeti Dahiliye Vekili olarak görev yapmış etkin bir insandır. Fransızca bilen Ata bey 01.01.1931 yılında vefat etmiştir. (TBMM Albüm, s.52.)

¹⁹⁶ Aksaray Vilayet Gazetesi, Nr:39 (13 Temmuz 1927)

¹⁹⁷ İnceler, Hükümet Programlarına Göre Niğde Vilayeti 1923-1950, s.292

¹⁹⁸ Niğde Gazetesi’ndeki “Nevşehir elektriğe kavuşuyor, darısı Niğde’imize” başlıklı haberden öğrendiğimize göre, Niğde 24 Mart 1938 tarihinde elektriğe kavuşabilmiştir. İnceler, Hükümet Programlarına Göre Niğde Vilayeti 1923-1950.s.292.

¹⁹⁹ Buğdaylar, botanik yapıya göre sınıfa ayrılır:

1-triticum aestivum (ekmeklik buğday)

2-triticum durum (makarnalık buğday)

kapçıklarından ayrılması ve un haline getirilmesinin, dibek içinde yapıldığı bulunmuştur²⁰⁰. Fakat yaygın uygulama tahılların fincan tabağı ya da eyer biçimli taş üzerinde yuvarlak çörek ya da sosis biçimli bir sürtme taşı ile ufalandığıdır. Bu tür el değirmenlerinin sert taştan yapılması gerektiği ve aksi durumda undan yapılan yiyeceğin içinde un kadar kum bulunacağı neolitik dönemde ortaya konmuştur²⁰¹.

Buğday, önceleri taş havanlar sayesinde dövülerek un haline getirilip, değişik mamullere çevrilerek tüketilmiştir. El ile çevrilen taşlar arasında ezilerek un haline getirilmesinin ardından insan, hayvan ve su gücünü kullanarak döndürülen büyük taşlar arasında ezilmesi yoluyla daha randımanlı bir un üretimine geçilmiştir.

Strabon'dan öğrendiğimize göre M.Ö.1. yüzyılın sonunda Tokat civarında su değirmenleri kullanıldı. Peygamber efendimiz Muhammed Mustafa'nın (S.A.V.) altta sabit üstte ise dönen bir taştan oluşan, kol gücüyle hareket eden bir mekanizmayı kullandığını hadis ve siyer kitaplarından öğreniyoruz. Sonrasında ise İslam dünyasında değirmencilik epeyce gelişti Osmanlı döneminin değirmencilikini ise tahrir defterleri haber vermektedir. Değirmen sayıları ve kapasiteleri (taş adedi gibi) asiya (su değirmeni) adı altında kaydedilmiştir²⁰²..

XIX. yüzyılın ortalarında Macarlar tarafından bugünkü modern değirmenlerin esasını teşkil eden valsler arasında öğütme tekniği geliştirilmiştir. Valslerin icadından sonra, un elde edilmesi sanayi şekline dönüşmüş ve hızla gelişerek 1000 ton/gün üzerinde buğday öğütebilecek kapasitede modern fabrikalar kurulmuştur. Son olarak elektronik ve bilgisayar un sanayine girmiş; üretim, kumanda odalarındaki monitörler yardımı ve elektronik kumandayla yapılmaya başlanmıştır²⁰³.

Türkiye'de ilk un fabrikası, II. Abdülhamid döneminde İstanbul-Ayvansaray'da 1885 yılında faaliyete geçmiştir²⁰⁴. Cumhuriyetin ilanından sonra ilk kez Aksaray'da kurulan un fabrikası, insanların her zaman muhtaç olduğu ve Cumhuriyet Türkiye'si'nin üretimine öncelik verdiği üç beyazdan birini, yani unu üretecekti.

3-triticum compactum (topbaş veya bisküvilik buğday)

Ayrıca buğdaylar sertlik, tane ve rengi ve ekiliş durumuna göre de sınıflandırılır:

Tane sertliğine göre (sert buğday, yarı sert buğday, yumuşak buğday)

Tane rengine göre (kırmızı buğday ve beyaz buğday)

Ekilişlerine göre (yazlık buğday, kışlık buğday) **2009 Yılı Hububat Raporu**, TMO, Ankara 2010

²⁰⁰ Aksaray'ın Gülağaç İlçesi, Kızılkaya Köyü'nde bulunan ve milattan önce 8500 yıl öncesine tarihlenen Aşıklı Höyük'te yapılan arkeolojik kazılarda sert taştan bir dibek ve tahılı kırmak için silindirik bir taş bulunmuştur. Daha fazla bilgi ve görsel için bkz: www.asiklihyuk.org

²⁰¹ Erkan Aktaş, **Türkiye'de Un Sanayi Sektörünün Analizi**, Çukurova üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2000, s.25.

²⁰² Mustafa Fırat GÜL, "Azimli Bir Şehrin İmzası: Azmi Milli", **Ayrıntı**, S.4, Kasım 2010, Aksaray, s.45-47.

²⁰³ E. Aktaş, **Un Sektörünün Analizi**, s.26.

²⁰⁴ www.msxlab.org; M.Fırat GÜL, **Azmi Milli**, s..46.

2.2. Un Fabrikası Açılmadan Önce Aksaray’da Tahıl Kırma ve Değirmencilik

İç Anadolu’da önemli bir ticaret ve hububat merkezi²⁰⁵ olan Aksaray’ın buğday deposu, öncekilerin ifadesiyle zahire ambarı olduğu tüm Türkiye’ce bilinmektedir²⁰⁶. Üretilen bu kaliteli buğdayların kırıldığı, un haline getirildiği önemli merkezlerden birisi de yine Aksaray’dır. Nehir yönünden şanslı olan Aksaray’da un fabrikası açılmadan önce Mektupçu Hilmi’ye göre 111²⁰⁷; Atina Küçük Asya Araştırma Enstitüsü araştırmacılarından Eleni Karaca’ya göre ise 116 değirmen bulunmaktaydı²⁰⁸. Azmi Milli T.A.Ş.’nin un fabrikası faaliyete geçince bazı değirmenciler müşterilerini bu son sistemle çalışan fabrikaya kaptırmamak için farklı propaganda yolu denemişlerdir. Mesela değirmenciler tarafından müşterileri etkilemek için sık kullanılan "*sakın ola Azmi Milli'deki ateş değirmeninde un yaptırmanın, özünü alır buğdayın! Kara değirmenin unu bir başka ve hele ustasına düşerse bir de!...*"²⁰⁹ propagandası en bilinenleridir.

Buğday başta olmak üzere tahılın merkezlerinden birisi olan Aksaray’da ürünlerin sergilenmesi, alınıp-satılması da ayrı bir önem arz etmektedir. Emekli öğretmen ve gazeteci olan Mahir Südemen’in buğday ticareti yapanlar ve buğday pazarı hakkında anlattıklarına dikkat kesilmekte fayda vardır:

“Buğday ambarı denilen Aksaray’da Ulucami önü buğday pazarıydı. Elli yıl evvel Ulucami önündeki buğday pazarında iki elin parmağını geçmezdi tüccar sayısı. Kantarcı’nın Hüseyin Efendi, Nevşehirli Kara Ali Ağa, Cabir Toksan, Asaf Kartkan, Kanlıklışlalı Osman Özkanlı, Coğlakı’dan İdris Şener, Kergi’den Necip Ağa, Zafer’den Kayış’ın Hakkı, Zincirli’den Kel Galip, Ermeni Miran ve Diran, Hashas’tan Kasımoğlu sayılı buğday tüccarıydı. Aksaray’ın bir nahiyesi olan Ortaköy İlçesi ve köylerinden gece-gündüz yol tepip iki tekerlekli kağnılarla ve deve katarlarıyla buğday taşınırdı pazaryerine ve haftalarca bekleyen olurdu; alın teri mahsulünü iki kuruş fazlaya satmak için. Azm-i Milli Un Fabrikası başta gelen müşteri idi. Zamanın fabrika müdürü Mehmet Özat’a yetki verip buğday aldırırdı fabrika. Yüzlerce at ve öküz arabası, binlerce merkep ve deve sırtlarında her hafta

²⁰⁵ Dursun Gök, **İkinci Büyük Millet Meclisi Dönemi (1923–1927)**, Konya 2002, s.340. Faik Üstün, **Niğde 1938**, Basım yeri yok, Niğde 1938. s.89.

²⁰⁶ Selahattin Çoruh, “Turizm Bakımından Aksaray”, **Hasandağı**, S.11, (Ocak 1952), s.3,17.Hami Perek, “Aksaray’ın İktisadi Durumu”, **Hasandağı**, S.7-8, s.18-19.; Bozis, **Kapadokya**, s.14. Vatan Gazetesi’nin 1953 yılında yayımlanan, **Vatan Memleket ilaveleri** 2. cilt Niğde İlavesi’nde Vilayet olduğu devirlere hasret kaza: Aksaray başlığı altında şehrin iktisadi ve zirai hayatı hakkında epeyce bilgi vermektedir. Erdal Berksoy, **Amanın Dostlar**, 8 Mayıs 1967 (Aksaray’da İl Halk Kütüphanesi’nde tek nüshası bulunan bu gazete, Aksaray Kadınları Yardımlaşma Derneği’nin Ankara Mithatpaşa Cad. no:59/8 adresindeki faaliyetlerinin bir ürünüdür. Gazete, isminin hemen yanına bir parantez açarak “gayemiz yarenlik olsun” yazmıştır.

²⁰⁷ Hilmi, **Aksaray Tarihçesi**, s.38.

²⁰⁸ Bozis, **Kapadokya**, s.14.

²⁰⁹ A. Yavuz, **Aksaray Etnografyası**, s.357.

pazaryerine elde dokuma yüz ve iki yüz kiloluk haral denilen yün çuvallarla taşınan buğdaylar ve sahipleri öyle bir sefil olurdu ki, yürekler acıydı.

Ayağında yarım çarık, başında bezden sarık köylü kardeşler Ulu Cami önündeki düz araziye çuval çuval buğdayını kağınlardan indirirdi. Öküzlerini de hana kapatırdı. Tüccar öldü parasına alırdı ürünü. Azmi Milli Un Fabrikası adına buğday alan boynu eğri rahmetli Mehmet Özot'un peşinde "ağa benim de buğdayımı al" diye rica ederdi çiftçiler. Üç-beş gün satamadığı buğday çuvalları yanında gecelerdi vatandaş.²¹⁰

Bir ara buğday pazarı olarak –başka yer kalmamış gibi- Zinciriye Medresesi'nin yıktırılması bile gündeme gelmişti²¹¹. Azmi Milli T.A.Ş. un fabrikasının hemen karşısında olması nedeniyle açıklanamayacak bu girişimin elbette sebebi tarih düşmanlığı ve şuursuzluktur²¹².

2.3. Un Fabrikasının Açılışı:

Azmi Mili Türk Anonim Şirketi ismiyle 3.8.340 (1924) tarihinde²¹³ kurulmasına onay verilen şirketin un fabrikası, bir Cumhuriyet Bayramı günü 29 Ekim 1926 tarihinde²¹⁴ açılması planlanmış olmasına rağmen, gecikmeli olarak 13 Kanunı Evvel 1926'da coşkulu bir törenle açılmıştır²¹⁵. 1926 senesi yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti açısından fevkalade önemli gelişmelerin olduğu bir senedir²¹⁶. Özellikle savaşlardan dolayı yoksun, yoksul düşen halkın iktisadi yönden ilerleme karşısında rahatladığını, umutlandığını, moralinin yükseldiğini

²¹⁰ Mahir Südemen'le 03.09.2010'da yapılan görüşme.

²¹¹ M.S. Karaca, "**Aksaray'ın Tarihi Eserleri**", s28.

²¹² Aynı yazıda, Aksaray'ın sembollerinden olan Eğri Minare'nin belediye meclis üyelerinden birisinin, evinin üzerine yıkılma ihtimali bahane edilerek yıktırılmak istendiği yazılmaktadır. Çok şükür ki; aklı başında, şuuru yerinde, omurgalı ve inançlı yetkililer ve vatandaşlarca bu saçma istek heveslinin kursağında kalmıştır.

²¹³ **Nizamname-i Dahilisidir**, s.16.

²¹⁴ 27 Ekim 1926 tarihinde yayınlanan vilayet gazetesi'ndeki haberde şöyle denilmektedir: dakik fabrikası işlemesi merasimi cumhuriyet bayramında yapılacağı anlaşılmıştır. Fabrikanın bir an evvel ikmaline, geceli-gündüzlü mesai ibraz buyuran Azm-i Milli Şirketi Heyet-i İdare reisi alisi muhterem mebusumuz Vehbi Bey Efendi'ye çok teşekkürler ederiz. **Aksaray Vilayet Gazetesi**, Nr: 2 (27 Ekim 1926)

²¹⁵ 13 Kanunı Evvel 1926 tarihindeki açılışta AEG firması tarafından çekilen fotoğraflardan anlaşıldığına göre, açılışa çok büyük bir katılım olmuş, fabrikanın giriş kısmı gelinlik kız gibi süslenmiş, kurbanlar kesilmiştir.

²¹⁶ 1926 yılında yaşanan bazı gelişmeleri sıralayacak olursak:

22 Nisan'da Borçlar Kanunu kabul edildi

29 Mayıs'ta Türk Ticaret Kanunu kabul edildi.

11 Eylül'de Ankara'da Otomatik Telefon Santrali işletmeye açıldı.

6 Ekim'de Kayseri Uçak Fabrikası açıldı.

26 Kasım'da Alpulu Şeker Fabrikası açıldı. Anadolu Ajansı (AA), **Türkiye'nin 90 Yılı (1919-2009)**, Ankara 2010, s.44-46. yine aynı yıl, 17 Aralık'ta Uşak Şeker Fabrikası açıldı. Mehmet Karayaman, **Nuri Şeker ve Uşak Şeker Fabrikası'nın Kuruluşu**, Uşak Akademi Kitabevi, Uşak 2010.

tahmin etmek hiç de zor olmasa gerektir. Azmi Milli T.A.Ş. tespit edebildiğimiz kadarıyla cumhuriyetin ilk un fabrikasıdır²¹⁷.

Şehir merkezinde, Zinciriye Medresesi karşısında muntazam kesme taştan dört (4) katlı, dikdörtgen planlı olarak inşa edilen²¹⁸ 23 metre yüksekliğindeki²¹⁹ binada Türkler ve Almanlar çalışmıştır²²⁰.

Aksaray Vilayet Gazetesi, 15 Kanunı Evvel (Aralık) 1926 tarihindeki, 9 numaralı nüshasında faaliyete geçen un fabrikasını ve Aksaray'ın gecesini-gündüze çeviren elektrik enerjisini "Aksaray'ın İki Gözü" başlığıyla birinci sayfasında şöyle anlatmaktadır:

"İnsanlar ne garip ilhamların müzahir tecellisidir. Çok defalar akşamüstleri Aksaray'a girdikçe arkasındaki tepeliklerle, evlerini göstermeyecek kadar bol olan kavaklarıyla ortasından geçen ovaya muhtelif arklara ayrılan Ulu Irmak'ıyla kasabanın uzaktan bir gösterişi vardır ki; bu görünüşe her vakit hayran olur kalırdım.

Bilmem vatanımın ücra kalmış bir kısmının asırlar terakkisinden mahrum olduğundan mıdır nedir? Alakalı bir şefkat ve muhabbetle öteden beri Aksaray'ın bu düşünceli halini tekmil yüzüne ince ince örmeli saçları dağılmış, yastığına yaslanmış beyaz sırmalı kuşağından öne doğru serpilmiş saçaklarını uzun emellerle seyre dalmış ağır başlı dilber bir köylü kızına benzetir ve arzularını tetkik için hiç olmazsa mutlaka şairane olacağını te'hil ettiğim gözlerinin olsun görünmediğine telhifler eder dururdum.

²¹⁷ Cumhuriyetin en eski fabrikalarından birisi de Çankırı'da açılmış olan fabrikadır ama bu fabrika 1928'de faaliyete geçmiştir. İsmail Zinciroğlu tarafından 1924 yılında Macar Makine Mühendisi Jozsef Lengyel Çankırı'ya davet edilmiştir. Ancak bu fabrika 1928'de ancak açılabilmiştir. İnternet ortamı başta olmak üzere cumhuriyetin en eski un fabrikası olarak bu fabrika gösterilmektedir. Halbuki bu yanlışlıktır. Bu yanlış bilgi İTO yayınlarından çıkan Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Endüstriyel Mirasımız isimli eserde de tekrarlanmıştır. Sayfa 170'de "Türkiye'nin en eski betonarme Un Fabrikası 1928" başlıklı yazıda, Azmi Milli T.A.Ş.'e ait olan tarihi un fabrikasının fotosu konularak Çankırı anlatılmıştır. Kitabın yazarı Mustafa Bozdemir'e ulaştım. Konu ile alakalı doğru bilgileri kendisine ulaştırdım. Yeni baskıda hatayı tekrar etmemeleri, Aksaray'ın hakkını teslim etmeleri elbette hem şehrimiz hem de bilim dünyası adına mühimdir. Bozdemir, **Endüstriyel Mirasımız**, s.170.

²¹⁸ **Aksaray Kültür Envanteri 2010**, Aksaray İl Turizm Müd. Yay., s.27.; İ.Hakkı Konyalı, Azmi Milli Un Fabrikası inşa edilirken Hadi Arıbaş'ın Aksaray'da bugün ismini dahi bilmediğimiz bazı türbeleri yıktırdığını ve bu türbelerin tuğlalarını ve taşlarını belediyenin muhtelif inşaatında ve un fabrikasında kullandığını kaydeder. Konyalı, **Aksaray**, s.1415.

²¹⁹ **Aksaray Vilayet Gazetesi**, Nr: 9 (15 Aralık 1926)

²²⁰ Halk arasında ve bazı internet sitelerinde, fabrikayı tamamen Almanlar yapmıştır gibi bir bilgi dolaşsa da, inşaat devam ederken çekilen birkaç fotoğrafta çalışanların kıyafetlerinden Türk oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca, Aksaray'da esnafılık yapan İbrahim Kenan BİLLUR'un anlatımına göre; Azmi Milli T.A.Ş.'nin un fabrikasındaki ahşap aksamı Kayseri'den getirilen dedesi Mahmut Usta yapmıştır. Almanların inşaatın yapımındaki katkısı daha çok mühendislik olarak görülmektedir. Yine, fabrikanın elektrik işleri, un fabrikasındaki makineler ve genel işleri Alman şirketleri tarafından yapılmıştır. Mösyö Hayer Rasberg ile yapılan Aksaray Vilayet Gazetesi'nin 15 Aralık 1926'daki röportajdan da anlaşılacağı üzere Almanlar, mühendis olarak inşaatla çalışmıştır. Yine Aksaray Belediyesi Azmi Milli arşivinde tarihsiz bir belgede, Yanko isimli bir ustaya, inşaatla çalışıp hak ettiği alacağı için Vehbi Bey'e ulaştırması adına bir tarafında Arapça diğer tarafında Latin alfabesiyle bir pusula verilmiştir. Bu pusuladaki isimden hareketle, bazı ustaların Türk olmadığı anlaşılır.

Geçenlerde yine böyle bir akşamüzeri kasabaya girerken uzaktan iki parlak gözlerle bana iki senedir telhiflerini²²¹ çektiğin gözlerimi işte sana gösteriyorum. Arzularının bir kısmı hâsıl oldu. Gel istediğin gibi halimi, istikbalimi tetkik ile dediği var.

Artık bendeki sevince hudut yok idi. Bila ihtiyar arkadaşlarıma görüyor musunuz? Aksaray'ın iki gözü demiş bulundum.

Azm-i Milli Şirketi'nin hakikaten halkın azmiyle yaptırdığı 23 küsur metre irtifaındaki muhteşem dakik fabrikasının iki tarafa çatısına astığı 500 mumluk elektrik lambaları binlerce metre uzaktan tesirinde kaldığım dilber köylü kızının iki parlak gözlerini refah ve canla terakkisini isteten nazarlara cazibeli surette gösteriyordu. O vakit kalbimce daha katı olarak dedim ki: herhangi hayal çalışanlar için hakikat olmaktan hiç de uzak kalmayacaktır.

Artık bu dilber kız asri tevellüdünü yapıyor. Keşke şu ince örmeli saçlarını tarayıp da bir örük yapsa arkasındaki lale bağları civarına atsa, o vakit bütün gül çehresiyle mütehassirlerine²²² arz-ı endam eylese. Şüphesiz ki; bu halde hakikat olmaktan uzak kalmayacaktır.

Allah'a çok şükür feyz-i cumhuriyet her türlü emelleri, hayalleri hakikate çeviriyor. Terakki ve saadete susamış halkı tatmin olmuyor. Kim inanırdı ki, zaman zaman kader hücumlarıyla haneleri harap eden ve her türlü şenlikleri viraneye çeviren amansız tanınmış Ulu Irmak bu kadar itaate alısın da memlekete nurlu saadetler saçsın.

Bu hakikati işte bugün görmekle bahtiyarız. Aksaraylıları samimi kalbimizle tebrik ederken bu işte hayli zahmet çeken ve himmetler saçan Azmi Milli Şirketi heyeti idaresi reisi mebus muhtarımız Vehbi Bey Efendi'ye sayısız ve nihayetsiz teşekkürler ederiz. Aynı zamanda yine fevkaalede hizmetleri mesbuk azayı muhteremeden ilim ve irfanıyla terakki ve tecdid perverliğiyle bir misli daha bulunmayan müftümüz faziletli İbrahim Efendi'ye, namus ve ciddiyetle maruf Osman Beyzade Tahir Efendi'ye, halim ve nezaketiyle tanınan Halit Efendi'ye, letaif ve faaliyetiyle meşhur Nesari zade Rıza Bey'e, zeka ve hulul muslihanesiyle²²³ temayüz etmiş Ali Buçuk zade Kuddusi Bey'e, ciddiyet ve istikametle meşhur Abbas zade Mehmet Ağa'ya vazife-i teşekkürlerimizi öder, her hususta saadetlerini, muvaffakiyetlerini dileriz.

²²¹ Telhif: acınma, acıklanma.

²²² Mütehassir: özleyen, özlem çeken.

²²³ Muslihane: sulh yolu ile, iyilikle anlaşarak. Burada, insanlar arasında arabuluculuk yaparak, barıştıran, iyilik yolunu göstererek dargınları barıştıran bir kanaat önderi şeklinde kullanılmaktadır.

Kadir bilen halk arasında kadri bilinenler çoğalır. Bu zavat-ı muhtereme iki seneyi mütecaviz bir zamandır geceli-gündüzlü bu uğurda çok çalıştılar, çok yoruldular. Nimet, külfet mukabilidir. Emin olsunlar ki; gün geçtikçe müesseseler hüsnî idare ile teraki ettikçe kendilerinin isimleri daha ziyade hürmetle anılacak ve ebedî hayata mazhar olacaklardır. Eser evlattan çok iyidir. Evladın talim ve terbiyesine ne kadar çalışırsan çalış bahusus bizde aile teşkilatı matlup derecede tanzim edilmemiş olduğundan ihtiyarın fevkinde bir maniaya tesadüf istidat ve zekaya talik ettiğinden intizar etmediğin halde bakarsın ki, bir şer' al halef çıktı.

Fakat asar böyle değildir. O daha ziyade maddidir. Daha kolaylıkla arzuya emr-i kumandaya tabiyyet edebilir. Mevcudiyeti daha çok kalır.

Selçukluların evladı ve insandan bir şey kalmadı. Fakat eserleri hala duruyor, hala hayr ile anılıyorlar. Osmanlılar daha dün gitti, hayırlı bir eser bırakmadılar. Derbeder çocukları ahlaksızlığına, sefaletle bir misal oldular. Ne çabuk unutuldular.²²⁴

Aksaray Azm-i Milli Şirketi'nin bu müesseselerine öyle temas edip geçmeniz pek salâhiyettar bir fen memurundan aldığım izahata göre elde edilen kudret elektriğimiz günden güne artıp eksilmeyen bol bir hazinedir.

Şimdilik bir turbini 300 bargir kuvveti on bin (10.000) kw tazyik kudretidir. İstanbul'un amper yani cereyan kuvveti 110; bizimki 220'dir. İkinci turbin de işletilirse 750 bargir(beygir) kuvveti elde edilecektir. Biraz daha para sarf edildiği takdirde mevsiminde suyun en azaldığı zamanda bile saniyede dört metre mikâp suyun yirmi, otuz ve hatta elli metrelik sukudî temin edilecek. Binlerce bargir (beygir) kuvveti alabilecektir.

Tabi bunlar ihtiyaç arttıkça nazar-ı dikkate alınacaktır. Mevcut üç yüz bargir kuvvetinden yalnız seksen bargir henüz Türkiye'de bir eşi daha bulunmayan ve günde otuz bin ekstra ekstra dedikleri en ala dakik meydana getiren bir fabrikada ve kırk bargir tenvirata sarf edilecek diğer günden güne tesis edilecek kuvvet muharrekeleri verilecektir ki; daha iyi bu kuvvet bize kâfidir.

Gün gelecek ki; bütün işlerimizi örenlerimizi, hamamlarımızı ve hatta tarlalarımızı, harmanlarımızı bu kuvvetle işleyeceğiz. Mübarek Ulu Irmak'ı hanelerimizde de hizmetçi yapacağız. İş bununla da kalmayacak, komşumuz vilayetlere nur ve kuvvet dağıtacağız. Bu kuvvetli gaz, benzin, kömür gibi diğer vesairden çok mal edip yine çok ucuza satacağız.

²²⁴ Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı'ya karşı –kendilerince haklı sebeplerle- beslenen sevgisizliğin hatta nefretin bir ifadesi olan bu cümleler, tabi olarak yanlış ve haksızdır. Bu hükümler, tespitler sadece Aksaray Vilayet Gazetesi'nde değil, başka gazete, dergi ve yayınlarda sık rastlanılan bir durumdur.

Geçen de kendisiyle konuştuğumuz salâhiyettar fen memuru dedi ki: “keşke Konya vilayeti beş yüz bin lira verip de elektrik işine girmeseydi. Dört yüz bin lira ile belki daha aşağı bir para ile siz Konya’nın istediğinizden çok fazla kudret gönderebilirdiniz.” Bu zat, biraz daha ileri gidip “Nevşehir, Kırşehir’den Yahşihan’a²²⁵ kadar da kudret elektriğe gönderir. Orada hükümetin yapmak istediği fabrikalara kuvvet oluşturabilirsiniz” dedi.

Herhalde bu zaman ve para meselesidir. Fakat her şehirden büyük bir kuvvet varsa o da hüsn-i niyet çalışmaktır. Zaten bugünkü servet âleminde en büyük zenginliği çalışmak teşkil eder.

İşte ey aziz Aksaraylılar! Ey aziz ... gazetemizin intişarından biri öğüdümüz el birliği ile çalışmak hususudur. Artık karıncalardan ibret alınacak zamanda değiliz. Şimdiki insanlar hayvanlardan örnek alamaz. Görüyor musunuz birkaç mahdut zevatın birleşmesiyle, elele vermesiyle ne kadar kuvvet, ne kadar kudret var “elektrik kuvvetine” kudret derler.

Umum vilayetimiz halkı herhangi bir işte el ele verirse bundan daha büyük müesseseler vücuda getirebileceğimize artık inandık değil mi?

Sözümüze nihayet vermezden evvel elektrik kuvvetiyle müteharrik ve bu hafta zarfından resm-i küşadı yapılan dakik fabrikamızın memlekete çok faideler vereceğini daha ayrı ayrı size anlatayım. Şimdiye kadar hâsılâtınızı güç satıyordunuz. Bazı muktedir tüccarlar mallarınızı bekletiyordu. Bil iltizam kıymeti düşürüyordu. Siz de mecbur kalıp yok fiyatın da veriyordunuz. Hâlbuki Amerika’dan gelip İstanbul’da bize rekabet eden unlara muadil yevmiye otuz bin kilo yani üç yüz kile un çıkaracak bu fabrikaya eyleyene makinaları getirilmiş. Bu sene zarfında muhtaç olduğu dört duvarı yapılarak birleştirilecek ve işlettirilecek ve günde on beş bin kilo yerli un çıkaracak asri kara değirmeni ambarınızdaki tek mil buğdayı az zaman zarfında mamul bir hak getirip sevk edecektir.

Tabii bunun nizamname-i dâhiliyesi yakında ilan olunacaktır. Bu size anlatacaktır ki; isterseniz zahirenizi zamanın rayicinde satın alacak paranızı peşin verecektir. İsterseniz burada on kuruşa satamayacağınız buğdayı dakik yaptırıp yine Azm-i Milli şirketi vasıtasıyla İzmir’e, Adana’ya göndererek yirmi kuruşa ve belki daha fazlaya satacak %1-2 kuruş komisyonculuk hakkı ödeyeceksiniz. Demek oluyor ki; bu şirket sizin öz malınız, öz ambarınızdır. Artık hiçbir kimsenin ihtikâr ve hilesine kapılmayacak, hâsılâtınızı istediğiniz yerde istediğiniz fiyata satacaksınız. Bundan iyi şefkat, bundan iyi himaye mi olur? Demek

²²⁵ Yahşihan, Kırıkkale İli’ne bağlı bir ilçedir.

teşbihimiz doğru imiş. Kalbin en hassas ve en derin noktasından ihtiyarsız çıkmış tam yerinde sarf edilmiştir: “Azm-i Milli Şirketi Aksaray’ın iki gözüdür.”²²⁶”

Açılışa Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa, Başvekil İsmet Paşa ve Ticaret Vekili Rahmi Beyefendi başta olmak üzere birçok kişi, kurum ve kuruluş davet edilmiştir. Açılışa katılamayan Mustafa Kemal Atatürk, İsmet (İnönü) Paşa ve Ticaret Vekili Mustafa Rahmi (Köken) birer telgraf yollamışlardır. Mustafa Kemal Paşa, telgrafında Aksaray’da meydana getirilen bu fabrika ve kurucuları hakkında şöyle diyordu:

“Aksaray Azm-i Milli Şirketi Müdürü Vehbi Bey’e un fabrikasının resmi küşadı münasebetiyle hakkımda izhar buyrulan samimi hissiyata teşekkürler ederim. Müteşebbislerini takdir ve muvaffakiyetler temenni eylerim, efendim.”²²⁷”

Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal

İsmet Paşa da telgrafında: *“Un fabrikasının resmi küşadı münasebetiyle hakkımda izhar buyrulan samimi hissiyata teşekkür ederim efendim”²²⁸* demiştir.

Yeni kurulan cumhuriyetin vitrinlerinden olan Azmi Milli T.A.Ş.’nin özellikle un fabrikası milletin ve devletin ortak değerlerinden birisi olmuştur. Cumhuriyet Bayramları’nda fabrika girişine tak kurulmaktaydı. Kurulan bu taklar, süslenirken sağına ve soluna Mustafa Kemal Atatürk ile Vehbi Bey’in fotoğrafları yerleştirilirdi²²⁹.

2.4. Un Fabrikasının Üretimi:

Un Fabrikası’nın açılmasıyla halkın elindeki tahılın kıymeti artmış, buğday başta olmak üzere ürünlerin kalitesi yükselmiştir.

Üretilen unlar başta askeri birlikler (Hatay 41. Alay²³⁰, Mersin 23. Alay²³¹, İslâhiye 2. Piyade Alayı²³², Niğde²³³ ve Bor Askerlik Şubesi²³⁴) olmak üzere Kızılay²³⁵ gibi ülkenin köklü kurumlarına ve çeşitli vilayetlere gönderilmiştir. Un gönderilen vilayetlerden bazıları şunlardır: Ankara²³⁶, Konya²³⁷, Adana²³⁸, Mersin²³⁹, Kırşehir²⁴⁰, Niğde²⁴¹, Kayseri²⁴²,

²²⁶ Aksaray Vilayet Gazetesi, Nr: 9 (15 Kanunı Evvel 1926)

²²⁷ Aksaray Vilayet Gazetesi, Nr: 10 (22 Kanunı Evvel/Aralık 1926)

²²⁸ Aksaray Vilayet Gazetesi, Nr: 10 (22 Kanunı Evvel/Aralık 1926)

²²⁹ Yaşar Ünsal ile yapılan görüşme.

²³⁰ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.

²³¹ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.

²³² Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.

²³³ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.

²³⁴ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.

²³⁵ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.

²³⁶ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.; S. Hüsnü, Cevelan, s.31.; Hilmi, Aksaray Tarihçesi, s.36.

²³⁷ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi. ; S. Hüsnü, Cevelan, s.31. ; Hilmi, Aksaray Tarihçesi, s.36. Konya-Ereğili’de Bakkal Halil Sümer müşteriler arasındadır.

Erzincan²⁴³, Diyarbakır²⁴⁴, Zonguldak²⁴⁵, Malatya²⁴⁶, İzmir²⁴⁷, Hatay²⁴⁸, Yozgat²⁴⁹, Samsun,²⁵⁰ Amasya²⁵¹, İstanbul²⁵², Antalya'dır²⁵³.

Unların koyulduğu çuvallar, kaliteli olması için İstanbul'dan temin edilmiştir²⁵⁴.

3. SOĞUK HAVA DEPOSU VE BUZ İŞLETMESİ

Azmi Milli T.A.Ş.'nin en önemli üretimi elektrik ve tahıl öğütmedir. Bunların haricinde halkın gıdasının bozulmaması için 1937 yılında buzhane yaptırarak faaliyete geçirmiştir²⁵⁵. 1936 yılında görüşülmüş olan soğuk hava deposu, 1937 yılında faaliyete geçmiştir. İdare Meclisi'nin 1937 yılındaki bilanço toplantısında hissedarlara açıkladığı faaliyetler arasında buzhane de vardır. Rapora göre, et, yağ, peynir gibi sıcaktan bozulacak maddeleri saklamak, buz yapmak üzere un fabrikasının bodrum katında küçük mikyasta bir buz makinesi ile frigofrik²⁵⁶ depo tesis edilmiştir²⁵⁷. Toplam 103 m² genişliğinde üç adet soğuk hava deposu yapılmıştır²⁵⁸.

²³⁸ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi. ; S. Hüsni, Cevelan, s.31. ; Hilmi, Aksaray Tarihçesi, s.36. Adana'da Azmi Milli T.A.Ş. ile alışveriş yapan belgelerde kayıtlı kuruluş ve işyerleri şunlardır: Ceyhan Ziraat Bankası, Zekeriya Bakır ve Oğlu Mahmut Bakır Toptan ve Perakende Bakkaliye ve Mağazası, Şehir Bisküvi Fabrikası, Rıza Alkan, Bozılı Salih gibi esnaflardır.

²³⁹ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi. ; S. Hüsni, Cevelan, s.31. ; Hilmi, Aksaray Tarihçesi, s.36. Uncu Selim, Tarsus'ta Fırıncı Kamil, Kirikos Karaca, Selim Cut, Baklavacı Yusuf gibi esnaflar Mersin'deki bilinen müşterilerdir.

²⁴⁰ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi. ; Hilmi, Aksaray Tarihçesi, s.36.

²⁴¹ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi. ; Hilmi, Aksaray Tarihçesi, s.36.

²⁴² Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi. Alım-satım işlerini Develi Ziraat Bankası organize etmiştir.

²⁴³ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi. Unlar Kemah'ta esnaf Mustafa Kara'ya satılmıştır.

²⁴⁴ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi. Alım-satım işlerini Diyarbakır Ziraat Bankası organize etmiştir. Ergani'ye vagonlarla un gönderilmiştir.

²⁴⁵ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi. Unlar Ereğli Kömür İşletmesi'ne satılmıştır.

²⁴⁶ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi. Unlar İplik Fabrikası'na satılmıştır.

²⁴⁷ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi. Cemal Kahya oğlu ismine un gönderilmiştir.

²⁴⁸ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi. Askeri fabrikalar haricinde Payas'ta Arif Bayhan isimli kişiyle ticaret yapılmıştır. 30'lu yıllara ait faturalardan anlaşıldığına göre vagonlarla un teslim edilmiştir.

²⁴⁹ Azmi Milli T.A.Ş.1935 Raporu, s.3.

²⁵⁰ Azmi Milli T.A.Ş.1935 Raporu, s.3.

²⁵¹ Azmi Milli T.A.Ş.1935 Raporu, s.3.

²⁵² Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.

²⁵³ Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.

²⁵⁴ İstanbul-Sirkeci, Köprülü han No:37-38'de faaliyet gösteren Akağa zade Abdullah, Mustafa Arif ve Nemci Biraderler Zahir, afyon, tiftik, yapağı komisyoncusu isimli bu işyeri ile ticari faaliyetlerin başında un çuvalı geliyordu. Çuvalların üzerine Azmi Milli markası basılıyor ve Aksaray'a gönderiliyordu. **Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.**

²⁵⁵ Azmi Milli T.A.Ş. Muhasebe Müdürü M. Hazım Şişman'nın 8.1.1964 tarihli raporu

²⁵⁶ Belirli bir ısıda şoklanmış emtianın bir yerden başka bir yere taşınması için özel olarak yalıtım malzemesiyle hazırlanmış, konteyner, yarı romörk vb. soğutucu bir ünite takılarak, sevk edilen malın ısısının muhafazasını sağlamak amacıyla üretilen araç türü.

²⁵⁷ Azmi Milli T.A.Ş.1937 Raporu, s.3.

²⁵⁸ Azmi Milli T.A.Ş.1994 Raporu, s.37.

1946 yılındaki rapordan anlaşıldığına göre soğuk hava işletmesi arızadan dolayı zarar etmiştir²⁵⁹. Yine aynı raporda, arızanın giderilmesi için İstanbul'dan ustanın beklendiği anlaşılmaktadır²⁶⁰.

Üretilen buzlar yaklaşık bir metre uzunluğundadır ve şekil olarak külçe altına benzemektedir²⁶¹. 1957'de 3.454²⁶² adet, 1958'de 3.580²⁶³ adet, 1959'da 3244²⁶⁴ adet, 1960'da 2.926²⁶⁵ adet, 1961'de 2.757²⁶⁶ adet, 1962'de ise 3.954²⁶⁷ adet kalıp buz imal edilmiştir. 1980'li yıllardan sonra buzdolabı yaygınlaşınca bu soğuk hava depoları sembolik hale gelmiştir²⁶⁸.

31.05.1939 tarihindeki Aksaray Kaymakamı Namık Karayel imzalı bir belgeye göre, mezbahanedan buzhaneye giren ve buradan kasaplara giden etlerin bulunduğu kamyonun temizliğine dikkat edilmediğinden, şoförler ikaz edilmiş olmasına rağmen yeterli hassasiyet gösterilmediğinden, bol su ile yıkanılması hususunda yeniden şirket yetkililerinin dikkati çekilmiştir²⁶⁹.

Azmi Milli T.A.Ş., soğuk hava deposunda saklanan etlerden dolayı Kasap Hıfzı ile mahkemelik olmuştur. Kasap Hıfzı, depodaki etlerinin bozulduğunu, şirket yetkilileri de etlerin zamanında alınmadığını iddia etmiştir²⁷⁰.

4.KARA DEĞİRMEN İŞLETMESİ

1937 yılında özellikle köylünün buğdayını kırmak için iki taşlı kara değirmen işletmesi fabrikanın alt katında faaliyet geçmiştir²⁷¹.

²⁵⁹ Azmi Milli T.A.Ş. **1946 Raporu**, s.5.

²⁶⁰ Azmi Milli T.A.Ş. **1946 Raporu**, s.5.

²⁶¹ Uzun yıllar Azmi Milli T.A.Ş.'nin avukatlığını yapan Yaşar Ünsal ile yapılan görüşme.

²⁶² Azmi Milli T.A.Ş. **1958 Raporu**, s.6.

²⁶³ Azmi Milli T.A.Ş. **1958 Raporu**, s.6.

²⁶⁴ Azmi Milli T.A.Ş. **1959 Raporu**, s.6.

²⁶⁵ Azmi Milli T.A.Ş. **1960 Raporu**, s.6. bu z üretimindeki azalmayı elektrik kesintisine bağlamaktadırlar.

²⁶⁶ Azmi Milli T.A.Ş. **1961 Raporu**, s.6. bu z üretimindeki azalmayı havaların serin gitmesine bağlamaktadırlar.

²⁶⁷ Azmi Milli T.A.Ş. **1962 Raporu**, s.7.

²⁶⁸ Azmi Milli T.A.Ş. **1994 Raporu**, s.37.

²⁶⁹ **Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.**

²⁷⁰ Şirket yetkilileri 2.1.1939 tarihinde yaptıkları açıklamada kendilerini şöyle savunmuşlardır:

*Şehrin bir, azami iki gün zarfında sarf edeceği et miktarı nazarı dikkate alınarak şirketimiz elli koyun istiap edecek vüsatte yaptırdığı buzhanenin burudet derecesinde birkaç gün muhafaza edecek şekilde ayar edilmiştir. Buzhanesi olan diğer şehirlerde kasapların etleri bir, iki nihayetinde üç gün beklettirilmektedir. Kasap Hıfzı, memurumuzun mükerrer ihtarına rağmen günlerce kaldırmadığı etler belediye doktorunun raporunda sarahaten işaret edildiği üzere iyi temizlenmeden, ciğerleri içinde olarak konulduğu için bozulmuştur. Tesisatımızda hiçbir bozukluk olmadığı için bir mesuliyet kabul edemeyiz. On gün et bekletmeye de mecburiyetimiz olmamakla beraber iyice temizlenerek konulacak olan bir eti buzhanemizin on gün ve daha fazla müddetle bozulmadan muhafaza edeceği bit tecrübe ispata ve aksi sabit olduğu takdirde hasıl olan zararı tazmine hazırız. **Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.***

²⁷¹ Azmi Milli T.A.Ş. Muhasebe Müdürü M. Hazım Şişman'nın 8.1.1964 tarihli raporu

1945'te 7.344 TL²⁷², 1946'da 10.612 TL²⁷³ kar etmiştir. Sonraki raporlarda kara değirmen işletmesinin durumunu kar ile değil, kırılan buğday miktarıyla açıklamışlardır. 1958'de 1.633.049 kg²⁷⁴, 1959'da 1.487.877 kg²⁷⁵, 1960'da 1.120.825 kg²⁷⁶, 1961'de 462.533 kg²⁷⁷, 1962'de 477 tondur²⁷⁸. 1963'ten sonra kara değirmen işletmesinin kapatılacağı 1962 raporundan anlaşılmaktadır²⁷⁹.

5. KAMYON İŞLETMESİ

Kamyon işletmeciliğinin hangi yıl faaliyete geçtiği kayıtlarda bulunmuyor. 1939 yılındaki bir belgede kamyon kiraladığı anlaşılmaktadır²⁸⁰.

Raporlarda ilk 1958 yılında geçen işletmenin bir önceki yılda 6.937.63 TL²⁸¹ zarar ettiği, 1958 yılında ise 22.160.65 TL²⁸² kar ettiği anlaşılmaktadır. 1959 yılını 9.885.81 TL²⁸³ zararla kapatan işletme 1960 senesinde de zarar etmiştir²⁸⁴.

²⁷² Azmi Milli T.A.Ş. **1946 Raporu**, s.5.

²⁷³ Azmi Milli T.A.Ş. **1946 Raporu**, s.5.

²⁷⁴ Azmi Milli T.A.Ş. **1958 Raporu**, s.6.

²⁷⁵ Azmi Milli T.A.Ş. **1959 Raporu**, s.6.

²⁷⁶ Azmi Milli T.A.Ş. **1960 Raporu**, s.6.

²⁷⁷ Azmi Milli T.A.Ş. **1961 Raporu**, s.6, geçen yıllara tahıl kırmacılıktaki nispeten azalma, rapordaki açıklamaya göre motordaki arızadan kaynaklanmaktadır.

²⁷⁸ Azmi Milli T.A.Ş. **1962 Raporu**, s.7.

²⁷⁹ 1962 yılına ait raporda, rantabl hizmet vermeyen bu işletmenin 1963'de kapatılacağı belirtilmektedir. Azmi Milli T.A.Ş. **1962 Raporu**, s.7.

²⁸⁰ Aksaray Mal Müdürlüğü'ne yazılan bu belgede şöyle denilmektedir:

Tarsus'ta fırıncı Kamil namına yükletilmek üzere Bor İstasyonu'na gönderilen 210 çuval unun 52 çuvalını yükletmiş olduğumuz Şoför Fahri'nin kamyonu Bor'da bir kaza neticesinde yanmış ve şoförün ceketı cebinde bulunan 4.7.1939 tarih ve 897676/418 numaralı koruma makbuzu da beraber yanmış ve bu hususta mahallince zabıt yapılarak makamı âlilerine bildirilmiş olduğundan bu makbuz suretinin çıkarılarak tarafımıza verilmesini rica ederim **Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi**.

²⁸¹ Azmi Milli T.A.Ş. **1958 Raporu**, s.6.

²⁸² Azmi Milli T.A.Ş. **1958 Raporu**, s.6.

²⁸³ Azmi Milli T.A.Ş. **1959 Raporu**, s.7. zararın sebepleri şöyle açıklanmıştır:

- 1- mart 1959'dan temmuz 1959 gagesine kadar dört ay şehirler ekmeklik ihtiyacı için ofisten alınan tahsis buğdayı işlenip Aksaray'da mutemetlerine teslim edilmesi dolayısıyla kamyonun bu aylarda faaliyetinin kısmen tatil edilmiş olması.
- 2- Yedek parça noksanlığından husule gelen arızalar dolayısıyla kamyonun revizyon için İstanbul'a gönderilmesi ve orada tamir için beklemesi.
- 3- Arıza yapmasından korkularak, 1958'de günde iki sefer çıkarılan müceddet kamyonun, yevmi seferlerinin bire indirilmesi.
- 4- 1959 yılı amortismanı olan 46.587.60 liranın kamyon gelirinden tenzil edilmesi.
- 5- Eskiyen lastiklerin takım halinde tamamen yenilenmesi, hususlarından dolayı 1959'da 9.885.81 lira zarar görülmektedir ki; yukarıda izah eylediğimiz meşru sebepler nazarı itibare alınırsa, bunun zarar telakki edilmemesi icap eyleyeceği kanaatindeyiz.

²⁸⁴ Azmi Milli T.A.Ş. **1960 Raporu**, s.7. zarar miktarı açıklanmayan bu raporda, zararın sebepleri bir önceki sebepten farklı değildir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM VEHİ (ÇORAKÇI) BEY'İN HAYATI ve FAALİYETLERİ

1. HAYATI, KİŞİLİĞİ, ÖLÜMÜ

Mustafa Vehbi (Çorakçı), H.1922/M.1876²⁸⁵ yılında Aksaray'ın Paşacık Mahallesi'nde²⁸⁶ Alibuçukzade Hacı Hasan²⁸⁷ ve Fatma²⁸⁸ çiftinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Aksaray'ın köklü, muhiti geniş ve sevilen ailelerinden birisine mensup²⁸⁹ olan Vehbi Bey, Aksaray Rüştüyesi'nde ilk ve orta öğrenimini²⁹⁰ tamamladıktan sonra Cedidiye Medresesi'nde²⁹¹ tahsiline devam etmiştir. Hususi tahsilini Konya'da yapmıştır²⁹². Öğrenim hayatından sonra atıldığı ticaret hayatında da çok başarılı olduğu hem faaliyetlerinden hem de kayıtlardan anlaşılmaktadır²⁹³. Konya'dan döndükten sonra amcasının büyük kızı Fatma²⁹⁴ ile evlenmiştir²⁹⁵. Bu evlilikten Ali Servet²⁹⁶, Düriye²⁹⁷, Hacı Hasan²⁹⁸, Ata²⁹⁹ ve Mehmet Ruhi³⁰⁰ isimli beş³⁰¹ çocuğu olmuştur³⁰².

²⁸⁵ **Nüfus Kayıt Örneği**, Aksaray Merkez, Taşpazar Mahallesi, Cilt: 32, Hane No 10.;TBMM Arşivi, **363 NSD**, Tercüme-i Hâl Kâğıdı; **TBMM Albümü 1920-2010** (1. cilt 1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Yayınları no:1, Ankara 2010.s. 54,82.;**Milli Mücadelede Niğde**, Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yayınları, Niğde 2009.s.58.; doğum tarihi ile ilgili olarak Konyalı 1875 tarihini belirtmektedir. (Konyalı, **a.g.e.**, II, s. 2692)., A. Tunga Oruç hazırlamış olduğu yüksek lisans tezinde doğum tarihini -yanlış olarak- 1879 olarak vermektedir. Alper Tunga Oruç, **1923-1980 Aksaray Milletvekilleri ve Faaliyetleri**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.s.17.; F.Zeki Perek'in eserinde de 1879 verilmektedir. Faruk Zeki Perek, **Büyük Devrim Çağında Aksaray (1910-1930)**, İstanbul 1998, s.124.

²⁸⁶ Konyalı, s.2692.

²⁸⁷ **Nüfus Kayıt Örneği**, Aksaray Merkez, Taşpazar Mahallesi, Cilt: 32, Hane No 10; Konyalı, **a.g.e.** s.2692

²⁸⁸ **Nüfus Kayıt Örneği**, Aksaray Merkez, Taşpazar Mahallesi, Cilt: 32, Hane No 10; Ölümü:13.01.1963

²⁸⁹ Konyalı, **a.g.e.**, s. 2692.

²⁹⁰ **Milli Mücadelede Niğde**, s.54.; Selma Çamur, **Birinci Dönem Niğde Milletvekilleri ve Siyasi**

Faaliyetleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2009. s.48.

²⁹¹ Çamur, **a.g.t.**, s.48.; Konyalı, **a.g.e.**, s. 2692. Vehbi Bey'in Rüştüye'den sonra medrese eğitimi aldığı bilgisi Dursun Gök'ün doktora tezinde bulunmamaktadır. Dursun Gök, **İkinci Büyük Millet Meclisi Dönemi (1923-1927)**, Konya 2002, s.413.

²⁹² Konyalı, şehir ismi zikretmeden hususi tahsil yaptığını belirtirken, cumhuriyetin ilk yıllarında delikanlılık çağlarını Aksaray'da yaşayan F. Zeki Perek, Vehbi Bey'in hususi tahsili için Konya şehrinin ismini vermektedir. F.Z.Perek,**a.g.e.**, s.124

²⁹³ TBMM Arşivi, **363 NSD**, Tercüme-i Hâl Kâğıdı; Konyalı, **a.g.e.**, s.2693.

²⁹⁴ Vehbi Çorakçı'nın Eşi Fatma Hanım, Hacı Ali ve Ümüş çifti'nin kızı olup, 01.07.1882 tarihinde doğmuş, 13.01.1963 tarihinde vefat etmiştir. **Nüfus Kayıt Örneği**, Aksaray Merkez, Taşpazar Mahallesi, Cilt: 32, Hane No 10; Konyalı Kütüphanesi'ndeki 4 Aralık 1972 tarihli belge.

²⁹⁵ Z.Perek,**a.g.e.**, s.124

²⁹⁶ 01.07.1904'de doğmuş, 21.12.1962'de vefat etmiştir. **Nüfus Kayıt Örneği**, Aksaray Merkez, Taşpazar Mahallesi, Cilt: 32, Hane No 10; Konyalı, **a.g.e.**, s.2695.

²⁹⁷ 01.07.1902'de doğmuş, 08.04.1932'de vefat etmiştir. **Nüfus Kayıt Örneği**, Aksaray Merkez, Taşpazar Mahallesi, Cilt: 32, Hane No 10; Konyalı, **a.g.e.**, s.2695.

²⁹⁸ 01.07.1913'de doğmuş, 10.07.1945'de vefat etmiştir. **Nüfus Kayıt Örneği**, Aksaray Merkez, Taşpazar Mahallesi, Cilt: 32, Hane No 10; Konyalı, **a.g.e.**, s.2695.

²⁹⁹ 01.07.1915'de doğmuş, 21.01.1997'de vefat etmiştir. **Nüfus Kayıt Örneği**, Aksaray Merkez, Taşpazar Mahallesi, Cilt: 32, Hane No 10; Konyalı, **a.g.e.**, s.2695.

³⁰⁰ 01.07.1918'de doğmuş, 23.08.1944'de vefat etmiştir. **Nüfus Kayıt Örneği**, Aksaray Merkez, Taşpazar Mahallesi, Cilt: 32, Hane No 10; Konyalı, **a.g.e.**, s.2695.

³⁰¹ Faruk Zeki Perek eserinde Vehbi Bey'in çocuk sayısını iki kız dört oğul olmak üzere 6 göstermiştir. F.Z.Perek,**a.g.e.**, s.124

Vehbi Bey'in babası Hacı Hasan Efendi ile amcası Hacı Efendi barutun anası olan güherçile elde etmek için hükümetten müsaade almışlardı. Aksaray'da güherçile ocakları, kalhaneleri vardı. Kalhaneleri işletenlere (Çorakçı) derlerdi. İşte bu yüzden bu aile Çorakçılar/Çorakcızade'ler şeklinde meşhur olmuşlardı³⁰³.

Vehbi Bey başta olmak üzere Çorakçılar zengin ve cömert insanlardı, özellikle Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı günlerde Vehbi Çorakçı'nın fedakârlığı, Aksaray'ın vilayet yapılmasındaki gayretleri, Azmi Milli gibi bir müesseseyi şehre kazandırmasındaki liderliği Vehbi Çorakçı'nın Aksaray halkının gönlünde taht kurmasını sağlamıştır³⁰⁴.

İstiklal Savaşı'nın yaşandığı o zor günlerde bütün varlığı ile ulusal direniş cephesinde yer aldığından Atatürk ile İnönü'nün teveccühlerini kazanmıştır³⁰⁵. 41 yaşında iken TBMM'nin Birinci Dönemine Niğde'den Milletvekili seçilerek 28 Nisan 1920'de Meclise katıldı³⁰⁶. 4 Mayıs 1920 tarihinde aralarında seçim mazbatasını Mecliste onaylanarak kabul edilmiştir³⁰⁷.

Mecliste büyük itibar kazanmış, sözü geçenler arasına girmiştir. Çok kuvvetli ve isabetli görüşleri var idi. Meclisin kabul ettiği 1336 tarihli ve 40 sayılı kanun ile Aksaray kazasını Aksaray Müstakil sancağı halinde teşkilatlandırmaya muvaffak olmuştur³⁰⁸. Bu muvaffakiyeti Aksaraylıları çok sevindirmiş, kendisine bağlılıklarını artırmıştır³⁰⁹.

İstiklal Savaşı'nın başlarında askeri nakil işlerinde kullanılmak için deve satın alınmaktaydı. Niğde mebusu Vehbi Bey'in (Çorakçı) de develeri vardı. Vehbi Bey'in adamlarının develeri devlete satmak istemediğini öğrenen Başkumandan Mustafa Kemal Paşa 26 Şubat 1922 tarihinde B.M.M. Riyaseti Kalemi Müdürlüğünden 2/23 sayılı bir mektup göndermiştir. Bu mektupta şöyle denilmektedir:

³⁰² TBMM Arşivi, 363 NSD, Tercüme-i Hâl Kâğıdı; Çamur, a.g.t., s.51.

³⁰³ Konyalı, a.g.e., s. 2693.; Çamur, a.g.t., s.48.

³⁰⁴ Mahir Südemem'le 03.09.2010'da yapılan görüşme.; M.Rauf İnan, Aksaray'da yaptığı bir gezideki Vehbi Bey ve Azmi Milli ile ilgili izlenimlerini şöyle aktarır. "1925'ten beridir Aksaray'a elektirik ışığı, fabrika kuvveti ve hareketi getiren ve bu hizmetinden hiçbir zaman ayrılmayacağını belli eden bir irad ve vakarla dikilir. Geniş ve her çeşit tesisatı ile günde 40 ton un öğütür. Müteşebbisini Aksaraylılar her zaman rahmetle anıyorlar, eski milletekilllerinden Vehbi Bey'dir." M.Rauf İnan, "Aksaray'da Kısa Bir Gezi", **Hasandağı**, Yıl:3, S.11, s.10-11.

³⁰⁵ TBMM Arşivi, 363 NSD, Tercüme-i Hâl Kâğıdı.; Osman Tekeli, **Aksaray Vilayeti Tarihi 1926-1933**, Aksaray, 2008. s. 54.

³⁰⁶ **Devletimizi Kuranlar/Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi**, Ankara, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, 1985, s. 102.; Komisyon, **Niğde İl Yılığ 1972**, Ankara, 1973.s.399.

³⁰⁷ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 1, s.202

³⁰⁸ Meclisteki bu konuşma için yanlış olarak internet sitelerinde 13.10.1923 tarihi verilmektedir. İddia edilen gün, mecliste Aksaray ve Vehbi Bey hiçbir şekilde geçmemektedir. Mustafa Fırat Gül, "Müsaadenizle, Bir Yanlış Düzeltelim (Vehbi Bey Hakkında Yanlış Bilinenler)", **Yeni Aksaray Gazetesi**, 28.04.2011.

³⁰⁹ Konyalı, a.g.e., II, s. 2695.

“Garb Cephesi’nin müstacel harekât-ı askeriyesi için deve mübayaa edilmektedir. Mübayaasına tevessül edilen bazı develerin zat-ı âlinize aidiyeti cihetiyle furuhtundan içtinab edildiği anlaşıldı. Bu mümanaata zat-ı alilerince muvafakat edilmeyeceği ve hatta bu develeri ianeten orduya vereceklerinde şüphem yoktur. Binaenaleyh ordudan mübayaa için vukubulan talebe mümanaat eden adamlarınıza ihtaratta bulunmanızı ve neticenin bildirilmesini rica ederim.”³¹⁰

Bu gelişme üzerine Vehbi Bey istenilen develeri orduya bağışlamıştır. Vehbi Bey’e İstiklal Madalyası verilmiştir. Vesikası kaybolduğu için 4.2.1959 tarihinde oğlu Ata Çorakçı’ya yeniden verilmiştir³¹¹.

Aksaraylıların hâlâ dilinde ve gönlünde hayırla hatırlanan Vehbi Çorakçı ile ilgili tek menfi belgede (mektupta) ise şöyle denmektedir:

İstanbul’da Reis-i Cumhuriyet Sevgili Gazi Mustafa Kemal Paşamıza

Göz Bebeğimiz Gazi Babamıza

Cenab-ı Hakk zatınıza çok çok ömür versin. Bizim ömrümüzü de efendimize versin. Her vakit dua buyuramasak da bu sene dilimizden düşmüyorsunuz. Ve pek de keyifli, sevinçliyiz. Sebebi şudur. Bizim Aksaray Vilayeti’nin mebusu Vehbi Beğ, arazimizi zabt etti, çiftlik yaptırdı. Bizleri çiftliğinde asuşub (aç gözlülükle) eşkıyalık eden adamları koğaladı (kovaladı). Büyük kardeşi ve amcasının oğulları ve hem de kayın biraderleri hayvanlarımızı, kendimizi ahırlarımıza hapsederlerdi. Pek fukaraladık. Kendilerine ve taraflarına bin kere yalvardık, yakardık. Olmadı. Hükümete dava edelim; hapsedirelim ne olacaksa olsun, direkt Ankara’ya dava ettik. Arkasına giden (geçenlerde) ifademizi aldılar. intihab nevi olduğundan Vehbi Bey de ileri gidemedi. Bol bol tapanımızı suladık. Cenab-ı Mevla da iyi hasat verdi. Yüzümüz güldü. Vehbi Bey’in ve akrabalarının zulmünden köyden dağılan haneler de gitiklerine nedamet (pişmanlık) etti.

Velhasıl zatlari çok yaşatmasın. Gece gündüz çoluk-çocuk ricaen, şehirlere bu sene mebusları Gazi Paşa seçecektir dediler. Aman Paşam bu zalimi mebus yapma. Biz köylülerin babası Koca Gazi, zatlari ve hem de Vehbi Bey’in zabettiği köylerle zom, mera ve mezramızın bize verilmesini emir buyur. Babalarımızın, dedelerimizin mülküne bizleri sahip

³¹⁰ F.Z.Perek, a.g.e., s.128; Konyalı, a.g.e., II, s. 2695-2696

Mektupta özetle şöyle deniyordu: “ Batı Cephesi’nin çok çabuk yapılması gereken askeri harekatı için deve satın alınacaktır. Sizden satın alınmak istenen develerin satılmak istenmediği öğrenildi. Develerin orduya satılmasını isteyen adamlarınıza mani olacağınıza hatta bu develeri orduya yardım olarak vereceğinize şüphem yoktur. Adamlarınıza bu konuyla alakalı ihtarda bulunmanızı ve neticenin bildirilmesini rica ederim”.

³¹¹ Konyalı, a.g.e., II, s. 2696.; Oruç, a.g.t., s.17.; Çamur, a.g.t., s.50.; Perek, a.g.e., s.129.

kıl. Vergimizi veremez olduk. Ehl-i iyalimiz çıplak kaldı idi. Bu sene her taraf kurak gitti ise de ekimimizi suladığımızdan çok hasadımız var.

Ecdadımızın huzurunda üstüne girdirdiği adamlarını girdiremediler. Hem şikâyetimiz ve hem de ihtinab nevi olduğundan direk Vehbi Bey mebus olduysa Aksaray'ın memurları korkuyorlar. Geçen sene Koçhisar'ından üç mebus da Aksaray'a. Bizim üç köy yol üstü idi. Bütün köylü küreği, beli aldık, yola döküldük. Halimizi arz ettik. Bakarız bakarız.

Vehbi Bey efğasızın(?) soygunu akıbetidir dediler. Hükmü hiç vermedi. Ulu gazi Babamız sonunda belasından bizi kurtar.

Baki emir orada Efendimiz Hazretlerindir.

Çimeli Yeni, Çimeli Uzartık ve Hırkatolu ahalisi.

14 Temmuz 1927³¹²

Mektup, fark edileceği gibi 3. dönem seçimlerinden önce M.Kemal Atatürk'ü etkilemek için gönderilmiştir. Lakin mektuba hükümetten herhangi bir karşılık gelmemiştir. 1926-1933 yılları arasında yayınlanan, Aksaray merkez ve köylerinde yaşanan hadiseleri aktaran Aksaray Vilayet Gazetesi taranmış, konu ile alakalı tek satır bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Aksaray'da Merhum Vehbi (Çorakçı) Bey hakkında sıkça anlatılan rivayete göre, İzmir'de Atatürk'e karşı düzenlenen suikaste adının karıştığı için Kars'a sürgün gittiğidir. Emekli öğretmen ve gazeteci Mahir Südemen'e göre, Vehbi Bey'in düzenlenen suikasten habersizdir. Bu işi yapanların kendisinden para yardımında bulunması üzerine maddi olarak yardımcı olmuş, yakalandıklarında da parayı Aksaray mebusu Vehbi Bey'den aldıklarını söylemesiyle işin içine girmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı'na deve bağışlamak suretiyle kendilerine yardımcı olan bu vatanseverin idam yerine sürgün edilmesine karar vermiş ve Kars'a sürmüştür³¹³. Arşivlerde, yapılan doktora ve yüksek lisans tezlerinde konu ile alakalı tek satır bir belge ve bilgiye tesadüf edilememiştir.

Vehbi Bey, daima halkın içinde olan birisidir. Aksaray'da kıyılan ilk resmi nikâhta³¹⁴ şahitlik yapmıştır. Özellikle fakirlere ve öğrencilere cömertliği ile tanınan Vehbi Bey'e

³¹² BCA, 490.1.0.0-344.1439.13; Mustafa Fırat Gül, "Vehbi Bey, Atatürk'e Neden Şikayet Edildi", **Yeni Aksaray**, 27.11.2010.

³¹³ Mahir Südemen'le yapılan görüşme.

³¹⁴ Aksaray'da Sofular Mahallesi'nden Mehmet Hoca kızı Sıddıka ile Ahmet Usta'nın oğlu Abdullah Hilmi'nin 2 Kasım 1926'da kıyılan ilk resmi nikâhta Hilal-i Ahmer Müfettişi ve Hâkimiyet-i Milliye Muhabiri Mazlum Rasim de hazır bulunmuştur. **Aksaray Vilayet Gazetesi**, Nr. 5 (17 Kasım 1926)

Aksaray Vilayet Gazetesi'nde alenen teşekkür edilmiştir³¹⁵. Aksaray ve civarında 1926-1930 arasında yaşanan kıtlıklar dolayısıyla Hilal-i Ahmer Cemiyeti Aksaray Şubesi'nin düzenlemiş olduğu bir altın satış müzayedesinde hazır bulunmuştur. Yardım için verilen paraların miktarına bakılınca şahıs olarak Vehbi Bey birinci sıradadır³¹⁶.

Yine, mecliste Aksaray'ın vilayet yapılması kararı çıkınca Vehbi Bey, söz alarak “*Heyeti Celilenin şerefine, nöbet bekleyen asker arkadaşlarımıza beş yüz lira bağışlıyorum*” diyerek cömertliğini göstermiştir³¹⁷. F.Zeki Perek, Vehbi Bey'in, Aksaray'ın vilayet yapılmasının heyecanı ve sevinciyle Ankara Dikmen'deki bağını Hasan Saka'ya hediye ettiğini yazmaktadır³¹⁸.

Vehbi Bey, 1932 yılının 1 Şubatında 53 yaşındayken İstanbul'da vefat etmiş, Zincirli Kuyu mezarlığında toprağa verilmiştir³¹⁹.

Aksaray Vilayet Gazetesi, Vehbi Bey'in vefatı ile ilgili yayınladığı “Müessif bir irtihal” başlıklı taziyesinde şöyle yazıyordu:

Müessif bir irtihal

Esbak mebusumuz Alibuçukzade Vehbi Bf. İstanbul'da füceten (aniden, birdenbire) vefat etmiştir.

Birinci ve ikinci devrede vilayetimiz mebusluğunu yapmış olan merhumun Aksarayımız'da Azmi Milli Şirketi'nin, elektriğin, Halk İktisat Bankası'nın tesislerinden meşkûr (şükre layık) faaliyet ve mesaisi sebketmiştir.

*Merhuma Tanrı'dan rahmet ve mağfiret diler, vefatından dolayı teessürlerimizi kaydederken, kederdide efradı ailesine taziyelerimizi beyan eyleriz*³²⁰.

Teessür ve taziye

Kadirşinas hemşerilerimize,

³¹⁵ 28 numaralı gazetenin birinci sayfasında Aksaray Maarif Memuru Hakkı imzalı **Teşekkür** başlığı altındaki ilan/haberde aynen şu ifadeler yer almaktadır: “Çocuk Bayramı münasebetiyle yetim ve bîkes (kimsesiz) çocuklarımızın ihtiyacına tasarruf edilmek üzere Muhterem Aksaray Mebusu Vehbi Bey Efendi'nin yüz lira vermek suretiyle şefkat ve ulvi cenabiyeden dolayı kendilerine alenen arz-ı teşekkür eylerim.” **Aksaray Vilayet Gazetesi**, Nr. 28.

³¹⁶ Müzayedeye katılım epeyce olmuştur. Vali Ziya Bey, 5 lira 65 kuruş verirken, Aksaray Belediye Reisi Hadi Bey 5 lira, Hadi Bey'in hanımı 25 lira vermiştir. Vehbi Bey'in 100 lira verdiği müzayedede birinci sıra 215 lira ile Cumhuriyet Halk Fırkası'nındır. **Aksaray Vilayet Gazetesi**, Nr: 117.

³¹⁷ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 5, s. 62.

³¹⁸ F.Z.Perek, **a.g.e.**, s.124

³¹⁹ TBMM Arşivi, **363 NSD**, Tercüme-i Hâl Kâğıdı; F.Z.Perek, **a.g.e.**, s.125.; Çamur, **a.g.t.**, s.51.; Oruç, **a.g.t.**, s.17; İ.Hakkı Konyalı, Maçka mezarlığını göstermektedir. (Konyalı, **a.g.e.**, s. 2696).

³²⁰ **Aksaray Vilayet Gazetesi**, Nr: 269.

*Yurdumuzun ilmi iktisadi ihtiyaçları hususunda unutulmaz hizmet ve fedakârlıkta bulunan çok kıymetli hemşerimiz Vehbi Beyefendi'nin üfulünden mütevellit duyduğumuz ızdırıp pek büyüktür. Bu yaranın sizde husule getirdiğı derin teessürlere kalpten iştirak eder ve merhumun kederli ailesine beyanı taziyet eyleriz.*³²¹

İstanbul Darülfünun Aksaray Gençleri

Vehbi Bey'in vefatından büyük bir üzüntü duyan İmam Mustafa, yazdığı şiirinde Vehbi Bey'e duyduğu sevgiyi şöyle dile getirmiştir.

³²¹ **Aksaray Vilayet Gazetesi**, Nr: 269 (17 Şubat 1932)

Yüksek Vehbi'nin Muazzez Ruhuna

Güneş kan ağlıyor, cihan ağlıyor
Aksaray gençliği siyah bağlayıyor
Nurlar çağlayan yeşil yurdumda
Hicran bülbülleri yürek dağlayıyor.

Karalar bürünmüş lale dağları
Hazana uğradı yeşil bağları
Felek dilhun etti şen otağları
Yuvalar şenleten muhterem Vehbi!..

Barigaha yükselen beyaz minare
Matem püskürüyor şark ile garbe
Ölüm hançerinden çıkan şerare
Yakmasın ruhunu muhterem Vehbi!..

Fezada inleyen nazlı güneşin
Karalar bağlamış sırma saçına
Semahat babında bulunmaz eşin
Nurdan tacımızdın muhterem Vehbi!..

Kapladı her yeri yeisle hicran
Henüz kam almadan şu körpe fidan
Öyle murat etmiş Rabb-ı müstean
Yurdumun banisi muhterem Vehbi!..

Gönül serabının dinmez figanı
Namin tutmuştu Kars'ı, cihanı
Ehibba yaranın ahu figanı
Göklere dayandı muhterem Vehbi!..

Memleket derdinin yüksek tabibi
Talihsiz yurdumun yokmuş nasibi
Susmuş gülistanın hep andelibi
Vatanın hadimi muhterem Vehbi!..

Vatan kaygusile çektin emekler
Kemale ermedi kudsi dilekler
Memleket derdiyle çarpan yürekler
Matemler içinde muhterem Vehbi!..

Yurduma dikkate edenler nazar
Namını tarihe altunla yazar
Hatıran unutulmaz mahşere kadar
Kabrinde müsterih ol muhterem Vehbi!..

Asırdide ırmağa taze can verdin
Memleket adına büyük şan verdin
Vilayet rütbesi sen kazandırdın
Ali himmetinle muhterem Vehbi!..

Ecramın naziri misli nadide
Elinle yaptığın nurdan abide
Şüphemiz yoktur adl-i ilahide
Ebedi mecursun muhterem Vehbi!..

Azminle yükselen milli fabrika
Gurur isar eder siney-i halka
Nurunla sende gir Cenab-ı Hakk'a
Kabrinde pür nur ol muhterem Vehbi!..

Üstünde çırpınan o nazlı hikak
Ufulünle veriyor kalplere melal
Vilayet ruhile verdin istiklal
Şu öksüz toprağa muhterem Vehbi!..

Tarihler yazılsa ali şanına
Nurdan kefen biçilse gül endamına
Altun heykel yapılsa yüksek namına
Ödemez hakkını muhterem Vehbi!..

Damadı hasretile baş döğen ana
Hemşire, birader recamız sana
Rabdan gelen bu armağana
Sabırdan başka çare yok ana

İmam Mustafa

2 Şubat 932³²²

³²² Konyalı, **a.g.e.**, s. 2696, 2697, 2698.; İstanbul/Üsküdar'daki Konyalı Kütüphanesi'ndeki 1972 tarihli bir belgeye göre İmam Mustafa'nın öğretmen Mustafa Naci Dellaloğlu olduğu belirtilmektedir.

2. SİYASİ FAALİYETLERİ:

Vehbi Bey, 41 yaşında iken TBMM'nin Birinci Dönemine Niğde'den Milletvekili seçilerek 28 Nisan 1920'de Meclise katılmıştır³²³. 4 Mayıs 1920 tarihinde seçim mazbatasını Mecliste onaylanarak kabul edilmiştir³²⁴.

1923'te Aksaray'dan ikinci dönem milletvekili seçilerek yasama görevini dönem sonuna kadar sürdürmüştür³²⁵. 1927 yılında yapılan seçimde meclis dışında kalmıştır³²⁶.

Vehbi Bey'in Aksaray Kazası'nın vilayet haline getirilmesine dair kanun teklifi ile Buğday Resmi Hakkında iki kanun teklifi bulunmaktadır. Bunlardan Aksaray'ın vilayet haline gelmesi kanunlaşmıştır. Ancak Buğday Resmi hakkında verdiği kanun teklifiyle ilgili Zabıt Ceridelerinde yaptığı teklife ait kayıt dışında bir bilgiye rastlanmamıştır. Değişik kanunlar üzerine verdiği 3 takrir, 8 değişik konuda yaptığı konuşmalar bulunmaktadır. İki kez de izinlerle ilgili takrir tespit edilmiştir.

2.1. Aksaray Kazası'nın Vilayet Olması Hususunda Yaptığı Faaliyetler

Meclisin 22 Eylül 1920 tarihinde bileşiminde Niğde Mebusu Vehbi Bey'in Aksaray Kazasının Vilayet haline getirilmesine dair kanun teklifi (2/97) üzerine Reis Bey; “Efendim Aksaray Kazasının vilayet haline dönüştürülmesi hakkında Niğde Mebusu ve arkadaşlarının bir kanun teklifi var. Layiha Encümenine, Sonra Dâhiliye ve Muvazene-i Maliyeye, bunun üçüne de gitmesi lazımdır. Önce Layihaya, sonra Dâhiliye ve ondan sonra da Muvazene-i Maliye Encümenlerine havale olundu” şeklinde karar vermiş. Bursa Mebusu Emin Bey ise; “İlk önce Layiha Encümenine gitmesi lazımdı.” şeklinde görüş bildirmiştir³²⁷.

Merkezi Aksaray Kasabası olmak üzere Aksaray, Arabsun ve Koçhisar kazalarından Aksaray adıyla müstakil bir vilayet oluşturulmasına dair Dâhiliye Vekâletince hazırlanan Kanun tasarısı ve gerekçe mazbatasını Vekiller Heyetinin 7 Ekim 1920 tarihli toplantısında aynen kabul edilmiş, 11 Ekim 1920 tarihli toplantıda da Muvazene-i Maliye Encümenine havale olunmuştur³²⁸.

³²³ TBMM Albüm, s. 54,82; Milli Mücadelede Niğde, s.58.; F.Z. Perek, a.g.e.,s.124.; TBMM Arşivi, 363 NSD, Tercüme-i Hâl Kâğıdı

³²⁴ TBMM, Zb. C., D. I, c. 1, s.202.

³²⁵ Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, I, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1995, s. 814; TBMM Albüm, s. 41.

³²⁶ TBMM Arşivi, 363 NSD, Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

³²⁷ TBMM, Zb. C., D. I, c. 4, s. 265.

³²⁸ TBMM, Zb. C., D. I, c. 5, s. 26.

14 Ekim 1920 tarihinde Aksaray Kazasının müstakil vilayet haline dönüştürülmesine dair kanun teklifi ve Muvzenei Encümen Mazbatasının müzakeresi yapılmıştır³²⁹. Önce layiha gerekçesi okunmuştur. Bu gerekçe; “Aksaray’ın Niğde’ye bağlı olduğu halde Niğde ile ekonomik ilişkilerinin çok sınırlı olduğu, çok önemli bir mevkide olan Aksaray’ın vilayet olmasıyla çok önemli menfaatler sağlanacağı belirtilmiştir. Bir senelik ödenek olan onbin liranın ise halk tarafından temin edileceği taahhüt edilmiş. 121000 nüfusa sahip Aksaray, Arabsun ve Koçhisar’ın Aksaray Merkez vilayet olmak üzere müstakil hale getirilmesi hususu üç maddelik kanun teklifi olarak Büyük Millet Meclisine sunulmuştur”³³⁰ ifadeleri yer almaktadır. Sonra Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası okunmuş ve üç maddelik³³¹ layiha ve mazbata üzerinde yapılan müzakere sonucunda Aksaray’ın müstakil vilayet haline dönüştürülmesine karar verilmiştir³³².

Bu karar üzerine Niğde Mebusu Vehbi Bey söz alarak “Heyeti Celilenin şerefine, nöbet bekleyen asker arkadaşlarımıza beş yüz lira bağışlıyorum”³³³ demiştir. Aksaray’ın Vilayet haline dönüştürülmesinden dolayı Aksaray Müftüsü İbrahim Bey ve Belediye Reisi Ahmet Bey tarafından Büyük Millet Meclisine bir teşekkür telgrafi gönderilmiş ve bu telgraf 30 Ekim 1920 tarihinde Reis Bey tarafından Mecliste okunmuştur³³⁴.

Aksaray 14 Ekim 1920 tarihinde müstakil vilayet haline dönüştürülmesine rağmen³³⁵; 11 Aralık 1920 tarihinde Dâhiliye Encümeni Aksaray’ın bir vilayet olmasına lüzum olmadığına dair bir mazbata vermiştir. Bu mazbata ile ilgili olarak Reis Bey; “Aksaray’da bir vilayet gerekli olmadığına dair Dâhiliye Encümeni Mazbatası vardır. Fakat bu gelmeden evvel Heyeti Celileniz bu meseleye ait olan kanunu kabul etmekle bu konu bitirilmiş demektir. Alelusul bu muameleli evrakı hıfzedeceğiz, değil mi efendim” şeklinde açıklama getirmiştir. Sonrasında meselenin müzakere edilmesine gerek olmadığına karar verilerek Dâhiliye Encümeni mazbatası okunmaz³³⁶.

³²⁹ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 5, s. 60.; Yasemin Avan, **Aksaray Folklorundan Örnekler**, Aksaray, 1993.s.5.

³³⁰ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 5, s. 60.

³³¹ **BCA**, 030-0-018-001-001-1-14-2 Madde 1. Merkezi Aksaray Kasabası Olmak ve Aksaray ve Arapsun ve Koçhisar kazalarından mürekkep bulunmak üzere Aksaray namıyla müstakil bir liva teşkil olunmuştur.

Madde 2. İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer’iülicradır.

Madde 3. İşbu kanunun icrasına Heyeti Vekile Memurdur. 14 teşrinievvel 1336 tarih ve 40 sayılı kanun. Bu kanun Ceridei Resmîye ile neşir ve ilanı 21 Mart 1337 tarih No. 7. (Konyalı, **a.g.e.**, s. 2695).

³³² TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 5, s. 60-62.

³³³ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 5, s. 62.

³³⁴ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 5, s. 234.

³³⁵ 1136 tarihin tarihinde ve 40 sayılı kanun ile Aksaray kazası Müstakil Sancak halinde teşkilatlandırılmıştır. (Konyalı, **a.g.e.**, s. 2695).

³³⁶ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 6, s. 297-298.

2.2. Buğday Resmi Hakkında Kanun Teklifi

Meclisin 4 Ocak 1923 tarihli bileşiminde Buğday Resmi Kanunu teklifinde bulunmuştur. Vehbi Bey'in bu teklifi Muvazene-i Encümenine havale edilmiştir³³⁷.

2.3. Kanunlar Üzerine Verdiği Takrirleri

2.3.1. Genel Gelirler ve Devletin Vergi Gelirlerine Mahsus Beş Aylık Geçici Bütçe Kanunu Layihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatasına Dair

Meclisin 8 Eylül 1920 tarihli bileşiminde, 1 Mayıs 1920-1 Eylül 1920 tarihlerini kapsayacak genel gelirler ve devletin vergi gelirlerine mahsus beş aylık geçici bütçe kanunu layihası ve muvazene-i maliye encümeni mazbatasına görüşülmüştür.

Önce vekiller heyeti tarafından teklif edilen geçici bütçe layihası³³⁸ okunmuş, sonra Muvazene-i Maliye Encümeni tarafından hazırlanan geçici bütçe kanun layihası³³⁹ okunmuştur. Maliye Encümeni mazbatasının okunmasından sonra söz alan Encümen Katibi Çorum Mebusu Ferit Bey; “Genel bütçeyi hazırlayabilmek için çok zamana ihtiyaç olduğunu hatırlatarak, hükümet beş aylık geçici bir bütçe teklif ettiğini ifade etmiştir. Yüce meclise bir kanun takdim edileli bir ayı geçtiği halde müzakereye bugün başlanabildiğini, bu beş aylık geçici bütçenin de birkaç gün sonra son bulacağını belirtmektedir. Demek ki bütçenin ihtiva ettiği masraf yüzde doksan oranında sarf edilmiştir. Bildiğiniz üzere geçici bütçeler, genel bütçeden hesap edilmek suretiyle hükümete verilen bir avans yetkisinden ibarettir. Her halde bunun teferruatına dair münakaşaların genel bütçe görüşmeleri esnasında yapılması zaruridir. Yalnız bu avansa yüce meclisin izin vermesi zaruridir. Çünkü hesap işlerini bilen arkadaşlar bilirler ki; bu harcama bütçeye mahsup edilmek için, yani hesaplarına geçirebilmek için mutlak bir izin almak lazımdır ve ne olursa olsun harcama yapamazlar”³⁴⁰ şeklinde izahatta bulunmuştur. Maliye vekili İstanbul Mebusu Ferit Bey ise; “Efendiler yüce heyetinize arz ettiğimiz bu geçici bütçe 22 gün sonra sona erecektir. Yani Mayıstan Eylül sonuna kadardır. Bizim toptan teklif ettiğimiz geçici bütçe 27 milyon küsur liradan ibarettir. Biz bunda sınırlama getirirsek bazı daireler en mühim vazifeleri dahi bu sınırlamadan dolayı yerine getiremezler”³⁴¹ şeklinde teklif edilen bütçede bir kısıtlama yapılmadan kabul edilmesi üzerinde açıklamalar getirmiştir. Ferit Bey devamla; “teklif edilen geçici bütçenin kabul edilmesiyle fazla para, fazla tahsisat ita etmiş olmuyorsunuz. Yalnız mali vaziyetimizi hukuki

³³⁷ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 26, s. 194.

³³⁸ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 4, s. 12-13.

³³⁹ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 4, s. 14-16.

³⁴⁰ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 4, s. 16.

³⁴¹ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 4, s. 117-19.

bir hale sokmuş oluyorsunuz. Bundan dolayı 27 milyon küsur rakamının kabulünü istirham eylerim” demiştir³⁴². Söz alan Kırşehir mebusu Müfit Bey; “teklif edilen miktarın avans olarak verilmesini asıl müzakerenin genel bütçe görüşmeleri sırasında yapılmasını” teklif etmektedir. Söz alan Siirt mebusu Mustafa Sabri Bey ise bu bütçenin oldukça müsrif olduğunu ve bu sebepten reddini teklif etmektedir. Söz alan Aydın Mebusu Tasin Bey’de bu geçici beş aylık bütçenin 1920 Mart ve Nisan geçici bütçelerine dayanılarak hazırlandığını belirtmektedir. Talep edilen meblağın oldukça fazla olduğunu ve reddini teklif etmektedir³⁴³.

Geçici bütçe konusunda müzakereler devam ederken söz alan Niğde mebusu Vehbi Bey İse; “bütçe demek, gelecek bir zamanın dengesini temin eden bir kanundur. Para sarf edilmiş. Nasıl ki, görülüyor, masraf edilmiş ve muhterem arkadaşlarımızdan birisi avans olarak kabulünü teklif buyurdular. Avans zaten harcamaya izin veriyor demektir. Sarf edilmiş paranın nesi avans olur. Şu halde biz vereceğimiz miktarı avans olarak kabul edecek olursak, zaten masrafı tasdik etmiş olacağız. Bütçenin süresi geçmiştir. Alelusul maliyeden düzenlenmiş senetler gibidir. Alelusul tasdik edilir demektir. Böyle avans olarak bir şey bırakırsak tasdik etmiş oluruz. Genel bütçe gelinceye kadar bunun müzakere edilmemesini teklif ederim”³⁴⁴ demiştir. Vehbi Bey geçici bütçenin onaylanması yerine asıl bütçe üzerinde müzakere yapılması hususunda görüş bildirmektedir. 9 Eylül 1920 tarihinde yapılan müzakereler neticesinde geçici bütçe kabul edilmiştir³⁴⁵.

2.3.2. Anadolu ve Bağdat Demiryolları Nakliyat Tarifenin Altı Misline İbلاغı Hakkında Kanun Layihası Hakkında

Meclisin 9 Nisan 1921 tarihli oturumunda Anadolu ve Bağdat Demiryolları Nakliyat Tarifenin altı misline ibلاغı hakkında kanun layihası ve Nafia, Kavanin-i Maliye ve Muvazene-i Maliye Encümenleri mazbataları³⁴⁶ okundu. Sonra Şimendifer Nakliye Tarifesinin tezyidine dair kanun layihasının müzakeresine geçilmiştir. Yapılan müzakere ve oylamada Meclis Genel Kurulu’nda yapılan oylamada 32 ret, 7 müstenkife karşılık 137 rey ile kabul olunarak celseye nihayet verildi³⁴⁷. Konu ile ilgili olarak Nafia Vekili Ömer Lütfi Bey’in ücret tarifeleri hususundaki açıklamalardan söz alan Niğde Mebusu Vehbi Bey; “Vekil Bey buyuruyorlar ki, Altmışaltı paraya buradan Mersin’e göndereceğiz, ama diğer yükleme hariç olduğu halde bir vagon için Konya’dan buraya (246) lira para veriyoruz. Konya’dan

³⁴² TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 4, s. 19.

³⁴³ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 4, s. 19-20.

³⁴⁴ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 4, s. 20-21.

³⁴⁵ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 4, s. 68

³⁴⁶ Kanun layihası ve mazbatalat için bkz., (TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 9, s. 432-434).

³⁴⁷ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 9, s. 441.

buraya kadar bir vagon için bu kadar para nasıl olur? 66 paraya gelmez efendim” diyerek bu izahatlara itirazda bulunur. Bunun üzerine Nafia Vekili Ömer Lütfi Bey; “verdikleri imtiyazname elimdedir. Tarife orada vardır. Arz ettiğimiz azami tarifeyi istiyoruz. Bu azami tarifieden şimendifer idaresi kendisine muvafık görürse her zaman indirim yapabilir. Yalnız zam yapılması kanun çıkmasına bağlıdır. Bir vagonun Konya’dan buraya kadar ücreti 246 lira değildir” şeklinde cevap vermiştir. Vehbi Bey ise “246 lira olduğunu” tekrar ifade etmiştir. Nafia vekili Ömer Lütfi Bey, “vagonun kaç tonluk olduğunu” sorması üzerine Vehbi Bey, “on beş tonluk” olduğunu belirtir. Nafia vekili o halde hesap yaparız. Yine bu hesap çıkar diyerek cevap verir³⁴⁸.

2.3.3. Musakkafat Vergisinin ve Ağnam Resmiyle Gümrük Tarifesinin Tadili Hakkında

Meclisin 8 Ocak 1923 tarihli oturumunda ise Musakkafat Vergisinin ve Ağnam Resmiyle Gümrük Tarifesinin tadiline ve 15 Ağustos 1922 tarihli kanunun ilgasına ve memaliki müstahlasa aşar muamelatına ve aşar mültezimlerinden edayı deynedenlerin emlakı merhune ve mütefavvızalarının iadesi ve aşar Nizamnamesine ve vilayetlerin hissei menafî ve maarifine, tömbeki beyiye ve İstihlak resmine ve 9 Aralık 1922 tarihli Avans Kanununa bir madde ilavesine dair kanun münasebetiyle Madde 14 üzerinde söz alan Vehbi Bey;

“İstanbul Avans Kanununun müzakeresiyle Heyeti Celilenin kabul buyurduğu bir kanun vardır. Buda İstanbul Limanına Avrupa’dan gelecek unlardan resmi asli gümrük alınmasıdır. Bu düşmanlıktır”³⁴⁹ demektedir. Devamında özetle; Un ikinci derecededir buğday asıldır. Biz un olarak değil buğday olarak getirmeliyiz. Ülkede bu buğdayları öğütecek yeterince fabrikanın mevcut olduğunu belirtmektedir. Eğer un olarak ithal edersek bunun maliyetinin yüksek olacağı, çünkü bu maliyete öğütme, depo, çuval ve nakliye gibi bir takım hususların dahil olacağını belirtmektedir. Buğdayın da sadece İstanbul için düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir. Aksi takdirde Anadolu ziraatının bu işten olumsuz etkileneceğini belirtmektedir. Dışarıdan un yerine buğday getirilmesinin faydalarını anlatarak, buğdaydan da asli tarife üzerinden vergi alınması gerektiğini ifade etmiştir³⁵⁰.

On dördüncü madde³⁵¹ üzerinde yapılan müzakere neticesinde madde aynen kabul edilmiştir.

³⁴⁸ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 9, s. 438.

³⁴⁹ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 26, s. 244.

³⁵⁰ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 26, s. 244.

³⁵¹ 14 Haziran 1920 tarihli Tahriri müsakkafat Kanunu ve 2 Temmuz 1916 tarihli Emlak vergisinin Nizamnamesiyle 27 Kasım 1920 tarihli Ağnam ve 7 Mayıs 1921 tarihli Gümrük resimleri hakkındaki kanunların işbu kanuna aykırı olan hükümlerinin kaldırılması (TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 26, s. 241.)

2.3.4. İzin Talebine Dair Takrirleri

19 Mayıs 1920 tarihinde Niğde Mebusu Hakkı Paşa'nın da aralarında bulunduğu Bolu Mebusu Abdullah Bey ile arkadaşlarının, Ramazan münasebetiyle Şevval ayının onuna kadar Mebusların izinli sayılmasına dair 11 Mayıs 1920 tarihli takrirleri okunmuştur³⁵².

Konu ile ilgili olarak Niğde Mebusu Vehbi Bey; *“Doğal haller sağlanıncaya kadar Meclisin kesinlikle dağılmamasını ve çoğunluğu muhafaza etmek şartı ile muhterem arkadaşlardan önemli işleri olanlara izin verilmesini ve bu konudaki görüşmelerin yeterliliğini arz ve teklif eylerim”* şeklinde bir takrir vermiştir. İzin hususunda verilen takrirlerin hiçbiri Meclis Genel Kurulu'nda yapılan oylama da kabul edilmemiştir³⁵³.

Meclisin 5 Temmuz 1920 tarihli bileşiminde Niğde Mebusu Vehbi Bey'in izin halinin devamına dair telgrafı okunmuştur: Aksaray'da Niğde Mebusu Vehbi isimli bu telgrafta;

“Ankara'da Büyük Millet Meclisi Riyasetine

*Özel işlerimi düzenlemek için 8 Temmuzda biten iznimin bir ay daha devamına büyük başkanlığınızın müsaade buyurmasını talep ederim”*³⁵⁴ şeklinde talep de bulunmuştur. Telgrafın okunmasından sonra yapılan oylamada izin talebi kabul edilmemiştir.

2.4. Mecliste Değişik Konularda Yaptığı Konuşmalar

2.4.1. Askerî Bedeli Nakdî Usulünün Kısmen İade Edilmesine Dair Takrir

Meclisin 13 Mayıs 1920 tarihli Genel Kurul toplantısında Vehbi Bey, Abidin Beyle birlikte, askerî bedeli nakdî usulünün kısmen iade edilmesine dair takrir vermiştir³⁵⁵.

2.4.2. Postanelerce Havale Muamelesinin Tekrar Tesisine Dair Takriri

13 Mayıs 1920 tarihli Meclis Genel Kuruluna, Niğde Mebusu Vehbi Bey ve arkadaşları (Niğde mebusları Mustafa Hilmi ve Abidin Beyler) *Postanelerce Havale Muamelesinin Tekrar Tesisine Dair* takriri sunmuşlardır. Vehbi Bey ve arkadaşlarının sundukları bu takirde:

“Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Harekâtı Milliye'nin bidayeti zuhurunda Ferid Paşa Hükümeti asayiş olmadığı bahanesiyle posta ile para nakliyatını men eylemiş idi. Bu memnuiyet Ali Rıza ve Salih Paşalar Hükümetleri tarafından ref 'edilmemiş olmakla beraber postaneler mevcudunun âdemi müsaadesi dolayısıyla ahiren havalename muamelâtı da tatil edilmiş olmasıyla

³⁵² TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 1, s. 349.

³⁵³ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 1, s. 351.

³⁵⁴ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 2, s. 176.

³⁵⁵ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 1, s. 281-282.

muamelâtı ticariye sekte dar edilmiş olduğu gibi posta varidatının da tenakusuna sebebiyet verdiğiinden dâhili memlekette postaların grup suretinde ve miktarı tahdid edilmemek şartıyla para kabul ve şevki hususunun temini lüzumunun Dahiliye Vekiline tebliğini arz ve teklif eylerim, ol bapta” ifadesi yer almaktadır. Sunulan bu takrir Meclis Genel Kurulunda yapılan müzakere neticesinde Dâhiliye Encümenine havale edilmiştir³⁵⁶. Daha sonra bu konu;

Çorum Mebusu Sıddık Bey’in Posta ve Telgraf umurunu hali intizama ifrağına dair takriri, Niğde Mebusu Vehbi Bey ve arkadaşlarının Postahanelerde havale muamelesinin tekrar tesisine dair takriri ve Bitlis Mebusu Ziya Bey’in, Posta ve telgraf memurlarının mücazâtı hakkında (2/129), Posta ve telgraf ücretlerinin tezyidi hakkında (2/130), Posta ve telgraf memurlarının terfileri hakkında teklifi kanunileri ve dahiliye Encümeninde incelenmiştir. Bunların hepsini birleştirerek Meclisin 11 Kasım 1920 tarihli oturumunda bunu mazbata olarak meclis genel kuruluna sunmuştur. Bu mazbata;

“Posta ve telgraf haberleşmesinin uğradığı gecikmenin giderilmesinin lüzumuna dair Çorum Mebusu Sıddık ve Havale işlemlerinin yeniden tesisine dair Niğde Mebusu Vehbi, Abidin, Mustafa Beyler tarafından verilen iki takrir; Dâhiliye Vekâleti namına Encümenimize gelen Posta ve telgraf Genel Müdürü Sırrı Bey’le beraber okunmuş ve incelenmiştir. Adı geçenin verdiği açıklamaya göre:

1. Büyük Millet Meclisi Hükümetinin esaslarını kurmak için Merkez ve bağlı daireler arasında gerçekleşen haberleşmenin aciliyetine binaen özel telgrafla icrası mecburiyeti.

2. Her semti bir harp cephesi olan memleketin her tarafındaki kumandanlar tarafından aralıksız pek uzun şifreler yazılması

3. Kumandanların makine başında saatlerce devam eden konuşmaları

4. Kumandanların her geçtikleri yerde telgraf hududuna telefon koyarak haberleşmeyi sekteye uğratmaları

5. Aşağıda bildirilen sebeplerden dolayı geliş-gidişlerini tatile uğratan postalarla, mektuplaşma sağlanamaması zarureti ile dairelerin telgrafla haberleşmeye mecbur olmaları.

6. Anadolu’nun batısından doğusuna giden genel telgraf hududunun tek birleşme noktası olan Yozgat ve çevresinin bir buçuk ay isyancılar elinde kalması ve bugün tahribatın geniş olması sebebiyle eksikliklerin tamamen giderilememesi

³⁵⁶ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 1, s. 285.

7. Eşlerini boşayarak, ot yiyerek yüz ve gözleri şişecek kadar geçim darlığına düşerek çaresiz kalan telgraf ve posta memurlarının gayretlerine engel olması, telgrafların zamanında çekilmesine mani teşkil etmektedir. Mektupların gecikmeleri de:

a. Sürücülerin aylıklarının verilemediğinden gidiş-gelişlerin tatile uğraması

b. İstanbul, İzmir, Adana gibi ticaret merkezlerinin işgal altında bulunması sebebiyle ticaret işlerinin ve yüksek öğretimin durması

c. Havale işlemlerinin kesilmesi sebep olarak gösterilmektedir.

İşlemleri düzenlenmesi gelirin arttırılmasına bağlı ve onun da öncelikle ücrete tabi telgrafnamelerin resmi haberleşmeye sunularak çekilmesi ve tatil edilen havale işlerinin yeniden tesis ve havale ücretlerinden ödenemeyerek halka borçlandığı tutarın ödenmesi ve geliş-gidişleri tatil eden sürücülerin birikmiş alacaklarının hiç olmazsa taksitli olarak ödenmesi sağlanarak; bundan sonra ortaya çıkacak alacaklarının düzenleneceğine dair sürücülere teminat verilmesi ile teşvik edilmesi ve alınan tedbirlerin semeresi görülünceye kadar birkaç aya mahsus olmak üzere posta ve telgraf masrafları ve maaş açığının maliyeden kapatılması görüşü onaylanmış olduğundan keyfiyetin Heyeti Umumiyyeye arzına karar verildi” şeklindedir³⁵⁷.

Yukarıdaki mazbata hakkında yapılan görüşmeler sonunda Karasi Mebusu Vehbi Bey’in önerisi ile Mazbatanın Posta ve Telgraf Encümenine gönderilmesine karar verilmiştir³⁵⁸.

2.4.3. Şimendiferlerde Kömürün Mevcut Olup Olmadığına Dair Nafia Vekâletinden Şifahi Sual Takriri

Aynı gün yani 13 Mayıs 1920 tarihinde Niğde Mebusu Vehbi Bey ve arkadaşları (Niğde mebusları Mustafa Hilmi ve Abidin Beyler) Şimendiferlerde Kömürün Mevcut Olup Olmadığına Dair Nafia Vekâletinden Şifahi Sual Takriri vermişlerdir. Niğde Mebusları Mustafa Hilmi ve Abidin Beylerin de katıldıkları bu Takrir:

“Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Dâhili memleketteki zahire sevkıyatının Heyeti icraiyece serbest bırakılarak bu yolda vilâyata tebligatı lâzimenin ifa kılındığı maalmemnuniye haber alınmış ise de bunun muvaffakiyetle husulü şimendiferler sevkıyatına muktazi kömürün mevcudiyetine mütevakkıf olduğu ve aksi halde bu bapta tebligattan bir fayda çıkmamış olmakla beraber zahire

³⁵⁷ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 5, s. 358-359.

³⁵⁸ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 5, s. 359.

ihracatı hakkındaki müsaadeye binaen emniyetle zahire mubayaat ve sevkıyatına girişmiş olan büyük tüccarların bir surette zarar ve ziyan eylemelerini de badi olacağı şüphesizdir. Ahvali marazaya binaen evveleminde bugün Anadolu'da işbu nakliyatı temine kâfi mevcut kömür var mıdır? Kömür mevcudu kâfi değilse bile tedricen celp ve tedariki tahtı temine alınmış mıdır? Zahire sevkıyatına müsaade edildikten sonra sevkıyata başlanılmış mıdır? Nafia Vekili Paşa Hazretlerinden bu bapta izahat talebini arz ve teklif eyleriz, olbapta” ifadelerini içermektedir. Meclis Reisi tarafından daha sonra izahatın kendilerine gönderileceği bildirilmiştir.³⁵⁹

Niğde mebusu Vehbi Bey ve arkadaşlarının şimendiferlerde kömürün mevcut olup olmadığına dair sual takririne; Meclisin 22 Mayıs 1920 tarihli bileşiminde Nafia Vekili İsmail Fazıl Paşa (Yozgat) şifahen cevap vermiştir.

“Efendim, Niğde mebusu muhterem Vehbi ve Abidin Efendilerin takrirleri ile istizah ettikleri üç madde var. Onları birer birer izah edeyim. (Yüksek söyleyiniz sedaları) Birincisi; şimendiferlerimizin ihtiyacına kâfi kömür mevcut olup olmadığı sual buyruluyor. İkincisi; kömürün tedricen celp ve tedariki mümkün müdür? Yahut tahtı temine alınmış mıdır? Üçüncüsü; zahire sevkıyatına müsaade olunduktan sonra sevkıyata başlanmış mıdır? İşte bu üç madde sual olunuyor.

Malûmu âliniz, efendim zannederim geçen Mart ihtidalarında İngiliz kıtaatı ve memurini Ankara'dan, Eskişehir'den İzmit'e kadar sürüldükten sonra yedimizde kalan şimendifer hattı Ankara, Eskişehir, Afyonkarahisar, Konya ta Ulukışla'ya kadar ve bir kısmı Bilecik'e gidiyor. Bunu pek perişan bir halde bırakmışlardı. Fakat bize bu şimendiferlerin o kadar ehemmiyeti vardır ki, gerekince asker sevk etmek, mutlaka bunu biran evvel işletecek bir halde bulundurmak için yirminci kolordu kumanda heyeti ile Sivas - Ankara şimendiferi işletme müdürü Vasfi Beyden mürekkeb bir işletme heyeti meydana getirildi. Bunlar olanca kuvvet ve kudretleri ile bu şimendiferi işletecek bir hale getirdiler ve işletmeye başladılar. Malûmu âlinizdir ki, şimendiferin işletilmesinde ruhu mesele kömürdür. Binaenaleyh, 1262 kilo metre tulünde olan bu hattı işletebilmek için elde mevcut bulunan kömürün miktarı tahmin olunmuş yalnız kömür ile bir de (Paküra) vardır ki, bu da mahrukat makamında istimal olunuyor bunun her ikisi gerektiğinde ve umuru adıye de yani şimdiki sevkıyatı askeriye tezayüt etmemek şartı ile, yani gerçekleşen sevkıyatla ticaretin serbest olarak devam etmesi hakkında verilen kararname üzerine teşrinisaniye kadar devam edeceğini tahmin etmişlerdi. Lâkin eğer 'bu daha ziyade iktisat olunursa yani şimendifer nakliyatında bir parça

³⁵⁹ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 1, s. 285-286.

da tasarruf olunursa' ileri gidebilecektir. Yani kânunuevvele kadar. Fakat bu tahmin; şedit ahvali fevkalâde zuhur eder ve o vakit külliyetli asker sevkıyatına mecburiyet hâsıl olacak olursa bu hesap 'doğru olamaz. O vakit yani teşrinisaniye kadar eşyayı askeriye ve zahire nakletmek üzere işleyebilir. Eğer bir ahvali fevkalâde olmayıp da bu hal devam edecek olursa kânunuevvele kadar devam eder. Fakat (bununla da kanaat olunmadı. Her türlü tedabiri ihtiyatiyeye de tevessül olundu. Fide olan kömürden maada Haymana'da mevcut olduğu istihbar olunan kömürü tetkik etmek ve işimize yarayıp yaramadığını anlamak için memurini fenniye gönderilmiştir. Eğer orada bir hüsnü netice hâsıl olursa ondan istifade edeceğiz. Yalnız bununla da kanaat olunmadı; Bilecik ve daha sair o civarlarda kömür olduğu rivayet olunuyor. Onu da tetkik ediyoruz. Oradan da malûmat almak üzereyiz. Her türlü ahvale karşı yani elimizde kömür olmadığı takdirde şimendiferi işletmek için odun tedarikâtında bulunulmuştur. Daha bir şey var ki daha ziyade idarelidir. O da (Paküra) lakırdısı sebk etmiştir. Şimdi bizim elimizde bulunan maden kömüründen başka bir de (Paküra) vardır. (Paküra) Baküde bulunan petrol gazının 'bir nevi donmuş maden halinde, top halinde kalmış 'bir şeydir ve bu gayet idareli ve ekonomik bir mahrukattır. Şimdi bizim elimizde kömürle kullanılabilen on beş tane büyük, bir tane küçük lokomotif vardır. Paküra ile işleyen üç büyük lokomotif bir de küçük lokomotif vardır. Kömür ile işleyen lokomotiflerin ocaklarının bazılarını tuğla ile örüp bazı borular ilâve edilirse Paküra ile işler bir hale gelir ve bu suretle Paküra ile işleyen lokomotifimizi sekize iblağ edeceğiz. O halde memul ederim Cenabı hakkın lütfünden zannederim bu şimendiferi bu tadilât ile gelecek senenin nisanına kadar istetebileceğiz. Bu mesele hakkında ufak bir malûmat arz etmekliğime müsaade buyurunuz. Paküra kelimesi esasen Bakü'den geliyor.

Evet, efendim Bakü'deki olan petrol gazından istihsal olunan bir nevi mahrukattır. İşte bizim hasmı kavimiz olan İngilizlerin Bakü'yü ele geçirmeğe olan emel ve maksadı ancak petrolleri ele geçirmek içindir. Çünkü bu muhakkaktır ki, İngiltere'de kömür bitiyor. Bittiği gibi buna da ihtiyaç vardır. İnşallah kömürleri yakında bittiği gibi kendi devletleri de mahv olur”³⁶⁰ şeklinde uzun bir izahatta bulunmuştur.

İkinci reisin başka sorulacak bir şey var mı? Demesi üzerine söz alan Niğde Mebusu Abidin Bey; “Bu suretle işleyeceğini buyurdular. İzahlarında teşrinisaniye kadar şimendiferlerin devam edeceğini söylediler. Fakat şimdiki tarzı tahrikle mi? Yoksa başka bir tahrikâtla mı? Yani haftada bir defa mı tahrik edecek, yoksa tahrikâtı teksir mi edilecek? Lütfen bu ciheti izah buyursunlar” demiştir. Bunu üzerine Fazıl paşa; “Şimdi mümkün

³⁶⁰ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 2, s. 5-6.

mertebe çalışıyoruz ki, yevmî karışıklık bir tren işleyebilsin” şeklinde cevap vermiştir. Bu arada söz isteyen Besim Atalay Bey’e (Kütahya) ikinci reis; “sual sorana aittir. Ayrıca bir sualde siz tertip edersiniz cevabını vermiştir” şeklinde cevap vermiştir³⁶¹.

2.4.4. Adliye ve Maarif Vekaletine Yapılacak Seçimler Hakkında

Meclisin 16 Aralık 1920 tarihli oturumunda Maarif Vekâleti ile Adliye Vekâletine seçim meselesi hususu görüşülmüştür. Mustafa Kemal Paşa, *“Adliye Vekâleti vekilliğini yürüten Hariciye Vekilinin son derece meşgul olduğundan bu vazifeyi ifa edemeyeceğini bildirmiştir. Bu nedenle bir arkadaşımızı seçmemiz gerekir”* demiştir. Söz alan Vehbi Bey ise; *“Muhtar Bey zamanında müdürler idare ediyordu”³⁶²* şeklinde görüş bildirerek seçime gerek olmadığını dile getirmek istemiştir.

2.4.5. Konya Valisi Haydar Bey Hakkında takibatı kanuniye icra edilmesine dair takrir

Konya mebusu Vehbi Bey İle Arkadaşlarının, Konya Valisi Haydar Bey Hakkında takibatı kanuniye icra edilmesine dair takriri Meclisin 16 Aralık 1920 bileşiminde okunmuştur. Bu takirde;

“Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Memuriyet vazifesini ihmal ve suistimal etmek suretiyle Konya isyanının ortaya çıkışı ve gelişmesine sebep olarak bir vilayetin harap olmasına ve birçok masumun mağduriyetine ve bir hayli köyün mahvına sebep olmak dolayısıyla sorumlu olan eski Vali Haydar Bey hakkında ayırmaksızın... yazılı maddelerin Meclisi Alice tahkik ettirilmesi ve gerçekleşmesi halinde hakkında kanuni takibat yaptırılmasını teklif ederiz”³⁶³ denilmektedir.

Vehbi Bey ve arkadaşlarının Konya eski Valisi Haydar Bey hakkında kanuni takibat yapılması hususunda verdikleri takrir üzerine söz alan Kırşehir Mebusu Ali Galip Bey, *“Bugün Haydar Bey mebustur. Bundan evvel mebuslar hakkında yaptığımız tahkikatı gizlice icra ettik. Bunu da gizli yapmak lazımdır”* demiştir³⁶⁴.

İzmit mebusu Hamdi Namık Bey’de; *“diğer emsallerinde olduğu gibi bir gizli celse yapılmasını”³⁶⁵* ifade etmiş ise de; aleni okunsun sesleri yükselmiş ve Reis’in aleni okunmasını isteyenler ellerine kaldırsın demesi üzerine aleni okunması kararlaştırılmıştır.

³⁶¹ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 2, s. 5-6.

³⁶² TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 6, s. 391.

³⁶³ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 6, s. 387

³⁶⁴ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 6, s. 388

³⁶⁵ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 6, s. 388

Bunun üzerine Konya Eski Valisi Haydar Bey hakkındaki 17 maddelik suçlama okunmuştur³⁶⁶. Suçlamanın okunması üzerine söz alan Gümüşhane mebusu Hasan Fehmi Bey; “müsaade ederseniz bendeniz usulü müzakere hakkında bir şey arz edeceğim. Bu arkadaşların Haydar Bey hakkındaki bir şikâyetnamesidir. Bu şikâyetname; meclis nizamnamemiz gereği kura çekilerek bir şubeye havale edilir. Şube mazbatasını tanzim eder ve bundan sonra umumi müzakere açılır. Heyeti Celilede kati kararını verir. Şube tahkikatı yapılmadan bir mebus hakkında umumi müzakere açmamız doğru değildir. Şimdi kura çekilerek şikâyetnamenin bir şubeye havale edilmesi gerekir” demiştir. Müzakerelerin devam ettiği sırada söz alan Niğde mebusu Vehbi Bey; “usulü müzakereden bahsettiniz hakkınız var. Ancak bunu şubeye havale etmeye lüzum yoktur. Bildiğimiz bu mesele yalnız Konya’nın değil bütün Anadolu’nun malumudur. Her ne olursa olsun bunu tetkik ederek bir neticeyi kavuşturmak lazımdır” şeklinde görüşünü dile getirmiştir. Yapılan müzakere neticesinde bu şikâyetname kura çekilmek suretiyle birinci şubeye tetkik olunmak üzere havale olmuştur³⁶⁷.

2.4.5. Hıyanet-i Vataniye’den Mahkûm Olan Aksaray’da Eski Karyesinden Hacı Recep Bey ve Arkadaşları Hakkında

11 Ağustos 1921 tarihinde Meclis Genel Kurulu’nda Hıyanet-i Vataniyeden mahkûm olan Aksaray’da Eski Karyesinden Hacı Recep Bey ve arkadaşları hakkındaki evrakı hükmiyenin gönderildiğine dair Adliye Vekâleti Tezkeresi ve Adliye Encümeni Mazbatasını Mecliste okunmuştur.

23 Mayıs 1921 tarihinde düzenlenen ve 11 Ağustos 1921 tarihli bileşimde okunan Adliye Encümeni Mazbatasında:

“Hıyaneti Vataniyeden zanlı bulunan kimselerden Aksaray kazasının Eski Karyesinden Hacı Mecidzade Hacı Recep ile 9 arkadaşının yüz yüze ve Levantanın oğlu Ömer ile 4 arkadaşının gıyaben üçer sene küreğe konulmalarına dair Aksaray Bidayet (Asliye) Ceza Mahkemesinden çıkan 13 Nisan 1921 tarihli ve 4-37 numaralı ilam ve ilgili evrakları savcılık itiraz layihası ile birlikte encümenimizce tetkik edilerek görüşüldü. Adı geçen hüküm usul ve kanuna uygun ve hüküm gerektiren sebeplere dayalı ve itiraz layihası içeriği hükmün kaldırılmasını gerektiren haller ve sebeplerden arındırılmış olmakla varid olmadığından tasdiki ittifakla uygun görülerek Heyeti Umumiye’ye tevdi kılınır” denilmektedir. Bir mebus Savcılığın itiraz layihasında okunmasını istemiştir³⁶⁸.

³⁶⁶ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 6, s. 388-389.

³⁶⁷ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 6, s. 390.

³⁶⁸ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 12, s. 50.

Bu arada söz alan Vehbi Bey; *“Efendiler Şimdi evrakı okunan Recep Efendi Konya hadisesiyle ilgili olarak cezalandırılmış, bendeniz karar evrakını bilmiyorum, bu adamın halini tasvir etmek isterim. Bu adamlar 150 seneden beri asil ailedendirler. Bunlar hükümet ve meclisimizi yasadışı göstermek şöyle dursun, adi cürümlerle zanlı dahi olmamışlardır. Bu defa memleketime gittiğimde hissi hareket edildiğini anladım. Heyeti Alinize bendeniz vicdani kanaatimi arz ediyorum. Heyeti Celileniz hakemdir. Bu adamlar hakkında verilen hükümde isabet görmüyorum. Bu adam; memleketin alakadar olan kişilerin ifadesine ve bendenizin tahkikatına göre masumdur. Savcılık itiraz ediyor. Bu hükmün kaldırılmasını teklif ederim”* diyerek cezanın kaldırılmasını teklif etmektedir. Vehbi Bey’in konuşmasının ardından Karahisarı Sahib (Afyonkarahisar) mebusu Mehmet Şükrü Bey savcılıktan gönderilen itiraznamenin okunmasını talep etmiş. Bunun üzerine Vehbi Bey *“her halde hisle hareket edilmiştir. Halini tasvir ediyorum. Vicdani kanaatim budur”*³⁶⁹ demiştir.

Konu ile ilgili olarak Reis Bey İtiraz Layihasını ve Fıkrai Hükmiyenin okunmasını söylemiş; 13 Nisan 1921 tarihli fıkrai hükmiye ve 14 Nisan 1921 tarihli itiraz layihası okunmuştur³⁷⁰. Yapılan müzakere sonucunda tekrar Adliye Encümenine havale edilmesine karar verilmiştir³⁷¹.

2.4.7. Bütçede Tevazünü Temine Matuf Takrir

Niğde Mebusu Vehbi Bey’in Meclisin 11 Mart 1922 tarihli bileşiminde bütçede tevazünü temine matuf takriri sunmuştur. Mecliste yapılan müzakerede takririnin bütçeyle münasebeti olduğundan bütçe müzakeratıyla tevhit edilmesi düşünülmesi üzerine Vehbi Bey takririni geri almıştır³⁷².

2.4.8. Lozan Konferansındaki Devam eden Müzakerelerle İlgili Olarak verdiği Takrir

İcra Vekiller Heyeti Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekili Rauf Bey’in Lozan Sulh Konferansı’nda cereyan eden müzakerelere dair beyanatı üzerine açılan müzakerelerde Niğde Mebusu Vehbi Bey takrir sunmuştur.

Yapılan müzakerelere Vehbi Bey’in verdiği takrir; *“Bu karanlık günlerimizde tespit ve bütün alemleri insaniyete ilan ettiğimiz Misakı Millimizi görmedik kör, işitmedik sağır kalmamıştır. Lozan Konferansında bulunan Murahhaslarımızın müdafaa ettikleri noktai nazarlar, tabii ve en basit hakkı meşruumuzdur. Bundan zerre kadar fedakarlık yapılacağını,*

³⁶⁹ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 12, s. 51.

³⁷⁰ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 12, s. 51-52.

³⁷¹ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 12, s. 52-57.

³⁷² TBMM, **Zb. C.**, D. I, c. 18, s. 144.

bilemem, tekrar ilana hacet var mıdır? Bu baptaki müzakerat kafi görülerek ruznameye geçilmesini teklif eylerim”³⁷³ ifadeleri yer almaktadır.

Vehbi Bey, vekillik yaptığı süre göz önüne alındığında başarılı bir siyasetçidir. Mecliste de büyük itibar kazanmış, sözü geçenler arasına girmiştir. Çok kuvvetli ve isabetli görüşleri var idi. Meclisin kabul ettiği 1336 tarihli ve 40 sayılı kanun ile Aksaray kazasını Aksaray Müstakil sancağı halinde teşkilatlandırmaya muvaffak olmuştur. Bu muvaffakiyeti Aksaraylıları çok sevindirmiş, kendisine bağlılıklarını artırmıştır³⁷⁴.

3. TİCARİ FAALİYETLERİ:

Çorakçı soyadından da anlaşılacağı üzere, ticaret ehli bir ortamda yetişen Vehbi Bey 1928 yılından itibaren ailece İstanbul’da, Kars’ta ve Aksaray’da daha geniş çapta ticaret işlerine atılmış ve başarılar elde etmiştir³⁷⁵. TBMM kayıtlarına göre; İstanbul’da Şark Değirmenleri Şirketi³⁷⁶, ayrıca İzmir (İzmir mezbahaları)³⁷⁷ ve Bursa (Ticari ve Sınai Türk Anonim Şirketleri)’da Ticaret ve Sanayi Şirketleri tesis etti ve bu şirketlerin yönetim kurulu başkanlıklarını yapmıştır³⁷⁸. 1926-1933 yılları arasında kesintisiz yayınlanan Aksaray Vilayet Gazetesi’nden öğrendiğimize göre Halk İktisat Bankası’nı³⁷⁹ da Vehbi Bey açmıştır³⁸⁰.

3.1. Aksaray Halk İktisat Bankası

6 Mart 1926 tarihinde Aksaray milletvekili büyük müteşebbis Mustafa Vehbi Çorakçı ile Aksaray müftüsü İbrahim Hilmi Kadioğlu’nun önderliğinde halktan tüccar ve arazi sahiplerinin katılımıyla 100.000 TL sermayeli Aksaray Halk İktisat Bankası "Metelik Bankası" kurulmuştur³⁸¹. 1937’de ödenen sermaye miktarı artırılarak 200.000 TL’ye çıkartılmıştır. Ancak sermayesi bankalar kanunu 8. maddesinde öngörülen miktardan aşağı olduğu gerekçesiyle İktisat Vekâleti’nce mevduat kabul edemeyeceği bankaya bildirilmiştir. 1947’de bankanın yeterli sermayesi kalmadığı bildirilmiş, 14 Mart 1953 tarihinde yapılan son genel kurul toplantısıyla ana sözleşmede değişikliğe gidilmiştir. Ancak yapılan bu

³⁷³ TBMM, **Zb. C.**, D. I, c.26, s. 182; Çoker, **a.g.e.**, II, s. 484.

³⁷⁴ Konyalı, **a.g.e.**, II, s. 2695.

³⁷⁵ Konyalı, **a.g.e.**, II, s. 2696.

³⁷⁶ Faruk Zeki Perek’e göre, İstanbul Şark Değirmenleri’nin büyük bir kısmını satın alarak, Halkanlı Hüseyin Efendi ile birlikte işletmiştir. F.Z.Perek, **a.g.e.**, s.124

³⁷⁷ İzmir Ticaret ve Sanayi Odası’na 20 Şubat 2011’de elektronik posta ile Vehbi Çorakçı hakkında kayıt olup-olmadığı sorulmuş, 22 Şubat 2011 tarihinde İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Genel Sekreterliği’nden “ ilgili şahsın, kaydına rastlanılmamıştır” açıklama gelmiştir.

³⁷⁸ TBMM Arşivi, **363 NSD**, Tercüme-i Hâl Kâğıdı.; Çoker, **a.g.e.**, s. 814

³⁷⁹ Naci Yılmaz, **1930-1946 Dönemi Türk Bankacılık Tarihi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007.s.216, 217, 291, 293, 295, 297, 299, 301, 303, 305, 307.

³⁸⁰ **Aksaray Vilayet Gazetesi**, Nr: 269 (17 Şubat 1932)

³⁸¹ **Aksaray Vilayet Gazetesi**, Nr: 161 (15 Ocak 1930); **Yurt Ansiklopedisi**, s.6194.

yenileşmenin Türk ticaret kanununca yeterli görülmemesi sebebiyle bankanın feshi için dava açılmış ve banka münfesi sayılmıştır³⁸².

Aksaray Halk İktisat Bankası'nın kurulduğu sıralarda Aksaray Orta Okulu'nda öğrenci olan Faruk Zeki Perek, bankanın kuruluşu esnasında yaşadığı anılarını “Büyük Devrim Çağında Aksaray 1910-1930” isimli kitabında şöyle anlatıyor:

“Sayın Vehbi Çorakçı'nın Aksaray'la ilgili en büyük eseri şüphesiz Azm-i Milli Anonim Şirketi, büyük un fabrikası ve Aksaray Elektrik tesisleri ve bu münasebetle kurulan Mamasun Barajı'dır. Bu uğurda hareketli çalışmalar yapılırken ben (F.Z.P.) ortaokulda idim. Bu uğurda halktan para toplamak için “Metelik Bankası” gibi bir kuruluştan da söz edildi. On para gibi ufak paralarla halk hissedar olacak, para toplanacak, bir şirket veya banka kurulacak ve bu tesis Aksaray'da işler görecekti. Hatta okulda halkı bu yönde etkilemek için temsil vermeye teşebbüs edildi. Ben de bu temsilde rol aldım. Böyle bir tesisin ne kadar faydalı olacağını anlatan bir hikaye üzerinde sahnede bir oyun temsil ettik. O günlerin en hareketli şahsiyetlerinden Mukayıtzade Rıza Bey de vardı. Sonradan mebus olan Rıza Bey temsil sırasında heyecanlı hareketler yapmıştı. Bu şekilde toplanan paralar ile Halk İktisat Bankası kurulmuştur.”³⁸³

1926 yılında 100.000 Türk Lirası sermaye ile kurulan bu bankanın Türkiye'nin herhangi bir yerinde şubesi yoktur. Bankanın mevduatı 1930'da 11.000 TL, 1932'de 12.000 TL ve 1934'de ise 15.000 TL'dir³⁸⁴. Kredisi; 1930'da 65.000 TL, 1932'de 59.000 TL ve 1934'de ise 55.000 TL'dir³⁸⁵. Bilânço Kârı ise (bin TL); 1930'da 7, 1932'de 0,4, 1934'de 3'dür³⁸⁶.

Aksaray Vilayet Gazetesi'nden öğrendiğimize göre, Aksaray Halk İktisat Bankası 1926'da % 10, 1927'de % 15.50, 1928'de yüzde 20 temettü tevzi etmiştir. Kurulduğu yıllarda kar eden banka, Aksaraylı tüccar ve küçük sermayeli esnaf için çok önemlidir³⁸⁷.

3.2. Aksaray Azmi Milli T.A.Ş.

Azmi Milli T.A.Ş. ile ilgili iktisadi faaliyetleri yukarıda anlatılmıştır.

³⁸² A.Yavuz, **Aksaray Tarihi ve Etnografyası**, s.222.; **Yurt Ansiklopedisi**, s.6194.

³⁸³ F.Z.Perek, **a.g.e.**, s.125.

³⁸⁴ N. Yılmaz, **Türk Bankacılık Tarihi**, s. 295.

³⁸⁵ N. Yılmaz, **Türk Bankacılık Tarihi**, s. 297.

³⁸⁶ N. Yılmaz, **Türk Bankacılık Tarihi**, s. 301.

³⁸⁷ **Aksaray Vilayet Gazetesi**, Nr: 161 (15 Ocak 1930)

SONUÇ

Cumhuriyet ilan edildikten sonra Türkiye'nin birçok yerinde başlayan iktisadi kalkınma hamlesinin en önemlilerinden birisi de Aksaray'da 1926 yılında faaliyete geçen Aksaray Azmi Milli Türk Anonim Şirketi'dir. O dönemde isminde "Türk" ibaresi bulunan sayılı şirketten birisidir. Bu şirket yeni kurulan devletin iktisadi kalkınmaya önem verdiğinin bir numunesi olmuştur. Yine bu şirket Aksaraylıların 1920'li yıllarda önemli bir projeyi gerçekleştirmede birlikte olabildiğini göstermiştir.

Şirketin ismindeki "milletin azmi" manasına gelen "Azm-i Milli"nin aslında, 1924'te kurulan şirkete o günlerde düşünülen bir isim olmadığı, şirketin kuruluşundan dört yıl önce Aksaray'da faaliyet gösteren Azmi Milli Cemiyeti'nin ismi olduğu anlaşılmıştır. Azmi Milli Cemiyeti, Kuvayı Milliye'nin Aksaray'daki organizesinin adıdır. Bu hareketin başında da 1920-1923 yılları arasında görev yapan Aksaray'ın ilk Valisi merhum Abdullah Sabri Karter bulunmaktaydı.

Rumi takvime göre 25 Ağustos 1924'te şirketin nizamnamesindeki hedefleri arasında tenvirat (elektrik üretimi), dakik işletmeciliği (un üretimi) ve mensucat (dokuma/bez veya kumaş üretimi) alanlarında faaliyet göstermek vardır. Elektrik ve un üretimi alanlarında faaliyet gösteren şirket mensucat sektörüne hiçbir zaman gir(e)memiştir.

Azmi Milli Türk Anonim Şirketi'nin nizamnamesindeki kuruculara bakıldığında, her kesimden insanın bu birliktelikte olduğu görülmektedir. Aksaray'a bağlı köylerden insanlar olduğu gibi Aksaray'a uzak birçok vilayetin mebusları da kurucular arasındadır. Mesela, Konya Mebusu Kazım Hüsnü Bey Efendi, Eskişehir Mebusu Emin Bey gibi.

17 Aralık 1926'da sevinç gösterileriyle açılışı yapılan un fabrikası ilk on yıl zarar etmiştir. Bu zararlar neticesinde bazı müessisler anonim şirketten ayrılmıştır. 1930'ların sonlarına doğru şirket atağa geçmiş, daha kaliteli unlar üretmeye başlamıştır.

Kurulan şirketin özellikle elektrik üretimi civarda bulunan birçok il için tatlı bir kıskançlıkla izlediği teknolojinin kendisi olmuştur. Mumlarla, gaz lambalarıyla zor bir hayat süren Anadolu'nun ortasındaki kadim şehrin mütevazı insanları, Azmi Milli T.A.Ş. sayesinde büyük nimete kavuşmuşlardır.

Aksaray'ın komşusu olan Nevşehirli, elektrik üretiminden kendilerinin de istifade etmek istediklerini belirtmişlerdir. Bu talep, şirket yönetimi tarafından değerlendirmeye alınmış, lakin talebe ihtiyaç verecek kadar üretimin olmadığını belirtmişlerdir.

Şirketin yazışmalarından anlaşılmıştır ki, üretilen unlar Türkiye'nin her yerinde rağbet görmüştür. 1930-1950 arasında –neredeyse- Türkiye'nin her yerine Azmi Milli markasıyla unlar satılmıştır. Şirketin ürettiği kaliteli unlar özellikle askeri birlikler başta olmak üzere Kızılay gibi önemli kurumlar tarafından tercih edilmiştir.

Şirketin faaliyete açtığı soğuk hava deposu, buzdolabının olmadığı yıllarda Aksaray halkının ürettiği ürünlerin muhafazasını kolaylaştırmıştır.

Aksaray Azmi Milli T.A.Ş., Niğde'ye bağlı bir ilçe iken bile Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan uzun süre faydalanan il genelindeki tek şirkettir.

Birçok insana iş imkânı sağlayan şirketin en büyük katkılarından birisi de, hububat merkezi olan bir şehrin ürünlerini istikrarlı bir alıcıya kavuşturmasıdır. Değirmencilik alanında kurulan birçok firmaya öncülük ettiği de düşünülebilir.

Yine Azmi Milli T.A.Ş. sosyal anlamda da etkin bir şirkettir. Sivil toplum örgütlerine, sportif faaliyet gösterenlere yardım etmiştir³⁸⁸. Fabrikanın avlusunda sinema gösterimlerine ev sahipliği yapmıştır³⁸⁹.

1995 yılına kadar tüm resmi bayramlarda tak kurma görevi ile 10 Kasım günlerindeki Atatürk'ü anma programlarında siren çalma görevi valilik tarafından Azmi Milli T.A.Ş.'ye verilmiştir³⁹⁰.

Alman menşeli şirketlerin (AEG, MIAG) elektrik ve un fabrikasının yapımındaki katkısından dolayı Türk-Alman dostluğunun anıtsal sembolü olarak tanınan şirketin tarihi binası Aksaray Belediyesi tarafından müzeye dönüştürüleceği yetkililerce kamuoyuna duyurulmuştur. “Aksaray Azmi Milli Sanayi Müzesi ve Kültür Merkezi” ismiyle devam eden bu projenin en kısa zamanda tarihine uygun şekilde hizmete girmesi ve güzelleştirilerek muhafaza edilmesi en başta gelen sorumluluklardan birisini teşkil etmelidir.

Aksaray Azmi Milli Türk Anonim Şirketi gibi, şehrin iktisadi yönden terakkisine katkıda bulunacak yeni şirketlerin faaliyete başlamasını temenni ettiğimiz gibi, endüstriyel mirasın tamamına sahip çıkan şuurlu bir toplumu da arzuladığımız bir hakikattir.

³⁸⁸ S.Aykut, **Azmi Milli**, s.50.

³⁸⁹ Şirketin evrakları arasında bulduğumuz 23.11.1939 tarihli Aksaray Mal Müdürlüğü'ne gönderilmiş bir belgeye göre, Azmi Milli Şirketi avlusunda sinemacı Fuat Berkmen Aksaraylılar için filmler göstermiştir.

Aksaray Belediyesi Azmi Milli Özel Arşivi.

³⁹⁰ Şevki Terlemez ile 13.06.2011 tarihinde yapılan görüşme.

KAYNAKÇA

1- ARŞİV BELGELERİ

- a) *Aksaray Belediyesi Azmi Milli T.A.Ş. Arşivi*
- b) *Aksaray Ticaret ve Sanayi Odası Azmi Milli T.A.Ş. Dosyası*
- c) *Aksaray İl Nüfus Müdürlüğü*
- d) *Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Arşivi*
- e) *Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Cumhuriyet Arşivleri Daire Başkanlığı*
 - BCA, 030-0-018-001-001-1-13-4
 - BCA, 030-0-018-001-001-10-37-15
 - BCA, 030-0-018-001-001-30-56-20
 - BCA, 030-0-018-001-002-4-36-9
 - BCA, 030-0-018-001-002-25-2-11
 - BCA, 030-0-018-001-002-101-8-11
 - BCA, 030-0-018-001-002-239-60-20
 - BCA, 030-0-018-001-002-359-170-2
 - BCA, 030-0-001-000-000-82-516-3
 - BCA, 030-0-001-000-000-120-759-1
 - BCA, 030-0-018-001-001-1-14-2
 - BCA, 030-01-00-00-14-7-1
 - BCA, 490.1.0.0-344.1439.13

2- RESMİ YAYINLAR

- *Devletimizi Kuranlar (1985)*, Ankara, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi
- *TBMM Zabıt Ceridesi (1962)*, Ankara, I. Devre, c.I-XXIX, TBMM Basımevi

3- SÜRELİ YAYINLAR

a) *Gazeteler*

İrade-i Milliye	Niğde	Hudut
Aksaray Sesi	Vatan (Memleket İlaveleri)	Milliyet
Hasandağı	Amanın Dostlar	Yeni Aksaray

Aksaray Vilayet Gazetesi (1926-1933)

• Nr. 1	19 Ekim 1926	• Nr. 122	10 Nisan 1929
• Nr. 2	27 Ekim 1926	• Nr. 126	01 Mayıs 1929
• Nr. 5	17 Kasım 1926	• Nr. 127	07 Mayıs 1929
• Nr. 9	15 Aralık 1926	• Nr. 130	05 Haziran 1929
• Nr. 10	22 Aralık 1926	• Nr. 131	12 Haziran 1929
• Nr. 11	29 Aralık 1926	• Nr. 156	11 Aralık 1929
• Nr. 12	10 Ocak 1927	• Nr. 161	15 Ocak 1930
• Nr. 13	17 Ocak 1927	• Nr. 170	19 Mart 1930
• Nr. 14	19 Ocak 1927	• Nr. 171	25 Mart 1930
• Nr. 15	26 Ocak 1927	• Nr. 181	04 Haziran 1930
• Nr. 21	09 Mart 1927	• Nr. 222	15 Mart 1931
• Nr. 23	23 Mart 1927	• Nr. 223	18 Mart 1931
• Nr. 26	13 Nisan 1927	• Nr. 227	15 Nisan 1931
• Nr. 29	04 Mayıs 1927	• Nr. 231	28 Nisan 1931
• Nr. 31	18 Mayıs 1927	• Nr. 233	08 Temmuz 1931
• Nr. 32	25 Mayıs 1927	• Nr. 239	14 Temmuz 1931
• Nr. 35	15 Haziran 1927	• Nr. 240	21 Temmuz 1931
• Nr. 39	13 Temmuz 1927	• Nr. 241	28 Temmuz 1931
• Nr. 46	31 Ağustos 1927	• Nr. 242	05 Ağustos 1931
• Nr. 50	28 Eylül 1927	• Nr. 251	08 Ekim 1931
• Nr. 51	05 Ekim 1927	• Nr. 252	15 Ekim 1931
• Nr. 63	21 Aralık 1927	• Nr. 258	25 Kasım 1931
• Nr. 69	01 Şubat 1928	• Nr. 259	02 Aralık 1931
• Nr. 74	08 Mart 1928	• Nr. 269	17 Şubat 1932
• Nr. 75	14 Mart 1928	• Nr. 278	27 Nisan 1932
• Nr. 76	21 Mart 1928	• Nr. 304	23 Kasım 1932
• Nr. 80	18 Nisan 1928	• Nr. 305	30 Kasım 1932
• Nr. 89	20 Haziran 1928	• Nr. 306	07 Aralık 1932
• Nr. 93	18 Temmuz 1928	• Nr. 309	28 Aralık 1932
• Nr. 101	12 Eylül 1928	• Nr. 318	01 Mart 1933
• Nr. 108	31 Ekim 1928	• Nr. 320	15 Mart 1933
• Nr. 121	27 Mart 1929	• Nr. 325	18 Nisan 1933
• Nr. 122	03 Nisan 1929		

b) Dergiler

Belleten	Devrim
Elektrik Mühendisliği Dergisi	Hasandağı
Konya Mecmuası	Tarih Mecmuası
Vadiler Kenti Aksaray	Tarihin Peşinde

4- KİTAPLAR / TEZLER

- **2009 Yılı Hububat Raporu**, TMO, Ankara 2010
- AA, **Türkiye'nin 90 Yılı (1919-2009)**, Ankara, 2010.
- ACAR, Dilek, **Cumhuriyet Dönemi Devletçilik Politikası**, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- AKARUN, Refik, **Türkiye'deki Baraj ve Hidroelektrik Santral İnşaat Faaliyetleri Hakkında Kısa Bilgi**, Ankara, 1972.
- Aksarâyî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000.
- AKTAŞ, Erkan, **Türkiye'de Un Sanayi Sektörünün Analizi** Çukurova üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2000
- AKYURT, M. Yusuf, **Resimli Türk Abideleri II**, Ttk. Ktp. Nr.596.
- AKIN, Ufuk Can, **Türkiye'de Milli İktisat Dönemi'nin Ulus Devletin İnşasına Etkisi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007
- ALTINPINAR, Hasan Hüseyin, **Cumhuriyet Döneminde Aksaray**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2001.
- ALTIPARMAK, Aytekin, **Müteşebbis Kavramı ve Tanzimat'tan 1932'ye Türkiye'de Müteşebbis Sınıfının Gelişimi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1993.
- ANNA Komnena, **Alexiad (Malazgirt'in Sonrası)**, (Çev. Bige Umar), İstanbul, 1996

- ATA, Rana, **Aksaray Kılıçarslan Tepesindeki Köşk Yapısı**, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.
- AVAN, Yasemin, **Aksaray Folklorundan Örnekler**, Aksaray Belediyesi Yayınları, Aksaray 1993.
- ATATÜRK, M. Kemal, **Nutuk**, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, , Ankara, 2006
- AZMİ MİLLİ T.A.Ş, **Nizamname-i Dâhilîsidir**, Çitiris Biraderler Matbaası, Dersaadet (İstanbul), 1340 (1924).
- AZMİ MİLLİ T.A.Ş., **1929 Senesi İdare Meclisi ve Murakıp Raporları ile Bilânço ve Kar ve Zarar Hesapları**, Ankara, 1930.
- AZMİ MİLLİ T.A.Ş, **1930 Senesi İdare Meclisi ve Murakıp Raporları ile Bilânço ve Kar ve Zarar Hesapları**, Ankara, 1931.
- AZMİ MİLLİ T.A.Ş, **1931Senesi İdare Meclisi ve Murakıp Raporları ile Bilânço ve Kar ve Zarar Hesapları**, Ankara, 1932.
- AZMİ MİLLİ T.A.Ş, **1935 Senesi İdare Meclisi ve Murakıp Raporları ile Bilânço ve Kar ve Zarar Hesapları**, Ankara, 1936.
- AZMİ MİLLİ T.A.Ş, **1936 Senesi İdare Meclisi ve Murakıp Raporları ile Bilânço ve Kar ve Zarar Hesapları**, Ankara, 1937.
- AZMİ MİLLİ T.A.Ş, **1937 Senesi İdare Meclisi ve Murakıp Raporları ile Bilânço ve Kar ve Zarar Hesapları**, Ankara, 1938.
- AZMİ MİLLİ T.A.Ş, **1946 Senesi İdare Meclisi ve Murakıp Raporları ile Bilânço ve Kar ve Zarar Hesapları**, Ankara, 1947.
- AZMİ MİLLİ T.A.Ş, **1958 Senesi İdare Meclisi ve Murakıp Raporları ile Bilânço ve Kar ve Zarar Hesapları**, Ankara, 1959.
- AZMİ MİLLİ T.A.Ş, **1959 Senesi İdare Meclisi ve Murakıp Raporları ile Bilânço ve Kar ve Zarar Hesapları**, Ankara, 1960.
- AZMİ MİLLİ T.A.Ş, **1960 Senesi İdare Meclisi ve Murakıp Raporları ile Bilânço ve Kar ve Zarar Hesapları**, Ankara, 1961.

- AZMİ MİLLİ T.A.Ş, **1962 Senesi 39. Hesap Devresi Müdürler Kurulu Çalışma Raporu, Bilânço ve Kar ve Zarar Hesabı ve Murakıplar Raporu** Ankara, 1962.
- AZMİ MİLLİ T.A.Ş, **1962 Senesi 39. Hesap Devresi Müdürler Kurulu Çalışma Raporu, Bilânço ve Kar ve Zarar Hesabı ve Murakıplar Raporu** Ankara, 1962.
- AZMİ MİLLİ T.A.Ş, **1994 Yılı Raporu**, Ankara, 1965.
- AZMİ MİLLİ T.A.Ş, **Işık ve Ev İhtiyaçları ile Sınai Tatbikatta Kullanılan ve Sayıcı İle Ölçülen Elektrik Kuvvetinin Genel Şartları**, İstanbul, 1949.
- AZMİ MİLLİ T.A.Ş., **Statüsü**, Ankara, 1959.
- BİLDİK, Ferhat, **1837 – 1840 Tarihlerinde Konya’nın Sosyal ve Ekonomik Durumu** (83 Numaralı Konya Şer’iyye Siciline Göre), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010.
- BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990.
- BOZ, Erdoğan, **Yusuf Hakîkî Baba Divânı**, Aksaray Valiliği, il özel İdaresi İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları No: 1, Ankara 2009.
- BOZDEMİR, Mustafa, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Endüstriyel Mirasımız**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2011.
- CENGİZ, Hakkı, **1923–1938 yılları arasında TBMM’nde Görev Yapan Milletvekillerinin Devletin İç ve Dış Siyasetine Etkileri**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- ÇAMUR, Selma, **Birinci Dönem Niğde Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2009.
- ÇETİNTÜRK, E. Nihal, **Aksaray (Niğde) ve Çevresinde Türk eserleri**; Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 1986.
- DUMAN, Ayhan, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Demir Çelik Sanayi**, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

- DURGUN, Bülent, **Atatürk Döneminde İzmir Ekonomisi 1923–1938** Dokuz Eylül Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2006.
- DERVİŞ Ahmed Aşık, **Aşık Paşazade Tarihi**, haz. Cemil Çiftçi, Mostar Yayınları, İstanbul, 2008
- ERCEYES, Salih, **Tarihî Açıdan Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923–1938)** Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2005.
- EROL, Emine, **Türkiye’de Elektrik Enerjisinin Tarihi Gelişimi: 1902–2000**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.
- Evliya Çelebi, **Seyahatname**, III, İstanbul 1314, s. 191-195.
- GABRIEL, Albert, **Niğde Tarihi**, (çev. Ahmed Akif Tütenk), Ankara 1962.
- TOTAYSALGIR, Abdulgaffar, **Aksaray Vilayeti Dâhilinde Türk Eserleri**, Konya 1930.
- GÖK, Dursun, **İkinci Büyük Millet Meclisi Dönemi (1923–1927)**, Konya 2002.
- GÖRÜR, Muhammet, **Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehri**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1991.
- HORVATH, Bela, **Anadolu 1913**, (Çev. Tarık Demirkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.
- İbn Battûta, **İbn Battûta Seyahatnâmesi**, (çev. A. Sait Aykut), I-II, İstanbul 2000.
- İbn Bibi, **El-Evâmirü’l-Alâ’iyye Fi’l-Umûri’l-Alâ’iyye**, (çev. Mürsel Öztürk), C. I-II, Ankara 1996.
- İTTİHAT T.A.Ş., **1949 Tarihli Genel Kurula Sunulan Rapor**, İstanbul, 1949.
- KARACAN, Özcan, **Atatürk Döneminde Yapılan Karayolları, Barajlar ve Limanlar (1923–1938)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi / Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2005

- KARAYAMAN, Mehmet, **Nuri Şeker ve Uşak Şeker Fabrikası'nın Kuruluşu**, Uşak Akademi Kitabevi, Uşak 2010.
- KARTER, Abdullah Sabri, **Aksaray Dağarcığı** (Aksaray tarihi üzerine basılmamış defter), Aksaray 1939.
- KAYSERİLİOĞLU, R. Sertaç: **Dersaadet'ten İstanbul'a Atlı Tramvay I**, İstanbul, İETT Yayınları, 1998.
- KAYSERİLİOĞLU, R. Sertaç: **Osmanlı'dan Günümüze Havagazının Tarihçesi**, İstanbul, İGDAŞ Genel Müdürlüğü, I. Cilt, Nisan 1999.
- KOMİSYON, **1994 yılı Aksaray İlinin Yıllık Sanayi, Ekonomik ve Ticari Durumu Hakkında Rapor**, Aksaray Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü Yayınları, Aksaray 1995.
- KOMİSYON, **Aksaray İli Yatırım Teşvik Rehberi**, Aksaray Valiliği Yayınları, Aksaray, (Basım yılı yok)
- KOMİSYON, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler-Aksaray**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Müdürlüğü Yayınları, Nu: 2228, Ankara 1999
- KOMİSYON, **Milli Mücadelede Niğde**, Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yayınları, Niğde 2009.
- KOMİSYON, **Niğde İl Yıllığı 1967**, Ankara 1968.
- KOMİSYON, **Niğde İl Yıllığı 1972**, Ankara 1973.
- KOMİSYON, **Aksaray Turizm Envanteri (1994)**, Aksaray İl Turizm Müd. Yay. Aksaray, 1995.
- KOMİSYON, **Aksaray Turizm Envanteri (1996)**, Aksaray İl Turizm Müd. Yay. Aksaray, 1996.
- KOMİSYON, **Aksaray Kültür Envanteri (2010)**, Aksaray İl Turizm Müd. Yay. Aksaray, 2010
- KONYALI, İ. Hakkı, **Abideleri ve Kitabeleri İle Niğde Aksaray Tarihi**, C. I-III, İstanbul 1974.
- MEHMET Neşri, **Neşri Tarihi**, Haz. Mehmet Altay Köymen, Ankara 1983.
- MEKTUPÇU Hilmi, **Aksaray Tarihçesi**, Aksaray 1931.
- MUALLİM Sapançalı Hüsnü, **Hasan Dağı'nda ilmî Cevelan**, Aksaray 1928.

- MUALLİM Sapançalı Hüsni, **Hasan Dağı'nda İlmî Cevlan**, Haz. Nevzat Topal, Kömen Yayınları, Konya 2009.
- ORUÇ, Alper Tunga, **1923-1980 Aksaray Milletvekilleri ve Faaliyetleri**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.
- ÖZYÜREK, Hanife, **Selçuklular Devrinde Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2010.
- PAKDEMİRLİ, Ekrem, **Cumhuriyet Döneminin Ekonomik Büyüklükleri (1923-2002)**, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayınları, Ankara 2002
- PAMUK, Şevket, **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990
- PEREK, Faruk Zeki, **Büyük Devrim Çağında Aksaray 1910-1930**, 1998.
- RAMSAY, W. M., **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, çev. Mihri Pektaş, İstanbul 1971
- RODOPLU, Hakan, **Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi: Ekonomi Politikaları Ve Uygulamalar**, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 1998.
- SARICA, İsmail, Ethem Kulhan, Ahmet Hacıömeroğlu, **Aksaray İli Raporu**, Devlet Planlama Teşkilatı Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Kalkınma Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1994
- SARISIR, Serdar, **Atatürk Dönemi Milli Hava -Harp Sanayii İçinde Kayseri Tayyare Fabrikasının Yeri**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1998.
- SARRE, Friedrich, **Küçük Asya Seyahati 1895 Yazı**, (çev. Dârâ Çolakoğlu), İstanbul 1998.
- STRABON, **Geographika Antik Anadolu Coğrafyası (XII-XIII-XIV)**, (çev. Adnan Pekman), İstanbul 2000.
- SEZER, Tahir, **Osmanlı Yer Adları**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları no:21, Ankara 2006.
- ŞAHBAZ, Can, **Türkiye'de Hidroelektrik Potansiyelin Değerlendirilmesinde Yeni Finans Modeller: Hedefler, Beklentiler ve Sonuçlar**, İstanbul Teknik

Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,
İstanbul 2008

- ŞEMSEDDİN Sami, **Kamusu-l A'lam**, I, İstanbul 1306.
- ŞİKARİ, **Karaman Oğulları Tarihi**, (çev. Mahmud Mesud Koman), Konya 1946.
- TABAKOĞLU, Ahmet, **İktisat Tarihi**, Kitabevi yayınları, İstanbul 2005.
- TAŞDURMAZ, Banu, **Türkiye Ekonomisinde, Cumhuriyetin ilk yıllarının iktisadi yapısı (1923–1939)**, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek lisans tezi, Niğde, 2002
- **TBMM Albümü 1920-2010** (1. cilt 1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Yayınları no:1, Ankara 2010.
- TEKELİ, Osman, **Aksaray Vilayeti Tarihi (1926-1933)**, Aksaray, 2008.
- TEMEL, Eşref, **Hurufat Defterleri'ne Göre Aksaray Kenti Klasik Eğitim Kurumları(Xviii.-Xix. Yüzyıllar Arası)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008.
- TEMEL, Recep, **Türkiye'de 1918–1938 Tarihleri Arasındaki Maliye Teşkilatı**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2008.
- TEXİER, Charles, **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, (çev. Ali Suat); Latin Harflerine Aktaran Kazım Yaşar Koprıman; Sadeleştiren Musa Yıldız, I-III, Ankara 2002.
- TOPAL, Nevzat, **Anadolu Selçukları Devrinde Aksaray Şehri**, Aksaray Valiliği, il özel İdaresi İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları No: 2 Ankara 2009
- TOPRAK, Zafer, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1996.
- TURAN, Osman, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, İstanbul 1980.
- ÜSTÜN, Faik, **Niğde 1938**, Basım yeri yok, Niğde 1938
- YAŞA, Memduh, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)**, Akbank Kültür Yayını, İstanbul, 1980.

- YAVUZ, Arif, **Aksaray Tarihi ve Etnografyası**, Basılmamış kitap, Aksaray 2006
- YILMAZ, Naci, **1930-1946 Dönemi Türk Bankacılık Tarihi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2007.
- YÖRÜK, Doğan, **XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)**, Konya 2005.
- YÜKSEL, Uğur, **Aksaray 1. Ulusal Mimari Örneklerinden İdari ve Kültürel Yapılar**, Konya Mimarlık ve Mühendislik Akademisi, Basılmamış Yeterlilik Çalışması, Konya 1979.
- YÜZER, Mahmut, **Enerji Sektöründe Yap-İşlet-Devret Modelinin Diğer Finans Modelleri ile Karşılaştırılması**, Gazi Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007
- ZAĞRA, Çiğdem, **Edirne Elektrik Fabrikası ve Semt Kuleleri Koruma - Kullanma Önerisi**, Trakya Üniversitesi-Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008-Edirne

5. MAKALELER

- ARTEL, Nurettin, “Elektrik Enerjisi Üretiminde Kömür”, **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, S.232. 1976,
- AĞIRGAN, Mehmet, “Abdullah Sabri Karter”, **Hudut Gazetesi**, 13.02.2009.
- AYKUT, Sefer, “Aksaray Azmi Milli T.A.Ş.”, **Devrim**, Turizm Özel Sayısı (1965), s.49-50.
- ÇORUH, Selahattin, “Turizm Bakımından Aksaray”, **Hasandağı**, S.11, (Ocak 1952), s.3,17.
- BAŞ, Ali, “Öresun (Tepesidelik) Hanı’nda Temizlik ve Restorasyon Çalışmaları”, **XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyum Bildirileri (14-16 Ekim 2009)**, Pamukkale Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları no:1, İstanbul 2010. s. 72.
- DEVRİM (Dergi Editörü), “Tarihi Turistik Yönüyle Aksaray”, **Devrim**, Turizm Özel Sayısı, 15 Ocak 1965, s.5-8.

- DEVRİM (Dergi Editörü), “Devrimden Okurlarına-Aksaray İl Olma Yolunda”, **Devrim**, S.5.15 Nisan 1965, s.1-2.
- ESİN, Ufuk vd, “Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri, 1996 Ortak Yüzey Araştırması”, **XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, II, Ankara 1998, s. 233-241.
- GENER, İzzet, “Büyük Kurtuluş Savaşı’nda Aksaray”, **Hasandağı**, S.2.s.3,12.
- GÜL, Mustafa Fırat, “Aksaray’a Haksızlık Ediyorlar”, **Yeni Aksaray Gazetesi**, 06.11.2010.
- GÜL, Mustafa Fırat, “Azimli Bir Şehrin İmzası: Azmi Milli”, **Ayrıntı**, S.4, Kasım 2010, Aksaray, s.45-47.
- GÜL, Mustafa Fırat, “Müsaadenizle, Bir Yanlış Düzeltelim (Vehbi Bey Hakkında Yanlış Bilinenler), **Yeni Aksaray Gazetesi**, 28.04.2011.
- GÜL, Mustafa Fırat, “Vehbi Bey, Atatürk’e Neden Şikayet Edildi”, **Yeni Aksaray Gazetesi**, 27.11.2010.
- GÜLÇUR, Sevil, “Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1993 Yüzey Araştırması”, **XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Ankara 30 Mayıs-3 Haziran 1994, s. 191-203.
- GÜLÇUR, Sevil, “Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1994 Yüzey Araştırmaları”, **Anadolu Araştırmaları**, XV, İstanbul 1999, s. 105-136.
- İNAN, M. Rauf, “Aksaray’da Kısa Bir Gezi”, **Hasandağı**, Yıl:3, S.11, (Ocak 1952), s.10-11.
- İNCELER, Hilal Hızıroğlu, “Hükümet Programlarına Göre Niğde Vilayeti 1923-1950”, **Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine**, İstanbul 2008. s.239-315.
- HAMZAKADI, Mehmet, “Aksaray’ın Tarihi ve Turistik Durumları” **Devrim**, S.4. (15 Şubat 1965), s. 2-7.
- HAMZAKADI, Mehmet, “Aksaray’ın Sultanhanı Nahiyesindeki Aladdin Keykubat Sarayı ve Burada Geçen Hadiseler” **Devrim**, S.5, (15 Nisan 1965), s.23.
- İZBIRAK, Reşat, “Aksaray ve Çevresi”, **Hasandağı**, Ankara 1952, s. 5, 12.

- KARACA, Murat Sukuti, “Aksaray’daki Tarihi Eserler”, **Konya Mecmuası**, Yıl: X, S. 91-92., Konya, 1946, s. 28-29.
- KARACA, Murat Sukuti, “Hasandağı Dergisi Karşısında Duygularım”, **Hasandağı**, Yıl:1, S.1. Ankara, 1950, s. 13-14.
- KARACA, Murat Sukuti, “Turizm Davasında Aksaray”, **Hasandağı**, Yıl:2, S.9-10. Ankara, 1951, s. 10-11.
- KARACA, Murat Sukuti, “Aksaray Tarihi ve Abideleri Hakkında Düşündüklerimiz”, **Hasandağı**, Yıl:3, S.11. Ankara, 1952, s. 7-8.
- KONYALI, İ. Hakkı, “Aksaray Ulu Camii”, **VD**, X (1973), s. 273–288.
- ORAL, M. Zeki, “Aksaray’ın Tarihi Önemi ve Vakıfları”, **VD**, V (1962), s. 223–240.
- ORAL, M. Zeki, “Anadolu’da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler ve Tarihçeleri”, **VD**, V (1962), s. 23-77.
- ÖSEN, Serdar, “Arşiv Belgeleri ve Şeriye Sicillerine Göre Niğde 1888-1894”, **Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine**, İstanbul 2008. s.83-107.
- ÖZBAŞARAN, Mihriban -Muhsin Endoğru, “Musular Mevkii (Aksaray İli) Araştırma ve Kazı Projesi, 1996”, **XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, II, Ankara 1998, s. 199-209.
- ÖZKAN, Süleyman, “Aksaray İli Arkeoloji Araştırmalarına Toplu Bir Bakış”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, IX (1994), s. 159–172.
- ÖZTUNA, Yılmaz, “Büyük Türkiye’ye Doğru”, **Tarih Mecmuası**, S.9-10, s.4-23.
- ÖZTÜRK, Gülin Erdem, “19. ve 20. yüzyıllarda Niğde Sancağı’nın İdari Taksimatı”, **Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine**, İstanbul 2008. s.69-83..
- ÖZTÜRK, İbrahim, “Konya Vilayet Salnamelerine Göre Niğde Sancağı’ndaki Eğitim-Öğretim”, **Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine**, İstanbul 2008. s.107-129..
- PEREK, Hami, “Aksarayımızın İktisadi Durumları, Hasandağı, Yıl:1, S.7-8, Ankara 1951, s.18-19.

- ŞAHİN, İlhan, “Aksaray”, **DİA**, II (1989), s. 291–292.
- TEKELİ, Osman, “Aksaray Vilayet Gazetesi’ne Göre Aksaray’ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu 1926-1933”, **Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine**, İstanbul 2008. s.185-239.
- TEZCAN, Burhan, “Aksaray ve Çevresinde Derlenen Eserler”, **Belleten**, XXII/88 (1958), s. 517–525.
- UYANIK, Nemci, Muhammed SARI, “Cumhuriyet Döneminde Yaşanan Kuraklık Felaketleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Tarihin Peşinde**, Yıl:2011, S.5., s141-176.
- WITTEK, Paul, “Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları”, çev. Mihin Eren, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, I (1970), s. 193–241.

6- SALNAMELER

- **Konya Vilayet Salnamesi**, H. 1286- M.1869-1870
- **Konya Vilayet Salnamesi**, H. 1290- M.1873-1874
- **Konya Vilayet Salnamesi**, H. 1291- M.1874-1875
- **Konya Vilayet Salnamesi**, H. 1292- M.1875-1876
- **Konya Vilayet Salnamesi**, H. 1294- M.1877-1878
- **Konya Vilayet Salnamesi**, H. 1295- M.1878
- **Konya Vilayet Salnamesi**, H. 1298- M.1880-1881
- **Konya Vilayet Salnamesi**, H. 1299- M. 1881-1882
- **Konya Vilayet Salnamesi**, H. 1300- M. 1882-1883
- **Konya Vilayet Salnamesi**, H. 1301- M. 1883-1884
- **Konya Vilayet Salnamesi**, H. 1303- M. 1885-1886
- **Konya Vilayet Salnamesi**, H. 1312- M. 1894-1895
- **Konya Vilayet Salnamesi**, H. 1322- M. 1904-1905

7. GÖRÜŞÜLEN KİŞİLER

- Şevki TERLEMEZ (Azmi Milli T.A.Ş. eski müdürlerinden / 10.01.2011 ve 13.06.2011’de yapılan görüşmeler)
- Tahir Gürcan HAMZAKADI (Azmi Milli’de 1950’li yıllarda çalışan işçi, Diş Doktoru, 13.01.2011’de yapılan telefon görüşmesi)
- Şammas KUMTEPE (Azmi Milli’den emekli işçi)
- Mahir SÜDEMEN (emekli öğretmen ve gazeteci / 03.09. 2010’da yapılan görüşme)
- Yaşar ÜNSAL (Aksaray Baro Kurucu Başkanı ve Onursal başkanı) 1942 doğumlu.

EKLER:

Ek 1: Azmi-i Milli T.A.Ş. Nizamnamesi

Aksaray Azmi-i Milli Şirketi Nizamname-i dâhilîsidir

**Dersaadet, Matbaba-i Çituris Biraderler Galata Mertbani Sokak, numara: 11–9,
1340 (1924)**

Birinci Fasl

Şirketin teşekkülü ve maksadı ve ismi ve merkezi beyanındadır.

Birinci Madde:

Dakik ve Mensucat ve Tenvirat-ı Elektirikiyye Fabrikası tesir ve sair mahsusatı icra etmek üzere zirde muharrerin imza; Mebus Vehbi Bey Efendi, Hamzabeylizade Ziya Bey Efendi, Müftü İbrahim Efendi Hazretleri, Perekzade İbrahim Efendi, Koçhisarlı Müftizade Hayrullah Efendi, Osman Beyzade Tahir Efendi, Hacı Hatipzade Hacı Esat Efendi, Muhittin Efendizade Halid Efendi, Eskilli Mustafa Efendi, İmaretli Veli Efendizade Mehmet Efendi, Hacı Ahmet Efendizade Agâh Efendi, Alibuçukzade Kuddusi Efendi, Perekzade Ömer Hami Bey, Alibuçukzade Abdülkadir Efendi, Alibuçukzade Ethem Bey, Mehmet, Halil, Hüsnü, Eskilli Hacı Mecit Zade Hacı Recep Efendi, Müftizade Ramazan Efendi, Hacı Osman Efendizade Mehmet Efendi, Kunduracı Yusuf Usta, Çimeli'den Hacı Sülük oğlu Molla Mehmet, Babilcanlı Haydar Efendi, Eşmekayalı Tosun Bey, Sandık Emni Borlu Tahsin Efendi, Tabanlızade Mehmet Efendi, Hacı Ahmet Efendizade Yakup Efendi, Kadızade Hacı Mehmet Efendi, Battal oğlu Mehmet mahdumu Mevlüt Ağa, terzizade Ruşen Efendi, Alay Beyzade Mehmet hasan Efendi, Kasap Hasan Hüseyin Ağa, Küçük Bölce Mahallesi'nden Abdussamed oğlu Mehmet Ali Ağa, Küçük Bölcek Mahallesi'nden isa oğlu Hacı İmam Hüseyin Ağa, İsmailağa Tolu'ndan Hüseyin oğlu Zekeriya Efendi, Şakir Efendizade Agah Efendi, Kazancık Tolu'ndan Tebrik oğlu Mehmet Ağa, Bıçakzade Ahmet Efendi mahdumu Yakup Efendi, Hamza Kadızade Hamza Efendi, Hacı Veysel Ağazade Rafet Efendi, Hacı Kani Efendi mahdumu Çapan Efendi, Ökçesizzade Ethem Efendi, Dügüzlü

Hacı İbrahim oğlu Hacı Süleyman Ağa, Alibuçukzade Kazım Efendi, Osman oğlu Hacı İbrahim Efendi, Hatipoğlu Tolu'ndan Ali Baz oğlu Ömer Ağa, Acem Köse'li Mahallesi'nde Kadızade İbrahim Ağa, Hamzazade Tahir Kazım Efendi, Baytar müfettişi Hüseyin hasan Bey, Hacı Veysel Ağazade Hicabi Efendi, Taşpınarlı İbrahim Efendi mahdumu İzzet Efendi, Taşpınarlı Durmuş Ali Ağa, Tokarızlı Ethem çavuş, İhlaralı Osman oğlu Hamza Efendi, Babaoğlu oğlu Ahmet Ağa, Demirci Köylü Pir Ali Oğlu Şammaz Ağa, Kavurmacı oğlu Hasan Ağa, Karagöz oğlu Abdullah Ağa, Eşmekayalı Mehmet Beyzade Hüseyin Bey, Eşmekayalı İbrahim Beyzade Memduh Bey, Eşmekayalı Tahir Beyzade İbrahim Bey, Eşmekaya eşrafından Hacı Ahmet Ağa, Aksaray Belediyesi, Aksaray İdare-i Hususiyesi, Aksaray Su Komisyonu, Konya Mebusu Musa Kazım Efendi Hazretleri, Konya Mebusu Kazım Hüsnü Bey Efendi, Eskişehir Mebusu Emin Bey, İmaretli Hacı Ahmet Ağazade Mustafa Efendi, İmaretli Veli Efendizade Halil Efendi ile tertip ve ihracı berveche kararlaştırılan hassalar ishabı beyinde bir Türk anonim şirketi teşkil olunmuştur.

İkinci madde:

Teşkilat unvanı Aksaray Azmi Milli Şirketi olacak ve tabiiyeti itibariyle bilcümle muamelatı hakkında Türkiye Cumhuriyeti'nin kavanin ve nizamata hazre ve müstakbelesini tatbik edilecektir. Şirket esas maksat ve tedvir muamelatı için eşhas hükmiyenin emval, gayr-ı menkuliye tasarrufları hakkındaki kanun ahkâmına tevfikân emval gayr-ı menkule tefri' (şubelendirme) ve tasarruf edebilir.

Üçüncü Madde:

Şirket merkezi Aksaray'da olacak Türkiye Cumhuriyeti arazisinde ve sair mahallinde veya memalik ecnebide dahi şubeleri bulunabilecektir. Şube küşadında ticaret vekâletine tahriren muamelat verilecektir.

Dördüncü Madde:

Şirket müddeti bazı esbaptan dolayı kati veya temdid (uzatmak) edilmedikçe elli seneden ibaret olacaktır.

İkinci Fasıl

Sermaye ve hisse senedi beyanındadır.

Beşinci Madde:

Şirketin sermayesi iki yüz elli bin liradan ibaret olup beheri beş bin Türk lirası kıymetinde elli bin hisseye münkasımdır. Birinci maddede esamisi muharrir müessisler iş bu sermayenin tamamının mütesaviyen imza ve iştirasını teyid ederler.

Heyet-i umumiye'nin iş bu sermayeyi bir misli tezyid (artırma) etmekle salahiyeti olacaktır. Tezyid sermayeye karar verileceği zaman hükümete malumat verilecektir. Sermayenin bir mislinden fazla tezyidi evvel emirde hükümetin muvafakatinin istihsaline mütevakkıftır Gerek ibtidai sermayeye ve gerek bilahire usul-i dairesinde yapılacak tezyitlere ait olarak şirketin mevki tedavülde bulunan hisse senetleri bedelleri tesviye edilmiş olmadıkça hiçbir cihetle sermayenin tezyidi caiz değildir. Şirketin ihraç eyleyeceği hisse senedatının numuneleri lacel tasdik ticaret vekâletine tevdi edilecektir.

Altıncı Madde:

Şirket sermayesinin tamamı imza ve yüzde 10'u istihsal olunduktan sonra suret-i katiyede teşkil etmiş addolunacak ve hissedar yazılanlara tediye ettirdikleri taksit mübin muvakkat senedat verilecek ve sermayenin nısfının tediyesinde eshabı yedinde bulunan senedat mukatta (parçalanmış) senedat asliyeye tahvil edilecektir. Şirketin hisse senedatının bir tarafı Türkçe diğer tarafı Fransızca lisanları ile tanzim olunacaktır. Sermayenin ilk taksitinin tediyesinden sonra kalacak miktarı şirketin ihtiyacına göre maksuden veya defaten meclis-i idarenin kararıyla dersaadet veya sair lazım gelen mahallerde sene-i muhtelifede çıkan resmi ve gayr- resmi bazı gazetelerle lâakal otuz gün evvel ilan olunarak matalibe (talep edilen şeyler) olunacaktır.

Yedinci Madde:

Hisseler bedelinden mensıf tediye olununcaya değin verilen senedat mukata eshabının ismine muharrer olacak ve bedelinin yüzde 10'u tediye olunmadıkça kabili havale ve

furuhat olamayacaktır. Ve bunların havale ve furuhatı şirketin defterine kaydedilerek zir-i bayi' ile müşteri ve müdirandan biri tarafından imza olunmakla icra olunacak ve keyfiyet havale ve furuhatı senette dahi zikr ve işaret kılınacaktır. Bedelin tediye olunduktan sonra senedat-ı asliye hamiline ait olmak üzere muharrer bulunacaktır.

Sekizinci Madde:

Hisse senetleri şirket nezaretinde kabil inkısam değildir ve şirket her hisse için bir sahip tanır. Bir hissedarın varis veya dayinleri (alacaklılar) hiçbir vesile ile şirketin emval ve emlakinden taht-ı hacze vaz'ını talep ve şirketin umur-ı idaresine müdahale edemezler ve istifayı hukuk için şirketin muhasebe defteri ile heyet-i umumiye'nin kararlarını kabule mecburdurlar.

Dokuzuncu Madde:

Evkat (vakitler) ma'nede tekasid (taksitler) tediye olunmayan hisse senedinin sahiplerinden tehirat vaka'dan dolayı ihtar keyfiyete hacet kalmaksızın taksitin havli gününden itibaren sonu yüzde 9 hesabıyla faiz ahz olunacaktır.

Onuncu Madde:

Şirketin taksitleri vaktiyle tediye edilmeyen senedat eshabı aleyhine ikamet dava etmek ve hisseleri dahi satmağa salahiyeti olacaktır ve bu mukavele satılması lazım gelen hisse senedatının numaraları gazeteler marifetiyle neşr ve ilan olunarak on beş gün sonra şirket hiçbir güne ihtara ve muamelat adliyyeye mecbur olmamak ve zarar ve ziyan sahibine ait olmak üzere dersaadet ve Ankara borsalarında ve borsalarda henüz alınıp-satılması kabul olunmamış ise müzayede tarikiyle hisseleri sattıracaktır. Bu vecihle furuhat olunan senedat olunacak ve müşterilere eski senetlerin numaralarını havi olmak üzere yeni senedat i'ta kılınacaktır. Satılan senedin esman hasilesini hissedarın şirkete olan deynine hasr ve tahsis olunur ve noksanı eden talep olunacağı gibi fazlası var ise ona i'ta olunur.

Üçüncü Fasl

Şirketin umur-ı dâhiliyesi beyanındadır.

On Birinci Madde:

Şirketin umur ve mesalihisi heyet-i umumiye tarafından mensup ve beşten on bire kadar azadan mürekkep bir meclis idare azası müessisler tarafından tayin olunacaktır.

On İkinci Madde:

Üç sene müddet için tayin olunan azanın müddet-i memuriyetleri hitam bulduktan sonra intihap icrası suretiyle meclis-i idare kâmilten tecdid edecek ve yeni azanın memuriyetleri müddeti iki sene olacaktır. İş bu yeni meclis idare azasının ilk tecdidinden sonra kura ile ve ondan sonra kıdem itibariyle her sene nısfı çıkarılarak yerlerine aharı intihap tayin kılınacaktır. Şu kadar ki; çıkan azanın tekrar intihabı caiz olacaktır.

On Üçüncü Madde:

Meclis-i idarenin içtima-ı icap maslahata tabi olacak ise de on beş günde bir defa şirketin merkezinde toplanması labüddür (elzemdir). Müzakeratın muteber olması laakal nısfından bir ziyade azanın bizzat hazırına menduptur. Meclis-i idarenin kararları hazır bulunan azanın ekseriyet arasıyla muteber olur. Tesaviye ara vukunda keyfiyet ictimai atiyeye taalluk edilir ve onda dahi tesaviyen ara vukuu bulursa mevzubahis olan teklif reddolunur.

On Dördüncü Madde:

Meclis-i idarenin müzakeratı zabt defterine kaydolunur. Ve zir-i reis ile hazır bir meclis bulunan aza tarafından imza edilir. Zabıtın sureti veya bir fıkra-i mahrucesi muteber olmak için reis veya vekili tarafından imza olunmak lazım gelir.

On Beşinci Madde.

İdare-i Meclis azasından her birinin şirketin yüz hissesine sahip olması lazım gelir. Senedat-ı mezbure şirketin sandığına tevdi olunacak ve azanın müddet-i memuriyetleri zarfında satılmayacaktır. Bunların üzerine fûruhatı caiz olmadığını mübin bir damga vurulacaktır.

On Altıncı Madde:

Meclis-i İdare azasından bir veya birkaçının vefatı veya istifası vukuunda veya sair bir sebepten dolayı bir veya birkaç aza yeri menhul kalır ise meclis-i idare iş bu yerlere muvakkaten aza tayin eyleyecek ve intihap kati gelecek heyet-i umumiye tarafından icra olunacaktır. İş bu yeni aza seleflerini müddeti ikmal edilir.

On Yedinci Madde:

Meclis idare her sene azası meyanında bir reis ve bir reis vekili intihap eder ve reis veya vekilin gıyabında vekâlet etmek üzere azadan birini tayin eyler.

On Sekizinci Madde:

Azadan memalik-i ecnebiye’de ikamet veya muvaffakaten gaybubet edenler esna-i müzakeretta kendilerine vekâlet etmek üzere refiklerinden azadan birini tayin edebilirler. Şu kadar ki; vekalet edecek azanın kendi reyi dahil olduğu halde ikiden ziyade reyi olamayacaktır. Bila mazereten mütemadi üç içtimada bulunmayan meclis-i idare azasına istifa etmiş nazarıyla bakılır.

On Dokuzuncu Madde:

Meclis-i İdare şirketin umuru ve emvalini idaresi için iktidar tam-ı haizdir. Ve hatta sulh olmak ve hüküm ve tayin etmek salahiyetine dahi maliktir. Ve heyet-i umumiye arz olunacak hesabatı tanzim ile tevzi olunacak temettuanın miktarını teklif eder.

Meclis-i idarenin reisi gerek med'ı ve gerek med-ı aliye sıfatıyla hazır muhakemede bizzat veya bi'l-vekale şirket namına murafaada bulunur.

Yirminci Madde:

Meclis-i İdare mevad-ı mahsusa ve bir müddet muayene için haiz olduğu iktidarı kısmen veyahut tamamen azasından bir veya birkaç zata vekâlet mahsusa ihale edeceği misüllü mesalih-i cariyenin rüyet ve tesviyesi için harçtan dahi bir veya birkaç zatı tevekkül eyleyebilir.

Yirmi Birinci Madde:

Meclis-i İdare azası hasılat safiyeden kendilerine tahsis kılınacak hisseden başka mecliste hazır bulunacakları günler için hissedaran heyet-i umumiyesince takdir ve tayin edilecek bir icraat dahi ahz edeceklerdir.

Dördüncü Fasl

Heyet-i Umumiye Beyanındadır

Yirmi İkinci Madde:

Suret-i muntazamada akd için içtima eden heyet-i umumiye umum hissedarının heyet-i mecmuası makamında bulunur.

Yirmi Üçüncü Madde:

Heyet-i Umumiye ilk altı ay zarfında şirketin merkezinde meclis-i idarenin veyahut mezkûr meclisin davetine adım-ı teşebbüsü halinde ticaret vekâletinin davetiyle suret-i atiyede akd içtima eder. Bundan başka sermayenin % 25'ine malik olan hissedarın talebi üzerine veyahut doğduran doğruya meclis-i idare ve mezkûr meclisin imtina halinde ticaret vekâleti icap eyledikçe suret-i fevkalade de olarak heyet-i umumiyei davet edebilir. Her sene heyet-i umumiyenin içtimai nihayet yirmi gün ikdam tahriren ticaret vekâletine ihbar olunacak ve bunu muntazaman olan istidanameye

(Resmî bir makama dilekçe olarak yazılan pullu, damgalı yazı) içtima edecek olan heyeti umumiye arz edilmek üzere ihzar edilmiş bulunan meclis-i idare ve müfettiş raporları ve senelik bilânçonun bir sureti lef olunacaktır. Ve heyet-i mezkurede canî vekâletinden bir komiser hazır bulundurulacaktır. Meclis idare ve müfettiş raporlarıyla senelik bilânçodan ve heyet-i umumiye zabıtnamelerinden ve heyet-i mezkurede hazır bulunan hissedarın esami ve miktarı hisselerini mübin cetvelde dörder nüshası ticaret vekâletine heyet-i umumiyenin son içtima gününden nihayet bir ay zarfında gönderilecektir.

Yirmi Dördüncü Madde:

Heyet-i Umumiye vekâleten veya asaleten lâakal yirmi hisseye malik olan hissedardan mürekkep olacaktır. Heyet-i Umumiye de gerek asaleten ve gerek vekâleten hazır bulunan hissedararandan her yirmi hisse için bir reyi olacak ve şu kadar ki; her biri hissedarın otuzdan ziyade reyi olamayacaktır.

Yirmi Beşinci Madde:

Davetnameler yevm-i içtimadan lâakal bir mah evvel altıncı maddede beyan edildiği veçhile gazetelerde ilan kılınacak ve davetnamelere ruzname-i müzakerat derç edilecektir.

Yirmi Altıncı Madde:

Heyet-i umumiye gerek asaleten ve gerek vekâleten şirketin sermayesinin bir rub'una müsavi hisse senedatına malik hissedarlar hazır bulunur ise teşekkül etmiş addolunur. Heyet-i umumiye'de hazır bulunacak hissedarının mutasarrıf oldukları hisselerin salef-üz zıkr bir rub'una müsavi olup olmadığı anlaşılmak üzere hisse senetlerini içtima gününe takdim eden on gün zarfında meclis-i idare tarafından irae olunacak mahle veya herhangi bir müessesat-ı maliyeye teslim etmeleri davetnamelere ihtar oluncaktır. Bilmüracaa hisse senetlerinin tevdi eden hissedarlara verdikleri hisse senetlerinin adet ve numaralarını natık birer duhuliye varakası ile içtima edecek heyet-i umumiyeye arz

edilmek üzere hazırlanmış olan meclis-i idare müfettiş raporlarından senelik bilânçodan birer nüshası talepleri üzerine verilecektir. İş bu heyet-i umumiyenin defaen evvel-i içtimasında hazır bulunan hissedarının asaleten ve vekâleten hamil oldukları hisse senedatının miktarı derece-i kifayede olmadığı halde heyet-i umumiye ikinci defa olarak içtimaa davet edilir.

İş bu ikinci içtimada hazır bulunan hissedaran hisselerini miktarı ne olursa olsun birinci içtimada müzakere olunmasına karar verilmiş olan hususat hakkında icra müzakerat edeceklerdir ve bu veçhile cereyan eden müzakerat mer'i ve muteber olacaktır. Birinci içtima ile ikinci içtima beyanındaki müddet beynindeki yirmi günden dün ve mahdan efzun olmayacak ve ikinci içtimanın davetnameleri on gün evvel ilan olunacaktır.

Yirmi Yedinci Madde:

Heyet-i umumiye'ye meclis idare reisi riyaset eder. Ve reis mevcut olmadığı halde meclis idare azası içlerinden birini riyaset vekâletine intihap ederler. Heyet-i umumiye'de hazır olup en ziyade hisseye malik olanlardan ikisi rey toplamak hizmeti ifa eder. Heyet-i umumiye kâtibi reis ile rey toplamaya memur olanlar tarafından tayin olunur.

Yirmi Sekizinci Madde:

Heyet-i umumiye'de müzakere olunanlar hususata ekseriyet ara ile karar verilir. Müzakere olunacak mevatin cetveli meclis-i idare tarafından tanzim edilirler. İş bu cetvele dâhil olacak mevat meclis idarenin teklifatı ile hâsıl oldukları hisselerin bedeli şirket sermayesinin lâakal yüzde onu baliğ olan hissedaran tarafından yevm-i içtimadan lâakal on gün evvel vuku bulacak teklifattan ibaret olacaktır. İş bu cetvele dâhil oylana hususat heyet-i umumiye'de müzakere olunamaza.

Yirmi Dokuzuncu Madde:

Heyet-i umumiye bilcümle hesabatın tedkiki için gerek hissedarından ve gerek haraçtan bir veya müteaddit müfettiş tayin eder. Şu kadar ki; ilk hesabat senesi için iktiza eden

müfettişler müessisler tarafından intihab olunacaktır. Müfettişlerin meclis-i idare azasına müdir-i umumi ve muhasebeciye karabeti olmaması meşrudur. Müfettişler vazifelerinin tamamen ifasından ve verecekleri raporların hakikate makaratından gerek hissedarlara ve gerek hükümete karşı mesuldürler. Bunları ancak teftişe salahiyyatlar olup meclis-i idare umuruna müdahale edemezler. Müfettişlerden biri vazifesini ifa edemeeycek bir hale gelirse heyet-i umumiyenin içtimasına kadar şirket muamelat ve hesabatını diğer müfettişler teftiş ederler.

Otuzuncu Madde:

Her sene akd içtima edecek olan heyet-i umumiye şirketin umur ve mesailihine dair her sene meclis idare tarafından takdim olunan layiha ile hesabata dair müfettiş tarafından verilen raporun kıraatini içtima ve hesabatı ledel müzakere ya kabul veya red eder ve hisse-i temetti tayin eyler. Tebdil-i iktiza eden meclis-i idare azasının yerlerine diğerlerini nasb eder ve şirketin bilcümle umur ve hususatı hakkında bizzakire karar kati ita ve meclis-i idarenin icap ederse iktidarını tevessî eyler. Fakat heyet-i umumiyede asaleten ve vekaleten şirket sermayesinin laakal selsanene müsavi hisseler ashabi mevcut olup bunların ekseriyet arası hasıl olmadıkça sermayenin tezyidine karar verilemez.

Otuz Birinci Madde:

Heyet-i Umumiyenin zabt olunan müzakeratı bir defter-i mahsusa kayd ve zir-i heyet-i umumiye reisi işe reyi toplamağa memur olanlar ve kâtip tarafından imza edilir. Heyet-i umumiyenin her içtimasında hazır bulunan hissedaranın esamisi ile ikametgâhını ve her birinin hamil olduğu hisselerin miktarını mübin bir cetvel tanzim ile mevcut olanlar tarafından imza edilip zabt defterinin o günkü varakasına rabt ve talep vukuunda alakadarına tebliğ olunur.

Otuz İkinci Madde:

Lacel ihticac (delil, vesika, şahit göstermek) ibraz olunacak heyet-i umumiyenin zabt sureti veya fikarat (bölümler, kısımlar) mahrecesi meclis-i idare reisi veya vekil tarafından imza edilir.

Otuz Üçüncü Madde:

Heyet-i Umumiye tarafından iş bu nizamname veya muhalif reyde bulunan hissedaran için dahi mecburi el-icradır.

Beşinci Fasl

Hesabat seneviye ve müfredat defteri beyanındadır

Otuz Dördüncü Madde:

Şirketin sevi maliyesi mart ibtidasından bed'e (başlama) ile şubatın sonuncu günü hitam bulur. Fakat birinci sene-i maliye müstesna olarak şirketin suret-i katide teşekkülü tarihiyle o senenin şubatın sonuncu günü beynindeki müddeti şamil olacaktır. Meclis-i idare her sene nihayetinde şirketin matlubat ve duyunatı havi bir defter umumi tanzim ce iş bu defter ile muvazebe defterini ve hesabatı heyet-i umumiyenin içtimaidan 40 gün evvel müfettişlere irae ve tebliğ edecek ve heyet-i umumiyenin hin içtimaidan ona takdim eyleyecekler. Heyet-i umumiyeye dahil olmak salahiyyetini haiz olan her hissedar mezkur defterleri ve hesabatı mütalaa ve muayene edebilirler.

Altıncı Fasl

Temettuatın suret-i taksimi ve reis'ül mala mahsup akçe beyanındadır

Otuz Beşinci Madde:

Şirketin temettuat safiye seneviyesinden evvel bila istisna hisselerin cümlesine faiz olarak bedeli tevsiye edilmiş sermayeye yüzde 5 itasına kifayet edecek meblağ ve saniyen ihtiyat akçesini teşekkül etmek üzere temettuat mezburenin yüzde onu ifraz olunduktan sonra baki kalan kısmı suret-i atiyede taksim olunur.

Heyet-i İdare azalarına	yüzde 7.5 kuruştur
Müessislere	yüzde 10 kuruştur
Müstahdemine	yüzde 2,5 kuruştur

Mütebaki 80 kuruş hissedarana hisse-i temettü olarak.

Müessislere mütesaviyen (birbirine denk, eşit) tevzi olunmak ve kıymet-i itibariyeyi haiz olmamak ve ve beş sene zarfında satılamamak üzere bin adet müessis hisse senedatı ihdas olunmuştur.

Otuz Altıncı Madde:

Heyet-i Umumiye hisse senedatının her sene bir miktar meyini kura keşidesiyle tedavülden alınmak üzere hasılat safiyeden her sene yüzde beş ifrazına karar verilebilir ve şu halde kurası isbat eden hisse senedatı istirdat edilerek onların yerine bir jüsisans hissesi verilecek ve bu yeni hisseler için kemagen hisse-i temettü verilecek ve fakat faiz ita olunmayacaktır.

Yedinci Fasl

İhtiyat Akçesi Beyanındadır

Otuz Yedinci Madde:

İhtiyat akçesi otuz beşinci madde mucibince temettuat seneviyyeden mefruz meblağını terakümünden teşekkül edecek ve mesarif fevkalade ve gayr-i melhuzaya karşılık

tutulacak ve iş bu akçenin miktarı şirket sermayesinin yüzde yirmisine müsavî bir radde balığ oldukta ihtiyat akçesi ifraz olunmayacaktır. Şu kadar ki; ihtiyat akçesi sermayenin beşte birine balığ olduktan sonra ondan sarfiyat icrasıyla miktarı nispet mekureden aşağı düşerse tekrar temettuatı tevfiat icrasına mübaşeret olunacaktır. İhtiyat akçesi behemehal nakden mevcut olacak veyahut ancak ticaret vekaletince kabul edecek emin bir müesseseyi maliyeye tevdi olunmak veyahut her zaman nakde kabil tahvil devlet veya Türk Şirketleri esham ve tahvilatı iştirak edilmek suretleriyle temniye olunabilecektir.

Otuz Sekizinci Madde:

Hasılat seneviye hisse başına yüzde beş faiz veya hisse-i temettü itasına kifayet etmediği takdirde noksanı ihtiyat akçesinden ikmal edilebilecektir.

Otuz Dokuzuncu Madde:

Şirketin inkızaı (mühleti sona erme, tamam olma) müddetinde bilcümle taahhüdâtı ifa olunduktan sonra ihtiyat akçesi kâffe-i hissedaran beyninde taksim olunacaktır.

Sekizinci Fasl

Şirketin temdidî müddet ve fesih ve kat' muamelatı beyanındadır

Kırkinci Madde:

Meclis-i idare her ne vakt ve her ne sebeple olursa olsun heyet-i umumiyyeyi içtimaa davetle şirketin müddetinin temdidini veya kat' ile tasfiye-i muamelatı veyahut sair şirket ile birleşmesini teklif edebilir. Şu kadar ki; temdid müddet edilmiş veya icap ederse şirketin sair şirket ile birleşmesi ve tahvilat ihracı ve iş bu nizamnamenin tadil-i maddeleri her halde hükümeti cumhuriyenin ruhsatına mutavakkıftır.

Kırk Birinci Madde:

Meclis-i idare şirket sermayesinin üç rab' zayi olduğu halde şirketin feshine veya devamına karar verilmek üzere heyet-i umumiyyeyi davet eder.

Kırk İkinci Madde:

Şirketin müddeti münkazıya olduktan veya müddeti tekmlil olmaksızın fesih oldundukta içtima eden heyet-i umumiye şirketin tasfiye-i muamelat ve hesabatına karar verecek ve tasfiye-i hesap için bir veya birkaç memur tayin edecektir. Heyet-i umumiyyet şirketin mevcut olduğu zamanlarda olduğu gibi tasfiye-i hesap esnasında dahi iktidar ve salahiyetini istimale devam edecektir. Tasfiye-i hesabat memur olanlar heyet-i umumiyenin kararı hükümeti cumhuriyenin müsadresi ile şirket-i mefsuhanın hukuk ve senedat taahhüdâtını diğer bir şirkete veya ahar bir kimseye devir ve ferağ edebileceklerdir.

Tasfiye muamelatının hitamında tasfiye heyeti kat'i bilançoyu tanzim edip fevkalade surette içtimaa davet edilecek heyet-i umumiyyeye tevdi ve tasfiye memurlarının biri'z-zima olduğu ve şirketin mevcudiyetine katiyen nihayet verildiği ticaret vekaletine ihbar ve gazetelerde ilan olunacaktır.

Kırk Üçüncü Madde:

İş bu faslın havi olduğu maddelerde gösterilen hususata karar vermek üzere suret-i fevkaladede davet edilecek heyet-i umumiyyede şirket sermayesinin laakl nısfına müsavi hisse senedatının hamil hissedaran hazır bulunacak ise de iş bu ekseriyet temin edilemediği takdirde üç hafta sonuna ikinci bir içtima akd edilecek ve bu içtimada rab'i hisseye malik hissedaran mevcut olamaz ise keza 3 hafta zarfında diğer bir üçüncü içtima akt edilir ve bu içtimada hazır bulunan hissedarının hisseleri ne miktar olursa olsun birinci içtimada müzakere olunmasına karar verilmiş olan hususat hakkında icrayı müzakerat edecekler ve bu veçhile cereyan eden müzakerat merci ve muteber olacaktır.

Dokuzuncu Fasl

mevad müteferrika beyanındadır

Kırk Dördüncü Madde:

İş bu nizamnameyi dâhiliye sureti şirketin teşkiline hükümetçe müsaade ifa olunduktan sonra bir ay zarfında Ankara da ceride-i resmiye ve diğer muteber bir gazete ile ve şirketin muamelatı veya şubat idaresi bulunan yerlerde ceraid resmiye ve sair ile aynen veya icmalen neşr olunacağı gibi nizamname-i dâhiliyede hükümetin müsadestiyle vuku bulacak her güne tadilat ve her sene nin heyeti umumiye makarratı ve senelik bilânço suretleri dahi gerek hükümet ve gerek taşrada bir veçhile muharrer ilan kılınacaktır.

Kırk Beşinci Madde:

Şirket ihraç edeceği hisseleri sahip kaydı zamanında neşr eyleyeceği tarifnamede evvela şirketin maksat teşkilini ve müddetini saniyen müesseselerin esamisini, salisen sermayesinin miktarını ve suret-i tezyidini, rabian temettun suret taksimini ve bu meyanda müessislere ve heyet-i idare azasına tahsis kılınacak mekadiri sarahaten derç ve beyan edecektir.

Kırk Altıncı Madde:

Şirket iş bu nizamnameyi tabi' ve temsil ettirerek talip olanlara i'ta edileceği gibi elli nüshasını bir defaya mahsus olmak üzere ticaret vekaletine irsal edecektir.

Kırk Yedinci Madde:

Şirketin istatistik idaresince ita kılınacak numunesine tevfikân her sene muamelatına dahil bir istatistik cetveli tanzim ve ticaret vekaletine takdim edilecektir.

Kırk Sekizinci Madde:

Ticaret vekâleti şirketin nizamname-i dâhilîsinden mütevellid hususat hakkında şirket üzerinde murakabe hakkına haizdir.

Kırk Dokuzuncu Madde:

İş bu nizamname-i dâhiliye müğayir hareket vukuu takdirinde ticaret vekaleti şirketine verilen ruhsatname-i ba'del ihtar geriye alabilirler.

Ellinci Madde:

Şirketin memurini ve müstahdemini Türklerden ve tercihen ticaret mektebi mezunlarından ve ihtiyat zabitanından alınacak ve ancak bazı ecnebi mütehassıslar ticaret vekaletinin müsaadesiyle şirketçe muvakkaten istihdam olunabilecektir.

İcra Vekilleri Heyeti'nin 3/8/340 tarihli içtimaında kabul ve T.C. Riyaseti'nin tasvip alisine ihtiram eden Aksaray Azm-i Milli Şirketi'nin iş bu nizamname-i dahilisini tasdik olunur.

Mukabele edilmiştir. 25 Ağustos 340

Pul üzerine imza: Müessisin şirket namına vekil Necmüddin Seher

Ticaret Vekâleti Ticaret Müdüriyet Umumiyesi

Vehbi

Ticaret Vekili

İl Vekili Hasan Hüsnü

15671 numara umumi

Ticaret Vekaleti celilesinin 1 Ağustos 1340 tarih ve 4163 numaralı tezkire-i aliyesiyle bir ay tescil tevdi buyurulan iş bu dört nüshadan ibaret nizamname-i dahiliyeden bir nüshayı memziye ve musaddıkası bilahaz dairede dosya mahsusunda hıfz edilerek büyük üç yüz kırk sene maliyesi şehir ağustosunun yirmi beşinci Pazar ertesi günü tasdik kılındı.

26 muharrem sene 1343 ve 25 Ağustos sene 1340

Ankara Kâtip adl ve vekili mahkeme-i asliye

Aza mülazımı

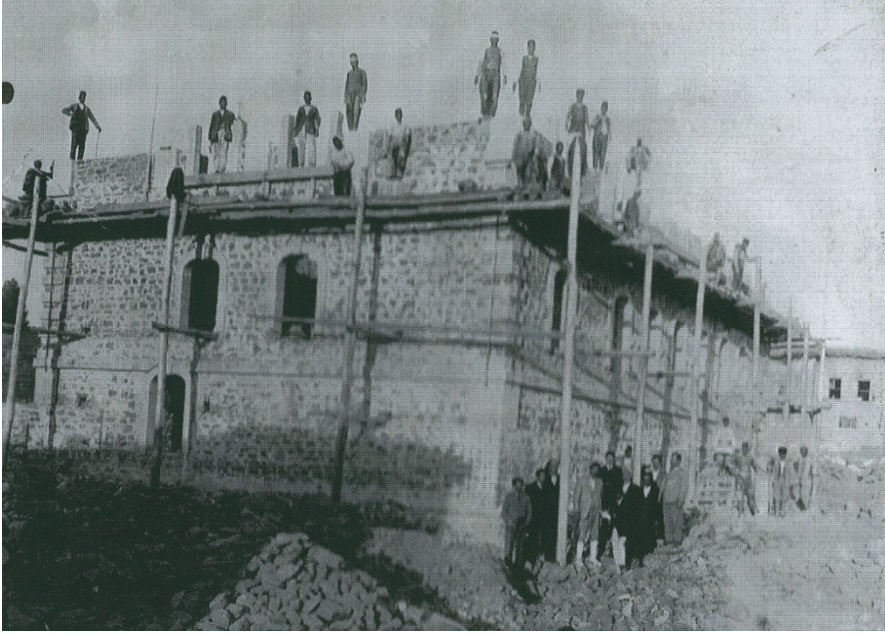
Mühür: İhsan bin Yakut

İş bu tasdik şerhi zirindeki muharrer Ankara kâtip adl ve vekili mahkeme-i asliye aza mülazımı İhsan Bey'in mührü zatiyesi olduğu tasdik kılındı.

Ankara Mahkeme-i Asliye reis-i evvel

Türkiye Cumhuriyeti Ankara Mahkeme-i Asliyesi Hukuk Dairesi

Ek 2: Azmi Milli T.A.Ş. un fabrikası inşaatında çalışan Aksaraylı işçiler.

Ek 3: Azmi Milli T.A.Ş.un
fabrikası
tamamlanmak üzere iken
Aksaray Valisi
Yusuf Ziya Günar'ın protokol
üyeleriyle
birlikte ziyareti.

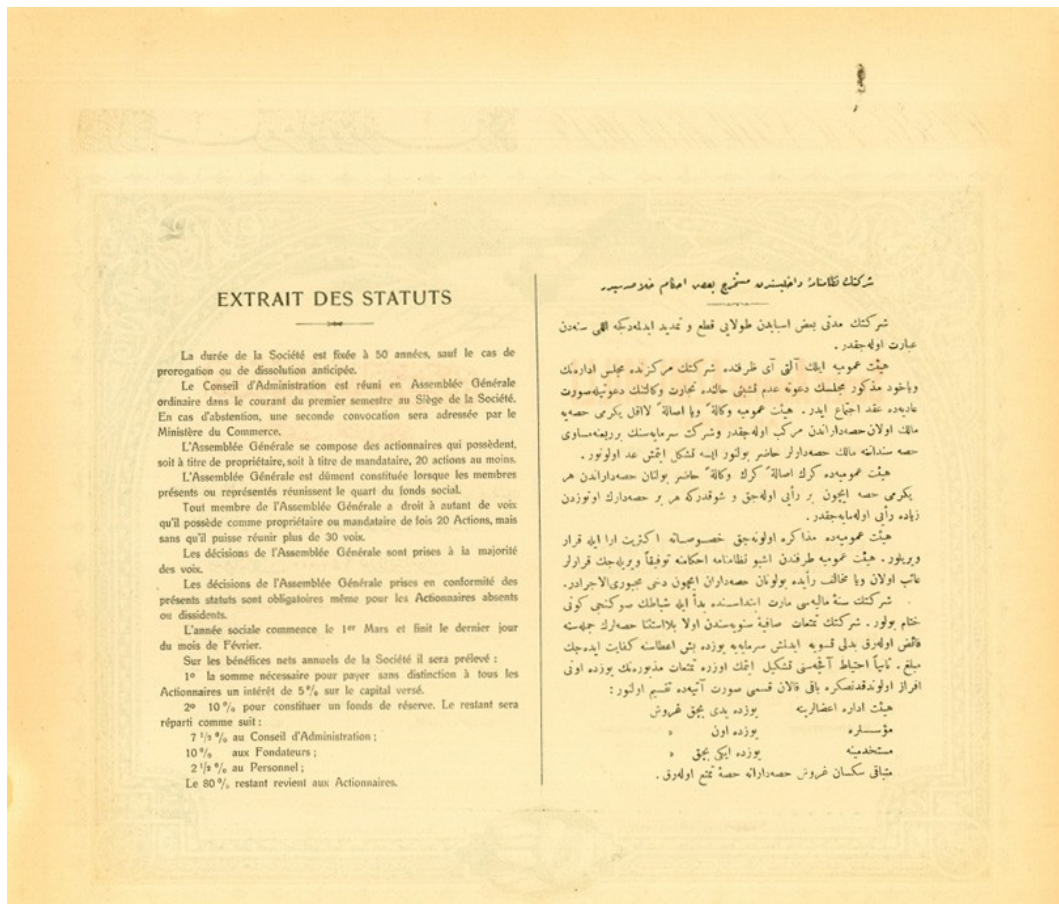
Ek 4: Azmi Milli T.A.Ş. 17 Aralık 1926 tarihinde hizmete açılırken

Ek 5: Azmi Milli T.A.Ş. 17 Aralık 1926 tarihinde hizmete açılırken

Ek 6: Azmi Milli T.A.Ş. ilk hisse senedi ön ve arka yüzü

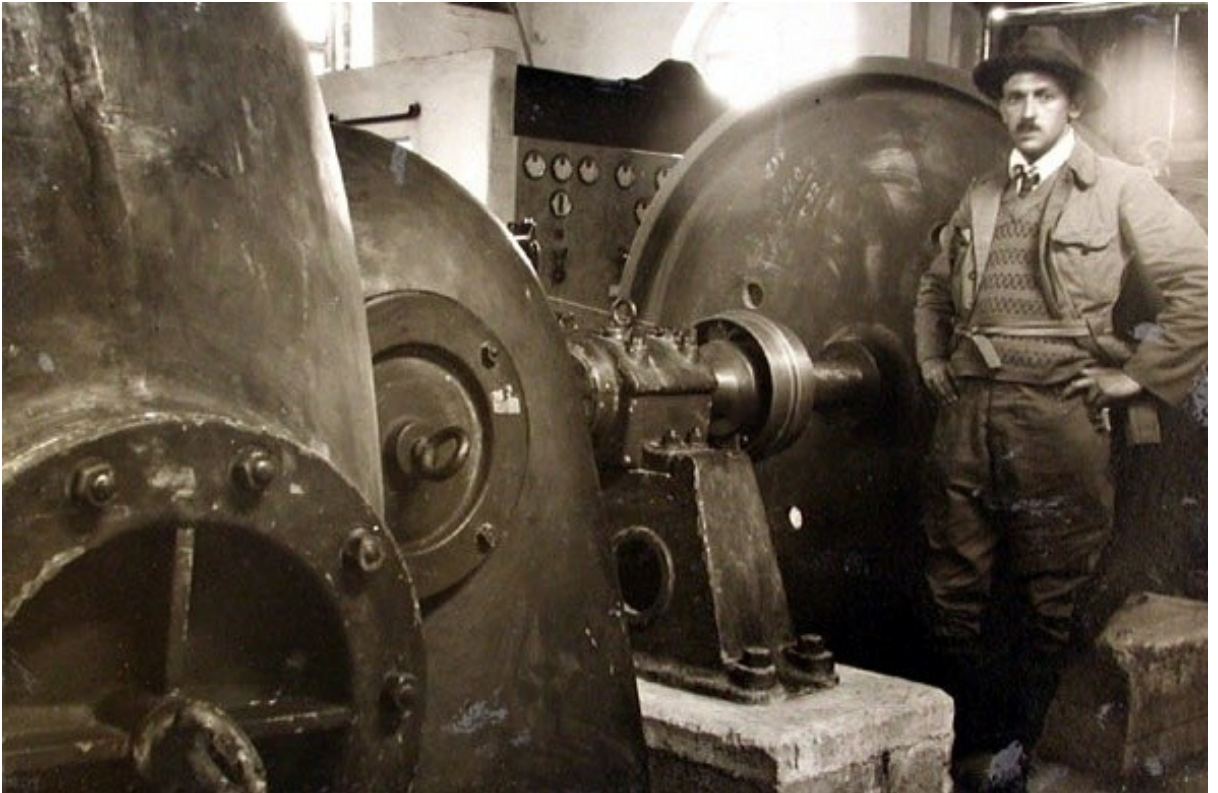

122

Ek 8: Azmi Milli T.A.Ş.'nin elektrik santrali

Ek 9: Azmi Milli T.A.Ş.'nin elektrik santrali içi.

Ek 10: Vehbi (Çorakçı) Bey'in Hal Tercemesi

363

تورکيا بويوکملکت مجلہ سنہ ایکدنچی دورہ انتخابیہ ده اعضا انتخاب اولولان ذوات کرامه مخصوص مختصر ترجمہ حال ورفہ سیدر .

تھریٹ :

دائرة الخاوية	الخاوية اول صوك مأموري	مكتبه
اسي	مأمور دلكلا الخاوية اول صوك وضعت	
بدو دلكلا سي	مصلحة الخاوية تاريخي	١٥ ١٢٩٩
تاريخ تولدي	تاريخ رأي الخاوية مانت الخاوية اول صوك	١٢٩٩
عن تولدي	مصلحة الخاوية مانت الخاوية اول صوك	١٢٩٩
مساج	مصلحة الخاوية تاريخي	١٢٩٩

مختصر ترجمہ حال (**)

در صورتی

[illegible][illegible]

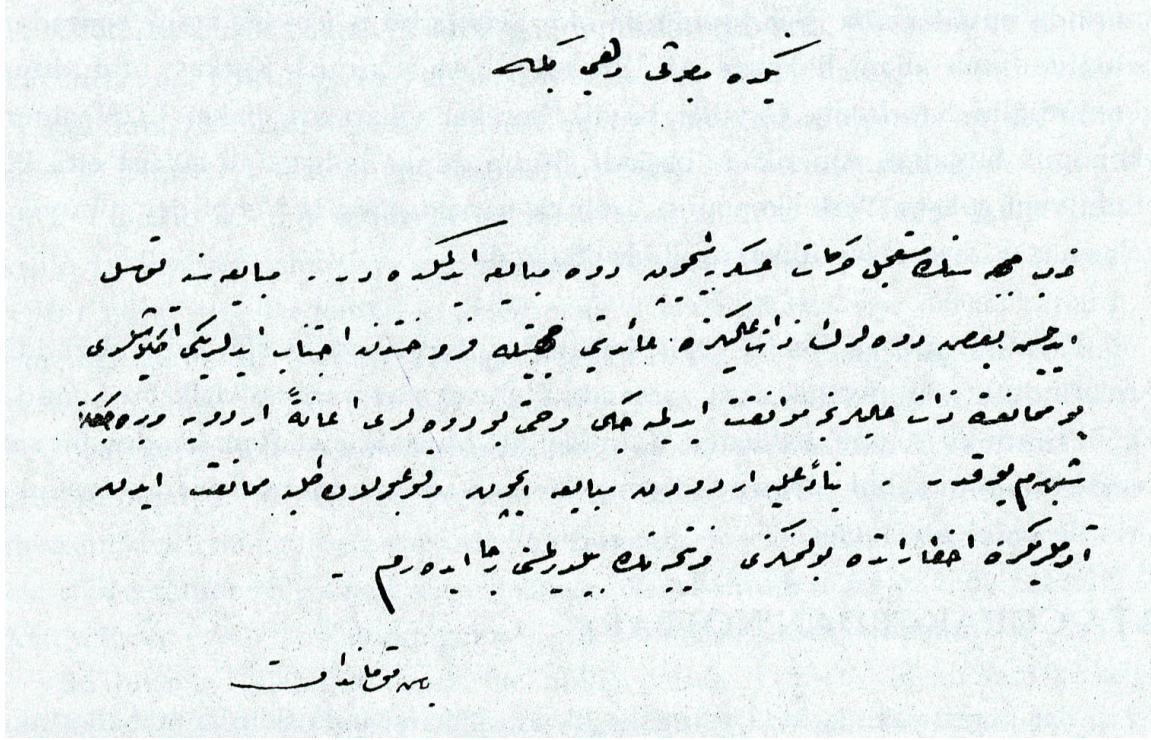
۴۹/۲/۵۱

2/4

Ek 11: Vehbi (Çorakçı) Bey

Ek 12: M. Kemal Atatürk tarafından Vehbi (Çorakçı) Bey'e çekilen develerinin orduya satılmasını rica ettiği telgraf

Ek 13: Vehbi (Çorakçı) Bey'e verilen İstiklal Madalyası

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Aksaray'ın Gülağaç İlçesi'nde doğdu. İlk-orta ve lise tahsilini aynı ilçede tamamladı. Van-Çaldıran'da Jandarma olarak (79-4) vatani görevini tamamladıktan sonra girdiği Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü 2007'de bitirdi. Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi alanında "**Aksaray Azm-i Milli Türk Anonim Şirketi**" konulu yüksek lisans tezine devam etmektedir. Üç ayda bir yayımlanan "**Kırk Bir Kere Aksaray**" isimli akademik-popüler derginin imtiyaz sahibi ve genel yayın yönetmeni olan Gül, evli ve 2 çocuk babasıdır.

Yayınlar

"Necip Fazıl ve Tiyatro" Kömen Yayınları, 2009

"Eski(me)yen Aksaray Fotoğrafları" ATSO Yayınları 2011

"Aksaray Şehit ve Gazileri" Aksaray Belediyesi Yayınları 2011

"Çiftçim Diyor Ki" (Yay. Haz. Mustafa Fırat GÜL, Y.Aksaray Gazetesi Yayınları, 2011)

"Eski(me)yen Aksaray Fotoğrafları" ATSO Yayınları 2011 (genişletilmiş ikinci baskı)

"Cumhuriyetin ilk Yıllarında Aksaray'ın Büyük Müteşebbisi Vehbi Çorakçı", **Tarihin Peşinde, S.6.** Ekim, 2011, s.135-152.

"Abdullah Sabri Karter, Hayatı ve Aksaray Dağarcığı İsimli Eseri", **Akdeniz-San'at Dergisi**, Güzel Sanatlar Fakültesi 10. Yıl Özel Sayısı 2, Yıl.3, C.3, S.6.s.87-100.